

Forhandlinger om kjærlighet og seksualitet i brevene mellom Amalie og Erik Skram

Mathilde Næss Hansen

Masteroppgave i nordisk litteratur

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium

Universitetet i Bergen

Høsten 2021

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært på mange måter åpnet mine egne øyne for språkets mange nyanser, som jeg kanskje har tatt for gitt tidligere når jeg selv har deltatt i dem. Det har vært et svært interessant arbeide, som tidvis også har vist seg som en utfordrende prosess.

Jeg vil rette en stor takk til min veileder Christine Hamm – din veiledning og hjelp med å navigere det dagligspråksfilosofiske landskapet har vært helt uvurderlig. Alle tilbakemeldingene og oppmuntrende ord har vært verdifullt og samtalene våre har gang på gang bidratt med skikkelige tilskudd av motivasjon og drivkraft for arbeidet – noe jeg setter utrolig pris på.

Tusen takk også til mine nærmeste, gjennom samtaler om oppgaven min og oppmuntring har jeg opplevd en stor støtte. Jeg vil spesielt trekke fram gode samtaler jeg har hatt med medstudenter på lesesalen mens jeg utforsket hvordan jeg skulle ta for meg masterskriving, hyggelige leseavtaler med min lillesøster Emilie under innspurten, og ikke minst korrekturlesningen Mamma og Pappa har hjulpet med. Det har vært veldig betydningsfullt for meg.

Sist, men ikke minst, vil jeg takke min samboer Jonas. Vi har hatt mange samtaler om språkbruk som har hjulpet meg med å forstå temaene jeg undersøker, og ikke minst har du støttet meg gjennom hele prosessen med oppmuntrende ord, kaffebrygging mens jeg har sittet og skrevet, og en optimistisk innstilling når enn det trengtes mest.

Innholdsfortegnelse

Forord	2
1.0 Innledning.....	6
1.1 Bakgrunn for prosjektet – å sette språket på prøve	6
1.2 Problemstilling.....	8
1.3 Fremgangsmåte.....	10
1.4 Hvem var Erik og Amalie? Kort om biografi.....	12
1.4.1 Om brevvekslerne	12
1.4.2 Erik Skram	12
1.4.3 Amalie Skram.....	13
1.5 Samtale gjennom brev	15
2.0 Undersøkelser av seksualmoral på siste halvdel av 1800-tallet før brevvekslingen	17
2.1 Nordens debatt om seksualmoral og ekteskap	17
2.2 <i>Gertrude Colbjørnsen</i>	19
2.2.1 Handlingsreferat	19
2.2.2 Nyansene mellom ulike type forhold.....	22
2.2.3 Reaksjoner	23
2.3 <i>Constance Ring</i>	25
2.3.1 Handlingsreferat	25
2.3.2 En ulykkelig kvinne i et ulykkelig ekteskap.....	27
2.3.3 Reaksjoner	28
3.0 Teori og metode	30
3.1 Brev som talehandling.....	30
3.2 Å oppnå innsikter om språket gjennom dagligspråksfilosofien	34
3.2.1 Wittgenstein, Cavell og Moi om språkspill og grammatikk.....	34
3.2.2 Austin om talehandlinger og situasjonen for samtale	39
3.3 Metode.....	47
3.3.1 Å bruke språk som kilde for innsikt.....	47
4.0 Analyse av brevene mellom Amalie og Erik	49
4.1 Sammenfatning av materialets innhold.....	49
4.2 Diskusjonen om seksualmoral og kjærlighet	50
4.2.1 Bekymring for å miste kontroll	50
4.2.2 Amalies spørsmål og diskusjonens opphav	51
4.2.3 Eriks første lovord om kjærlighetsfølelsen	52

4.2.4 Forventning om delte normer	54
4.2.5 Språk om seksualitet	55
4.3.3 Forbehold om mulige misforståelser	56
4.3.4 Forsøk på oppklaring og forståelse	59
4.3.5 Kjærlighet og andre typer forhold	60
4.3.6 Et mannlig perspektiv på seksualnorm	61
4.3.7 Forskjellen mellom Amalie og Erik.....	62
4.3.8 Amalies fordommer og prinsipper.....	64
4.3.9 Amalies ubehag og følelse av å være annerledes	66
4.3.10 Kvinners forhold til seksualitet og seksualnorm	67
4.3.11 Eriks tro på kjærligheten.....	69
4.3.12 Eriks tro på Amalie	70
4.3.13 En pragmatisk og kald Amalie	71
4.3.14 Endring av tone og tydelig frustrasjon	74
4.3.14 Avvisning av Erik og kjærligheten.....	75
4.3 Erik og Amalie finner sammen igjen	77
4.3.1 Vendepunktet i diskusjonen.....	77
4.3.2 Erik gir opp kampen	78
4.3.3 Forskjellen mellom deres syn på kjærlighet.....	79
4.3.4 Hva mener Erik med kjærlighet?.....	81
4.3.5 Marmorkvinnene	83
4.3.6 Det tapte potensialet mellom Amalie og Erik	84
4.3.7 Antagelse om at Erik ikke vil skrive mer.....	85
4.3.8 Begynnende forståelse fra Amalie	87
4.3.9 Kjærlighetsord	88
4.3.10 Trygghet og anerkjennelse av Amalies konflikt	89
4.4 Uttrykk for gjensidighet i brev 20, 21 og 22.....	91
4.4.1 Amalies forsøk på forståelse	91
4.4.2 Oppsummering av hva hun <i>egentlig</i> følte.....	92
4.4.3 Amalies tanker om begjær	94
4.4.4 Det skrevne ords begrensninger	95
5.0 Brevvekslingen mellom Amalie og Erik – en samtale om kjærlighet og forståelse	98
5.1 Å se brevene med et dagligspråksfilosofisk blikk	98
5.1.1 Forskjellige kriterier for grammatikken til «kjærlighet».....	98

5.1.2 Navigering av misforståelser og uenigheter rundt ordbruk.....	100
5.1.3 Språkets evne til å formidle mening	104
5.2 Oppsummering	105
Litteraturliste	107
Sammendrag.....	109
Abstract.....	110
Profesjonsrelevans.....	111

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn for prosjektet – å sette språket på prøve

I mange av brevene som Erik og Amalie Skram sender til hverandre før de giftet seg med hverandre, gir de uttrykk for misforståelser og redselen for misforståelser. Kommunikasjon er motivasjonen for å skrive til hverandre, men kommunikasjon blir også gjentatte ganger diskutert i brevene. Følgende kan være et eksempel:

Og Ven, Du sprang så hurtig fra mig, at Du næppe fik fat i mine Ords virkelige Ordlyd end sige deres Mening: Jeg vil ikke nu begynde på ny på en Forklaring, som Du vistnok mangler de hundrede små og store Forudsætninger til at kunne få helt og fuldstændig rundt fat på (...)
(*Elskede Amalie*, 2002: brev 22, side 116)

Sitatet er hentet fra brev nr. 22. i samlingen som ble utgitt av professor i nordisk litteratur Janet Garton (Norvik press, 2021). Det lar oss forstå at Erik er redd for at Amalie ikke forsto hva han ville si til henne, fordi hun løp for fort fra stedet de befant seg sammen på. Han tar så fatt i pennen og forsøker å forklare seg på nytt. Den 17. oktober 1882 utdyper han sin fortvilelse over at Amalie åpenbart ikke har forstått, og på sett og vis i hans øyne ikke kan forstå, hans oppfatning av kjærlighet og seksualitet. Tålmodig skriver han setning for setning, tenker gjennom formuleringene sine, for å gjøre sitt ståsted klar enda en gang.

Som leser blir man slått av denne viljen til å skrive brev, formulere tankene sine gang på gang til den elskede. Lest i sammenheng gir Amalie og Eriks brev et godt inntrykk i hvordan to mennesker forsøker å oppnå forståelse sammen om et emne som må oppfattes som svært personlig og intimt, og som til dels var upløyd og tabubelagt. At de snakker om det likevel – blant annet om forskjellen mellom kvinners og menns seksualitet – tyder på at de følte en stor trang for å komme til bunns i det. Å skulle forstå hva de selv og den andre mente med kjærlighet føltes sterkt akutt å finne ut av. Følelsene deres er en sterk motivasjon for samtale, for at de skal bli kjent med hverandre, og ikke minst for at den andre skal kjenne dem som person.

All kommunikasjon er drevet av et ønske om samhandling. Kommunikasjon forutsetter viljen til uttrykk, og til å bruke språk som et middel for forståelse. Brevvekslingen mellom Amalie Müller – senere Skram – og Erik Skram, er intet unntak. Den gir gode opplysninger om kommunikasjon generelt, men spesielt måten de to forfatterne snakket sammen. Deres samtale er preget av deres

personlige situasjon og deres samtid, og den gir innsyn i den historiske situasjonen, samtidig som at den historiske situasjonen preger samtalen deres.

Erik og Amalie traff hverandre første gang i Kristiania sommeren 1882. Etter at deres forelskelse blomstret i sammenheng med Bjørnson-feiringen på Aulestad, søkte de mot hverandre med brev. For Erik dro tilbake til København, og Amalie ble igjen i Kristiania. Samtalen foregikk på dansk og dansk-norsk, den finner sted midt i det moderne gjennombrudd. Som utgiver Janet Garton påpeker (Garton, 2002: 17) er brevene et godt eksempel på hvordan to nordiske forfattere som hadde skrevet naturalistiske og realistiske romaner tok tak i samfunnsproblemer. Brevsamlingen er verdifull fordi den lar leseren bli kjent med to forfattere som begge spilte en betydelig rolle i dette gjennombruddet. Brevene forholder seg til aktuelle problemstillinger i tiden, og kanskje gjelder det aller mest den voksende diskursen om hva som er – og hva som burde bli – samfunnets seksualnorm. Dette er i alle fall emnet som blir mest diskutert i starten av brevene, og den forblir et emne også helt til brevvekslingen blir avsluttet i 1899.

Redaktøren til *Elskede Amalie*, Janet Garton, har på flere måter bidratt til økt forståelse av hvem denne kjente, norske forfatteren var. Ved siden av biografien *Amalie: et forfatterliv* (2011) har hun presentert Skram i den engelske boken *Norwegian women's writing, 1850-1990* (1993), og hun har også redigert *Amalie Skram: brevveksling med andre nordiske forfattere* (2005) og *Amalie Skram: brevveksling med forlæggere* (2010). Hun har også gitt ut en rekke artikler i forbindelse med arbeidet om Skram. I tillegg til å forstå mer om Amalie, tilgjengeliggjør også brevsamlingene en rekke presiseringer av de samtalene som foregikk i offentligheten på 1800-tallet. Dette gir oss i ettertiden mulighet for bredere forståelse om litteraturen fra det moderne gjennombruddet, og slik er brev av forfattere ofte blitt brukt. Eivind Tjønneland påpeker for eksempel i *Dei litterære sjangrane* (2018): «For nordisk litteraturvitskap er nok breva frå skjønnlitterære forfattarar som uttalar seg om forfattarskapen sin, gjerne til andre forfattarar, mest interessant» (Gullestad m.fl., 2018: 188).

I tidligere forskning har brevene gjerne blitt lest som støtte for tolkningen for de to brevskrivernes romaner (f.eks. av Engelstad), eller de ble sett på et dokument over tiden (av Køltzow og Garton, som skrev biografier)¹. Her vil jeg først og fremst lese dem som det de er; en

---

¹ Engelstad, Køltzow og Garton (som biografiforfatter) kommer vi tilbake til under kapittel 1.4 Hvem var Erik og Amalie? Kort om biografi

samtale mellom en mann og en kvinne om emner som de føler er avgjørende for dem som personer. For meg er samlingen av Amalie og Eriks brev et dokument som gjengir en samtale mellom en mann og kvinne som elsker hverandre, og som vil gjøre seg forstått. De møter på flere misforståelser og uenigheter som de begge *ønsker* inderlig å overkomme. Amalie og Eriks ulikheter gjør seg ofte gjeldende, og viser slik også ulike forståelser for hva ord og uttrykk betyr i forskjellige kontekster. Brevvekslingen er, i sin helhet, et dokument som setter språket på prøve, og nettopp dette gjør samtalen mellom Amalie og Erik svært interessant. I denne avhandlingen vil jeg dermed forholde meg til brevene, og lese dem, på en helt annen måte enn det som er blitt gjort i tidligere undersøkelser.

1.2 Problemstilling

Gjennom et avgrenset primærmateriale vil jeg undersøke Amalie og Eriks samtale og se på hvordan de bruker språket. Hvordan ser samtalen mellom Erik og Amalie ut? Hva snakker de om, og hvordan? Dersom man vil ha et ankerfeste i undersøkelsen, peker seg spesielt ett ord ut, fordi det gjør seg gjeldende som undersøkelsesobjekt; «kjærlighet». Jeg vil forsøke å se hva bruken av dette ordet, og kontekstene det faller inn i, avslører om deres forskjellige synspunkter, om forholdet dem imellom, og ikke minst om hvordan Erik og Amalie forholder seg til verden. Hva mener Erik når han snakker om kjærlighet, og hva mener Amalie?

Denne avhandlingen vil dermed gå helt grunnleggende inn på hvordan vi mennesker handler sammen når vi bruker språket vårt, og hvordan uenigheter om språk – og da ofte også oppfatninger av situasjoner – erklæres, potensielt løses, og muligens aksepteres. For å undersøke språkbruk på en slik måte, tilbyr dagligspråksfilosofien slik den ble etablert av Ludwig Wittgenstein, J.L. Austin og Stanley Cavell svært nyttige innsikter og perspektiver.

Dagligspråksfilosofi er en språkfilosofi der man er opptatt av nettopp dagligdags språkbruk og samhandling. I denne filosofien ser man på hvordan ord brukes, man finner ut om talesituasjonene ordene oppstår, og man bedømmer deretter hva meningen med ordene som blir brukt må være. Hva mener Amalie, når hun bruker de og de ordene, i den settingen hun gjør det? Hva sier dette om henne selv? Ordene må altså sees ut fra konteksten de oppstår. I det hele tatt vil vi spørre oss selv: hva kan brukssituasjonen si om betydningen til begreper? Og også omvendt: Hva forteller begrepene som brukes om situasjonen den talende befinner seg i?

Dagligspråksfilosofien tilbyr altså ikke en spesifikk metode, men forutsetter at vi ser på en tekst med høy oppmerksomhet. Vi støtter oss på våre egne språkerfaringer når vi tenker om noe er normalt å si i en gitt situasjon, fordi som en kompetent språkbruker vil vi nødvendigvis kunne si noe om dette. I avhandlingen forholder jeg meg til tekster skrevet for 140 år siden. Språket kan ha endret seg, men nettopp av den grunn kan jeg være var for de normene som ligger i språkbruken på 1880-tallet, derav hos Amalie og Erik. Når jeg adresserer normene i språket, sikter jeg mot den dagligspråksfilosofiske innsikten i at språkbruk innebærer at ord er delt, at vi er enige i hva de skal bety og hvordan (ellers ville det være umulig å kommunisere). Dette vil jeg utdype senere i avhandlingen, når jeg presenterer dagligspråksfilosofien mer inngående. Innledningsvis holder med å påpeke at til tross for at Amalie og Erik bruker språket på et annet historiske tidspunkt, er språket tilstrekkelig likt for meg for å kunne spore hva de mener med ordene sine ut fra konteksten de etablerer i brevene.

Den amerikanske filosofen Stanley Cavell, som vi kommer tilbake til, påpeker at alle mennesker som regnes som kompetente språkbrukere (alle som bruker språket til daglig), kan uttale seg om hva som er normalt å si i språket og hva som ikke er normalt. En forutsetning er imidlertid en vilje til å forstå og anerkjenne den talende. Cavell sier dette om tekstlesing og avstand mellom forfatter og leser, noe som jeg har latt meg veilede av i arbeidet med avhandlingen:

We can't abandon the effort of acknowledgement on the grounds that we are separated from the characters and the works by deserts and oceans, or by centuries, as if we were persuaded that there exists only one right place and time for the readings, a place and time that we fail to occupy. (Moi, 2018: 209)

«Acknowledgment», eller anerkjennelse, sier noe om hvordan vi som språkbrukere aldri vil være helt like, vite alt om hverandre, eller vite helt sikkert hva den andre mener. Begrepet henviser til den aksepten som foregår når vi likevel kan, med rimelige antagelser, komme med bedømmelser av situasjoner – slik som språksituasjoner. Det sier noe om oss selv utfra våre tolkninger, og det sier noe om språket vi reagerer på, om det så er verbalt eller fysisk. Når jeg leser brevene og skriver om dem, vil min fortolkning og antagelser så å si, komme fra at språket mitt er rimelig likt Erik og Amalies. Selv med tidsforskjellen bygger vi vår kommunikasjon på de samme hundrevis av år med språkutvikling, og ordene vi bruker er så like at jeg kan i all hovedsak forstå de begge – med noen få unntak, der ordboken har måttet stille opp.

Språket er likevel ikke bare ord og utsagn, men også gjennomsyret av kultur og normer som disse ordene gir uttrykk for. For å minske avstanden mellom leser og brevskriver vil dermed denne avhandlingen vie rimelig med plass for en framstilling av seksualmoralen på Erik og Amalies tid slik den er blitt utarbeidet av litteraturforskere på en rekke andre kilder enn brevsamlingen jeg omtaler. Men hovedvekten vil ligge på at brevene selv bidrar som historisk kilde for forståelsen av den diskursen de inngår i.

At samtalen foregår gjennom brev, vil unektelig påvirke hvordan Erik og Amalie brukte språket sitt. Kommunikasjonen blir begrenset til det skrevne ord, de mister tilgangen til kroppens mange uttrykk som så ofte gir ledetråder om hva man føler og dermed mener med ordene man bruker. Toril Moi refererer til Wittgenstein når hun skriver i sin dagligspråksfilosofiske avhandling *The revolution of the Ordinary* (2018) at «[h]e is saying that the body and its expressions – the expressive body – are what we have to go on when we try to understand the soul – the inner life – of a human being» (Moi, 2018: 206). Kroppens mange signaler er viktige for oss mennesker når vi kommuniserer, og vil nødvendigvis gi oss mer informasjon om språksituasjoner. Til og med der noen gir en helt nøytral og uttrykksløs utside når de prater, sier dette oss noe om dem, og om ordene de bruker. Kanskje dette signaliserer en manglende interesse, eller kjedsomhet? Vi har uansett lært noe viktig om språksituasjonen og språkbrukeren.

Uten dette må ordene kanskje vise seg så klare som mulig for å oppnå en helhetlig forståelse. Det skrevne ordet blir viktigere, fordi språkbrukerne må kommunisere *mer* med dem. Selv om brev ikke lenger er en særlig vanlig måte å holde kontakt på, betyr ikke det at det skrevne ord som kommunikasjon er uaktuelt for oss i dag. Tvert imot er det kanskje mer relevant enn noensinne å se nærmere på hvordan vi som mennesker møter, og potensielt overkommer det skrevne ords begrensinger. Med den teknologiske frammarsjen vårt samfunn har opplevd de siste tjue årene, med påfølgende globalisering og en omfavnelser av tekstbaserte løsninger for kommunikasjon har den skrevne kommunikasjon fått et nytt medium, men med mange av de samme muligheter og begrensninger Erik og Amalie hadde da de, fra hvert sitt land, hadde sin samtale.

1.3 Fremgangsmåte

I denne avhandlingen vil jeg først starte med å kort beskrive seksualmoralen på siste halvdel av 1800-tallet, slik den er blitt utarbeidet av litteraturforskere de siste årene. Å kjenne til det etablerte bildet av seksualmoralen vil gi et bakteppe for å forstå referanser Amalie og Erik

benytter seg av, og for å forstå deres utgangspunkt spesielt som kvinne og mann. For å understreke at Amalie og Erik selv sterkt bidro til en forståelse av seksualmoralen som var dominerende i samtiden, presenterer jeg to utvalgte tekster de selv skrev, nemlig ekteskapsromanene *Gertrude Colbjørnsen* (1879) og *Constance Ring* (1885). Samtidig med at det påviser deres personlige interesse i seksualmoral, vil det også gi meg anledning til å si noe om hvordan deres syn på parforhold ble oppfattet av andre i samtiden. Av den grunn har jeg inkludert en kort omtale av resepsjonen til disse romanene.

Etter dette blir det aktuelt å utforske mer om brev som talehandling. For å kunne forstå Erik og Amalie, må man nødvendigvis være bevisst på talehandlingene som ligger i det å skrive brev. Jeg vil se nærmere på hvordan brev og det skrevne ord påvirker samtalen og språket, noe som vil være svært viktig i en undersøkelse der språkets betydning skal utforskes. Her tenker jeg meg at min tilnærming til brev som nettopp en form for talehandling, også kan bidra til en økt forståelse av brevet som sjanger.

Med dette i bakhånd vil jeg gå nærmere inn på filosofien og den forståelsen av språket som utgjør grunnlaget for hvordan jeg vil se brevene mellom Amalie og Erik. Først og fremst er det nyttig å ta for seg en gjennomgang av tankegangen bak dagligspråksfilosofi, noe jeg vil gjøre med utgangspunkt i Toril Mois bok *The revolution of the ordinary* (2018) der hun med utgangspunkt i spesielt Wittgenstein og Cavell sier noe om hvordan vi mennesker forholder oss til språk. Deretter kommer jeg med et lengre framlegg av Austin sin tekst «A plea for excuses» (1961). Bortsett fra at denne teksten er en vesentlig originaltekst innenfor feltet dagligspråksfilosofi, mener jeg at den også inneholder en inspirasjon til metodisk tilnærming. Ved å ta utgangspunkt i unnskyldninger legger Austin systematisk fram hvor viktig det er å klargjøre språket vi bruker, hvilke kontekster og situasjoner som finnes, hvordan vi kan være uenige om bruk, og ikke minst hvordan vi må forholde oss til hva som er *normalt* å si i diverse situasjoner. Men først og fremst understreker han at det å snakke er å handle, og at det å si noe og det å gjøre noe alltid er ett.

Deretter vil jeg ta fatt på primærmaterialet, nemlig brevvekslingen mellom Erik og Amalie. Jeg har valgt å konsentrere meg om side 55 til 119 i Janet Gartons bok, *Elskede Amalie. Bind 1* (2002). Sammen med bind 2 og 3 danner denne boken en komplett samling av brevene som fortsatt finnes mellom Erik og Amalie, og disse utspiller seg således som en fullstendig samtale

mellom dem. Disse brevene er fra høsten 1882, og følger opp deres romantiske første treff i Norge sommeren 1882. Det er alt i alt 22 brev (med noen få unntak i form av telegrammer), der Erik og Amalie diskuterer spørsmål knyttet til seksualmoral, og diskuterer hvorvidt de skal fortsette forholdet sitt. Alt dette skriver de om mens de begge er forelsket i hverandre, som nødvendigvis gjør samtalen og motivasjonen for å skrive og oppnå forståelse er svært gjeldende for dem begge.

Avslutningsvis vil jeg summere opp samtalen ved å trekke frem konkrete tematikker som oppstår i brevvekslingen, og se på språket til dem begge litt mer retrospekt med formål om å klarere hva de mener med det de sier. Her blir spesielt en framlegging av hvordan de bruker ordet kjærlighet og om de opplever at språket kommuniserer hva de mener aktuelt.

1.4 Hvem var Erik og Amalie? Kort om biografi

1.4.1 Om brevvekslerne

For å få et så helhetlig bilde av språksituasjonen som skal undersøkes er det viktig å vite mer om hvem som sto bak brevene. Brevvekslerne i dette utvalget, Amalie og Erik Skram, var to nordiske forfattere som ga ut bøker på 1870-tallet og fram til det første tiåret av 1900-tallet. Amalie ble etter hvert den mest kjente av disse, noe som startet med utgivelsen av romanen *Constance Ring* (1885). Denne romanen ble starten på en stor produksjon av skjønnlitteratur, der hovedtematikkene i bøkene oftest handlet om enten ekteskapet, naturalistiske slektshistorier eller sinnssykehusopphold. Erik fikk også en plass i det moderne gjennombruddet gjennom utgivelsen av romanen *Gertrude Colbjørnsen*. I lesningen av brevene mellom disse er det hensiktsmessig å vite litt om bakgrunnen til begge to, både for en økt forståelse av deres perspektiver, men også på grunn av at de begge refererer til tidlige livshendelser gjennom utvalget. Dette gjelder når de skriver om hvorfor de er som de er – og gir oss dermed et inntrykk av hvor viktig deres tidligere erfaringer er for dem og hvordan de forholder seg til hverandre, og datidens debatt om seksualmoralen.

1.4.2 Erik Skram

Erik Skram ble født den 10. mars 1847 som yngste sønn til en borgerskapsfamilie i København. Dermed fikk han tidlig undervisning og kunnskap om de estetiske disiplinene, og ble også venn med den danske forfatteren Holger Drachmann på skolen (Garton, 2017: 3). Da Erik var ung,

rundt 8 år, fikk faren pengeproblemer og han, søstrene og moren måtte flytte inn til en rikere onkel. Ifølge Erik selv påvirket dette han da han følte på å leve på noen andres «nåde» (Garton, 2017: 3). Ved utbruddet av den andre slesvigske krig i 1864 meldte Erik seg frivillig som soldat, noe som påvirket han dypt. Etter å ha blitt skadet og sendt hjem, var hans forestillinger om en heroisk krig ødelagt, og han vendte tilbake til skolebenken (Garton, 2017: 3). Han tok artium og lærte seg stenografi, og ble senere både stenograf og journalist. Han tjente derimot ikke mye i disse yrkene, noe han senere forteller i brev til Amalie at fortsatt er tilfellet i sin sekretærjobb hos *Morgenbladet*.

Erik startet som en journalist for høyrepressen, som kan vise at det var der han ideologisk hadde sitt utgangspunkt. Han begynte derimot senere å arbeide for venstrepressen – altså *Morgenbladet* – på bakgrunn av sine observasjoner av politikken i Rigsdagen og strømningene som kom fra Georg Brandes om det moderne gjennombruddet. Da han ble en del av nettverket til Edvard og Georg Brandes, begynte han både å reise og skrive sin første bok, *Herregaardsbilleder* (1877), under et pseudonym. Romanene til Erik gir et bilde av den borgerlige tilværelse, som var særlig spisset mot seksualmoral og kjærlighet. De fikk imidlertid ingen stor oppslutning eller særlig ros, men bibliografiens aktualitet gjorde likevel at de ble en del av samfunnets diskurs om seksualmoral.

I august 1882 reiste Erik til Norge for å delta i feiringen av Bjørnstjerne Bjørnsons dikterjubileum (Garton, 2017: 4). Det var her han møtte Amalie, og Garton skriver i et forfatterportrett av Erik Skram: «[b]egge hadde blitt advart mot den andre; Erik visste at Amalie var en uimotståelig med koldhjertet skjønnhet, og hun visste at han var en kynisk kvinneforfører» (Garton, 2017: 4). Fra dette punktet startet romansen mellom disse, og derav brevvekslingen. De møtte hverandre noen få ganger igjen før de giftet seg i 1884 og Amalie Müller, nå Amalie Skram, flyttet til København for å bo med han.

1.4.3 Amalie Skram

Før Amalie het både Müller og Skram, het hun Alver til etternavn og ble født 22. august 1846 i Bergen av forretningsmannen Mons Alver og husmor Ingeborg Sivertsen. De kom ikke fra særlig romslige kår, men nok til at foreldrene sendte Amalie til Bergens beste pikeskole og brødrene på latinskole (Engelstad, 1981: 20). Gjennom oppveksten fikk hun altså se flere ulike sider av livet,

fra skolelivet til bybildet i Bergen. Det var spesielt to kvinner Amalie observerte, Småfylla og Tippe Tue, som hun senere har referert til som inspirasjon for *Hellemyrsfolket* (1887). I Liv Køltzows biografi, *Den unge Amalie Skram : et portrett fra det nittende århundre*(1992), siterer hun Amalie selv der hun skriver at:

«Sjur Gabriel» er jeg kommen til at skrive over nogle bergenske gadefigurer som i min barndom optog min fantasi og forestilling stærkt. Ofte, når jeg kom fra skolen og traf «Småfylla» og «Tippe Tue» ravende fulle i gaderne, fulgte jeg efter dem, trods sult og forbud med skoleposen i hånden, timer i træk fra gade til gade og fik skjænd når jeg så kom hjem til den iskolde middagsmad. (Skram sitert av Køltzow, 1992: 42)

Denne fortellingen, og Amalies senere referanser til den, tyder på at hun tidlig fikk en interesse for de mindre romantiske og vondere sidene av livet. Det skulle også familien Alver få oppleve, når Mons slik som Eriks far fikk økonomiske problemer. Dette resulterte i at han reiste til Amerika, i den tro at resten av familien kom til å følge etter – noe som ikke hendte.

Et halvt år etter Mons dro, da Amalie var 17 år gammel, forlovet hun seg med sjømannen August Müller. I 1866, to år etter at hun og Müller giftet seg, og etter et ekteskap preget av reiser til andre land og kontinenter, blir sønnen deres Jakob født. Dette resulterte i en tid der Amalie var mye for seg selv i Bergen med sønnen, mens August fortsatte å reise. I 1868 kom også sønnen Ludvig til verden (Køltzow, 1992: 101). Om ekteskapet var basert på kjærlighet er umulig å si sikkert i ettertiden, men man kan få et inntrykk av at dette ikke var tilfellet fra *Den unge Amalie Skram : et portrett fra det nittende århundre*:

Antagelig avviste Amalie ham konsekvent fra bryllupsnatten og fremover, og i et brev fra 1883 røper Amalie dessuten at hun aldri i løpet av tolv års ekteskap viste seg naken for sin mann. Dét var ikke uvanlig den gangen, men hun kunne også fortelle at hun bestandig ble fullstendig vill hvis Müller fikk se bare så mye som skimten av kroppen hennes (Køltzow, 1992: 122-124)

Hun giftet seg svært ung, formodentlig under samme tid der hun i ettertid klandrer seg selv for å ta imot hengivenheten fra menn uten å vite hva denne hengivenheten betydde, eller innebar (Garton, 2002: 109). Uansett om det fantes kjærlighet mellom Amalie og August på et punkt, var likevel ekteskapet så utslitt høsten 1877 at hun ba han om skilsmisse. Dette voldt motstand fra omgivelsene, slik som Müllers familie, men etter følgende beretning fra Amalie ble skilsmissen et faktum:

Netop samme nat da jeg endelig holdt på at sove ind, og efterat han (Müller) udtrykkelig havde givet sin broder det løfte at lade mig i fred, - så kom han ind, og var skrækkelig, og så husker jeg ikke mere. Jeg ved at jeg havde fået hjærnerystelse, og var sengeliggende og talte forstyrret, og vilde altid være for låsede døre, og turde aldri være alene, og følte en uafsladelig angst for alt mulig, og huskede ikke at jeg havde to gutter, og vilde ingen anden se end stuepigen og doktoren (Amalie sitert av Køltzow, 1992: 182)

Hva nøyaktig August gjorde er ikke eksplisitt forklart, likevel får man et inntrykk av at det var den siste dråpen, og at det var traumatisk for Amalie. Dette leder inn mot det neste kapittelet av livet hennes: innleggelsen på Gaustad, og livet som skilt kvinne. Kort tid etter skilsmissen ble Amalie lagt inn på sinnssykehospitalet, og etter noen ukers innleggelse ble hun utskrevet.

Året er 1878 og Amalie Müller er skilt, og en ny periode melder seg i det hun begynner brevvekslingen sin med Bjørnstjerne Bjørnson. Interessen for litteratur er ikke ny; Køltzow utdyper dette når hun skriver om Amalies begynnende arbeid med anmeldelser på 1870-tallet:

Hun leste. Blant annet Byron og Kierkegaard, den siste med samme følelse av innvielse og med samme begeistring som så mange andre. Om noen enkeltskjebne kan bevise at lesing er en farlig virksomhet, er det Amalies skjebne i 1876 og 1877. (...) Bøker. Hun elsket alltid Kierkegaard – det første hun leste var Brandes' bok om ham denne våren. Bjørnson. Bjørnsons nyeste diktning, «Kongen» (Køltzow, 1992: 173).

Slik ble Amalie involvert med nordiske forfattere – og veien fra dette førte til at hun ble invitert til Bjørnsons dikterjubileum i 1882, der hun traff Erik Skram.

1.5 Samtale gjennom brev

Kontakten mellom Erik og Amalie fortsatte etter deres møte i Norge gjennom brev. De skrev mange brev til hverandre opp gjennom årene, fra dette første møte og helt til separasjonen deres fant sted i årsskiftet 1899/1900 (Garton, 2002: 17). Alle brevene er samlet kronologisk i tre bind under tittelen *Elskede Amalie*, som ble transkribert og så publisert av Janet Garton i 2002. Garton har gjennom brevvekslingen lagt inn fotnoter med forklaringer av begreper og situasjoner som kan oppfattes mer fjerne og ukjente for oss i dag, og i tillegg lagt inn kommentarer om skrivemåte, håndskrift og lignende i forordet – dette gir leseren en bredere forståelse av hvordan brevene opprinnelig framsto før transkriberingen fant sted. Om brevvekslingen som helhet skriver Garton i forordet at:

Det finnes i alt nesten 600 brev i denne brevvekslingen, og ca. 600 000 ord. Mange av brevene er lange, spesielt i begynnelsen. (...) Nesten halvdelen av brevene kommer fra de første tyve månedene før Amalie flyttet til København og de giftet seg i april 1884. (Garton, 2002: 17)

Amalie og Erik skrev svært ofte til hverandre, og samtalen deres gjennom alle sytten årene de skrev samlet seg slik sett til å bli et enormt dokument. Som Garton kommenterer i en fotnote under brev 1 hadde det mest sannsynlig også hendt at noen brev hadde blitt brent av Amalie, men som *Elskede Amalie* viser gjennom sin størrelse, ble samtalen i hovedsak ivaretatt (Garton, 2002: 58).

For å forstå hvem brevskriverne var, og hvordan de kommuniserte ytterligere, er Gartons kommentarer om hvordan de opptrådte i brevene svært nyttige. Hun skriver at:

Eriks brev er som oftest skrevet med liten, sirlig, regelmessig håndskrift, med få rettelser; det ser nærmest ut som de er skrevet etter kladd. Det er lett å tro det han sier om at det tar tid for ham å forme sine tanker før han skriver dem ned. Det er sjelden vanskelig å tyde ord i noe han har skrevet (selv om Amalie klager over det). Amalies brev derimot ser likeså impulsive ut som hun selv var; de ser ut som om de er skrevet i ett (...) Hennes håndskrift varierer under trykket av hennes følelser; den blir større, og bokstavene rundere når hun er opphisset (Garton, 2002: 19)

Erik brukte altså, etter alt å dømme, mye mer tid på å få fram følelsene og uttrykkene sine på en gjennomtenkt og forståelig måte. Hans nøyaktighet gjorde at det virket som han kladdet, i motsetning til Amalie som rett og slett kunne slurve en del og kom med retroaktive rettelser underveis i skrivingen. Dette forteller oss at selv om brev skjuler kroppsspråk vil likevel skriften til spesielt Amalie avsløre noe om hva hun følte, og at Erik benyttet brevets mulighet for å danne strukturerte komposisjoner. Dette er likevel utfordrende å forholde seg i en språkbruksundersøkelse da disse elementene ikke viser seg i selve materialet. Imidlertid er det nyttig kunnskap å ha med seg som viser oss litt mer av hvem Erik og Amalie var som brevskrivere, og derav språkbrukere.

2.0 Undersøkelser av seksualmoral på siste halvdel av 1800-tallet før brevvekslingen

2.1 Nordens debatt om seksualmoral og ekteskap

Amalie Müller og Erik Skram begynte tidlig å diskutere seksualmoral i brevene sine. De tok selvsagt utgangspunkt i sine egne følelser, forelskelsen de kjente på. Denne diskusjonen var samtidig svært aktuell i samfunnet på denne tiden, da seksualmoral var et glødende og kontroversielt emne i offentligheten. I *Den store nordiske krig om seksualmoralen* (1974) legger den danske forfatteren og litteraturhistorikeren Elias Bredsdorff frem hvordan denne debatten spilte seg ut, spesielt i det offentlige i årene 1882-1888, og viser hvordan dette i det hele tatt var et særnordisk fenomen på denne tiden (Bredsdorff, 1974: 7). Debatten kan også karakteriseres av kulturpersonlighetens deltagelse, som Bredsdorff trekker frem i forordet av boka:

Diskussionen fikk sit særlige præg derved, at næsten alle Nordens betydeligste digtere (...) på den ene eller anden måde blev inddraget deri. Emner, der hidtil havde været betragtet som tabu-områder, blev i firserne lidenskabeligt diskuteret i romaner, noveller og skuespil – og sideløbende hermed i tidsskriftartikler, dagbladsledere og artikler, læserbreve, foredrag og offentlige diskussioner. I årenes løb er også et stort privat brevmateriale blevet gjort tilgængeligt, som indefra kaster et væsentligt lys over hele denne debat. (Bredsdorff, 1974: 7)

I boka dukker kjente navn slik som blant annet Bjørnstjerne Bjørnson, August Strindberg, Victoria Benedictsson og Amalie Skram opp som eksempler på deltagere i denne debatten. Den foregikk i stor grad gjennom at realistiske og samfunnskritiske romaner satte søkelys på spesielt ekteskapet, kjærlighet og seksualitet, og budskapene som kom fram spredte seg ut i andre diskusjonskanaler. Som Bredsdorff også påpeker spant debatten seg også ut i private brev, og samtalen mellom Amalie og Erik faller på denne måten inn som et dokument i etterkant på 1880-tallets diskusjon om seksualmoralen i Norden.

Videre refererer Bredsdorff fra boken *Vore Sønners og Døtters sædelige Opdragelse*, som ble gitt i 1883. Den gir et godt innblikk i hvordan man forsto datidens borgerlige sedelighetsmoral, på tidspunktet da Amalie og Erik startet diskusjonen i sine brev. Den aksepterte moralen idealiserer en komplett kyskhets hos begge kjønn fram til ekteskapet, og formaner om at «usædelighed er en Fare for Legemet, en Nedværdigelse for Sjælen og en Kilde til den Enkeltes som til Samfundets Fordærvelse» (Blackwell, 1883, sitert av Bredsdorff, 1974: 11). At mennene måtte forholde seg sedelige, altså helt kyske, var likevel ikke ansett som sunt - og løsningen ble i praksis at det var

to type forhold ansvarsfulle menn kunne inngå dersom de ikke ønsket å gå til prostituerte. På en side kunne de ha et monogamt elskovsforhold med kvinner som ofte var av lavere sosiale klasser, eller ekteskap med kvinner fra «gode» familier (Garton, 2002: 32, Bredsdorff, 1974: 12).

Denne løsningen var altså en norm. Men Bredsdorff trekker også fram hvordan kvinnes perspektiv ble satt under lupen av boken *Kvindernes Underkuelse* (1869), et opprinnelig britisk verk som Georg Brandes skyndet seg med å oversette og få publisert i Danmark (Bredsdorff, 1974: 24-25). Videre, i 1883, kom boken *Moderne Samfundsløgne* av den ungarske legen og forfatteren Max Nordau ut, som blant annet uttrykte:

Kvinden er hos Kulturfolkene henvist til Ægteskabet som sin eneste Løbebane og Livsbestemmelse. Kun i Ægteskabet kan hun vente at finde Tilfredsstillelse for sine fysiologiske Fornødenheder i snævrere og videre Forstand, hun maa gifte sig for at faa Tilladelse til at udøve et fuldt udviklet kjønsmodent Individ's naturlige Rettigheder (...) (Nordau, 1883, sitert av Bredsdorff, 1974: 24)

Nordau påpeker hvordan det for kvinner kun er mulig å erfare seksualitet innenfor et ekteskap, og at hennes livsvilkår også blir bestemt av om hun har giftet seg. Denne kritikken mot kvinnens tilstand i datidens samfunn og boken i sin helhet var noe flere av samtidens nordiske forfattere lot seg inspirere av (Bredsdorff, 1974: 24). På denne måten ble altså kvinnes seksualitet også et element i debatten, ofte satt opp mot tilbøyeligheten for å akseptere mennenes mange utenomekteskapelige forhold.

På en side hadde man altså formaninger om kyskhets utenfor ekteskapet slik som i *Vore Sønners og Døtters sædelige Opdragelse*, som også ligner ytringer fra de kristenkonervative kvinneorganisasjonene som sprang frem i Norden under denne tiden (Bredsdorff, 1974: 25). På den andre siden fant man forskjellige uttalelser som angrep den gjeldende normen, og som søkte mot en mer liberal seksualnorm. Dette skjedde gjerne blant kunstnere og forfattere; i offentlig diskurs hadde Amalie tidligere tatt til orde for flerkoneri og Bjørnstjerne Bjørnson understreket viktigheten av «fri kjærlighet», og at samfunnets gjeldende normer var skadelige (Bredsdorff, 1974: 31). Men ikke minst i romaner dukket det opp kritiske søkelys mot kyskhetsnormen og ekteskapet, og med utgangspunkt i dette blir det svært aktuelt å undersøke hvordan dette kunne utspille seg ved å se nærmere på *Gertrude Colbjørnsen* (1879) og *Constance Ring* (1885).

2.2 Gertrude Colbjørnsen

2.2.1 Handlingsreferat

Både Amalie og Erik skrev ekteskapsromaner der nettopp det ulykkelige samlivet blir satt under lupen, og en sterk fellesnevner for disse var hvordan manglende kjærlyghet og kunnskap hos kvinnen kunne påføre henne – og ekteskapet – elendighet. På denne måten sto de begge for at kjærlyghet må ha en viktigere rolle der ekteskap skal vurderes, og at kvinnens stemme skal få vektet tyngre. Samtidig sto de på forskjellige sider om moraliteten til menn som har forhold før ekteskapet, noe som også kommer frem i bøkene de skrev.

I 1879, tre år før Erik møtte Amalie og seks år før *Constance Ring* kom ut, publiserte han romanen *Gertrude Colbjørnsen*. Romanen starter med to herrer som går på tur sammen under anledning av et selskap. De snakker sammen om livet, og hvordan den ene er en suksessfull advokat, men likevel føler seg urettferdig behandlet blant annet på bakgrunn av et avvist frieri. Kona til den andre mannen møter dem, og snakker så om hvordan ekte kjærlyghet må være grobunnen til et lykkelig ekteskap. På denne måten sementeres tematikken til *Gertrude Colbjørnsen* allerede de første sidene, for det er nettopp kjærlyghet som setter presedensen for karakterenes valg og handlinger gjennom boka.

Herrene kommer tilbake til selskapet, der de møter på Gertrude Colbjørnsen, datter av Etatsråd Colbjørnsen. Den avviste mannen, Advokat Feddersen, legger mer og mer merke til denne unge piken på 16 år, og blir tiltrukket av hennes skjønnhet slik de fleste menn rundt henne blir. Bak Gertrude står derimot tante Rosalie, som har oppdratt piken og som regelrett vokter henne mot alt hun anser som syndig.

Dermed bestemmer Feddersen seg for at han må komme på Rosalies gode side for å kunne vinne Gertrude, og begynner de neste månedene med jevnlig møter der han er på sitt mest elskverdige. Dette kulminerer i at han etter hvert oppsøker Etatsråd Colbjørnsen for å be om hånden til hans datter. Etatsråden er skeptisk, men vil la Gertrude bestemme. Feddersen spør så Gertrude alene, og hun sier ja til frieriet. I dette segmentet begynner leseren å få mer innblikk i Gertrudes tanker og følelser, og det kommer tydelig frem at hun egentlig ikke vet hva kjærlyghet er, men antar at det at hun kan like Feddersen regnes som det. I tillegg får vi ved dette første inntrykket se hvordan Gertrude i grunn er uvitende fordi hun er vant med at alle friere blir avvist av tante Rosalie, og at hun aldri selv har måttet ta særlige avgjørelser for seg selv.

Tante Rosalie, som liker Feddersen godt, blir svært glad over frieriet. Det samme kan ikke sies for Etatsråd Colbjørnsen, som begrunner dette i at han selv har erfart hvordan det er å være i et ekteskap uten kjærlighet, som endte i at kona –Johanne, moren til Gertrude – tok livet sitt. Han er redd for at Gertrude ikke vet hva hun har begitt seg ut på, og setter ned en betingelse om at Feddersen og Gertrude må vente et helt år med bryllupet. Han og tante Rosalie blir enige om at de ikke skal blande seg eller påvirke Gertrude til en avgjørelse under denne tiden.

De neste månedene fra vinter til sommer i året 1863 merker Feddersen at selv om Gertrude er høflig og vennlig, får han ikke kjærtegn som kyss på munnen med mindre han nesten tvinger det på henne, og kjærtegnene hun godtar er som regel platoniske. Det er påfallende hvordan Feddersen jevnlig kommer med krav om kjærtegn og bekreftelser uten at han egentlig observerer eller tar til seg Gertrudes ambivalens og usikkerhet. Dette kommer blant annet fram i *Gertrude Colbjørnsen* når Feddersen frir:

«De maa sige mig, om De elsker mig, der maa ingen Usikkerhed være nu, Gertrude – hører De, De maa tale!»

«Ja, saa gør jeg det vel», sagde hun anstrængt. I hendes egne Øren lød det, som om hun bad om Naade.

Advokaten hørte ikke dette. Han tog hende henrykt i sine Arme og kyssede hende. (Skram, 1898: 40)

Gertrude tilbringer mesteparten av sommeren 1863 uten Feddersen på Belinda, gården til hennes halvonkel på Sydsjælland. Der blir hun spesielt godt kjent med maleren Arthur Fabricius og lærerinnen Thora Hallager, og sammen blir de et trekløver gjennom sommeren. Fabricius blir for Gertrude en person som utfordrer henne, som oppfordrer henne til å tenke selv, og en hun kan spørre om alt mulig hun ønsker å lære om livet. Et tema de kommer tilbake til flere ganger er nettopp kjærlighet – en følelse Fabricius setter svært høyt, som han mener ikke inneholder et gram av usikkerhet. Enten elsker man, eller så gjør man ikke det. Når så Gertrude stiller seg skeptisk til denne bastantheiten med bakgrunn i sin egen erfaring med Feddersen, blir det klart for Fabricius at det de har, ikke er ekte kjærlighet, og at ekteskapet vil være en ulykke for Gertrude.

Hans motstand mot forlovelsen starter dermed med prinsippet om at et ekteskap bør være grunnlagt på ekte kjærlighet, men blir også forsterket ettersom han og Gertrude begynner å få

følelser for hverandre. Gertrude spør blant annet Fabricius hva kjærlighet egentlig er. Som leser blir kanskje følelsen kjærlighet mest tydelig når man ser Gertrudes følelser gjennom sommeren når hun er alene med Fabricius, i motsetning til når Feddersen sporadisk besøker Belinda. Denne kontrasten virker det også som Gertrude etter hvert merker, da hun på en side lykkelig kan snakke om alt med Fabricius og oppsøker han, mens hun med Feddersen blir innesluttet og ikke klarer å prate om noe særlig.

Under sommerens fravær av tante Rosalie og Feddersen, vokser Gertrude som person. Der hun på starten av romanen ikke hadde særlige meninger eller anerkjennelse for egne følelser, blir hun mer kritisk tenkende over egen situasjon. Hun innser at hun faktisk elsker Fabricius, og denne anerkjennelsen blir mest tydelig for både leser og Gertrude når han blir skrevet opp som løytnant til den andre slesvigske krig mellom Danmark, Østerrike og Preussen. Rett før deres avskjed får Gertrude sterke følelser om at hun er redd han skal dra uten et ordentlig farvel, og omfavner han når han likevel kommer. De anerkjenner, og snakker endelig fritt om sine følelser for hverandre, og hun fylles opp av lykke. Hun bestemmer seg for å si dette til sin tante Rosalie, men blir møtt med sterk motstand der alt hun har blitt fortalt om synd blir brukt mot henne. Gertrudes nye, skjøre vekst blir på denne måten trampet ned av tantens meninger. Dette resulterer i at hun avviser Fabricius gjennom et kort brev og gifter seg med Feddersen.

Ekteskapet starter svært ulykkelig, for etter bryllupsnatten kommer Gertrude hjem igjen og ønsker aldri å være med Feddersen mer. Han har tatt henne med makt, og hun kommer til tanten med en forventning om at dette må være galt, og at hun ikke skal måtte oppleve noe slikt. Til hennes sorg og skuffelse tar fortsatt tanten siden til Feddersen, og sender henne tilbake. Gertrude søker så til salmebøkene og kirken, og slutter seg helt inne i seg selv.

Fabricius blir etter noen måneder i krig svært hardt skadet. Når han er bevisst er han også deprimert på grunn av sorgen over Gertrudes avvisning, og at hans ben blir amputert. Paret fra starten av romanen – legen Winge og hustruen Emma Winge – kaller sammen med Thora Hallager på Gertrude for at hun skal besøke Fabricius på sykesengen, for å se om det kan hjelpe ham. Gjensynet mellom Gertrude og Fabricius vekker igjen deres følelser, helt til hun forteller ham at også Feddersen har kommet på besøk, og at de fortsatt er gift. For Fabricius oppleves dette som et stort svik. Han ber henne så på en sint måte om å dra, og sorgen samt stresset fra

dette resulterer i at Gertrude, som var blitt gravid med Feddersens barn, aborterer fosteret i magen hennes.

De neste dagene ligger hun syk hos ekteparet Winge som har gitt ordre til resten av følget om at hun trenger alenetid og ro. Dette respekterer ikke Feddersen, som prøver å komme seg inn til henne, og det er her Emma Winge forteller han alt – hvordan Gertrude faktisk ikke elsker han, og at hun ikke ønsker å ha han hos seg. I sitt raseri braser han inn til Gertrude og skjeller henne ut helt til legen kaster han på dør. Dette kulminerer i at ekteparet Winge har en diskusjon om ekteskapet og kjærlighet, og at Emma overtaler ektemannen om at de må få Gertrude ut av ekteskapet sitt.

To år senere møter vi Fabricius igjen i København i det han holder på med et nytt maleri. Samtidig som at han arbeider som maler har han jevnlig elskovsbesøk av en kvinne med navn Dyveke, som han også har et kjærlig – men ikke kjærlighetsfullt – forhold til. Fabricius får besøk av blant annet Vilhelm og Thora, og får overrakt et brev fra Gertrude. Han motsetter seg det først, men leser omsider brevet der hun skriver at hun etter å ha ventet, og etter å ha skammet seg i to år nå ønsker å bli gjenforent siden hun fortsatt elsker han. Gertrude følger opp brevets korte, avvisende svar fra Fabricius med et besøk, der følelsene deres vekkes på nytt, og de kan endelig forenes uten hindringer.

2.2.2 Nyansene mellom ulike type forhold

Et gjennomgående element i *Gertrude Colbjørnsen* er at Gertrude ikke vet nok om livet, derav kjærlighet og samliv, til at hun var i stand til å gjøre valg for seg selv. Det er først når forlovelsen er sementert, og bryllupet er unnagjort at Gertrude blir kastet i situasjoner hvor hun lærer, men uten mulighet til å gå tilbake. Denne tematikken er også *svært* gjeldende i Constance Ring, som vi kommer til å se i neste kapittel (2.3.1-2.3.2). Dette viser hvordan det var viktig for både Erik og Amalie Skram å rette kritikk mot datidens kvinneoppdragelse i bøkene sine. Et av de tydeligste signalene på denne kritikken viser seg i at både Gertrude og Constance har en tante-figur i sine liv som startet som en fortrolig støtte, men som utvikler seg til å bli en undertrykkende stemme, som holder dem til valgene de tok under ignoranse.

Uenigheten som setter presedensen for diskusjonen mellom Amalie og Erik i brevene kan man også skimte når man leser deres ekteskapsromaner opp mot hverandre. Både Constance – slik jeg kommer til å utarbeide det - og Gertrude opplever følelsen av kjærlighet. Der Constances

kjærlighet er skjør, og blir knust av at hun oppdager mannens tidligere seksuelle forhold, ser Gertrude helt vekk fra Fabricius sitt forhold til Dyveke. At Fabricius har hatt en trøst, ser de to på som et bevis på at et ensidig kjærlighetsforhold ikke kan vare, og Gertrude bryr seg omtrent ikke om det. Dette står i stor kontrast til Constance, som i hvert eneste forhold opplevde at både andre forhold i nåtid og i fortid tramper ned alt hun føler av kjærlighet.

Nettopp forholdet til Dyveke trekker Erik selv opp i brev til Amalie som et eksempel på hvordan hans eget forhold med Camilla ikke er en like viktig type forhold som et gjensidig kjærlighetsforhold er (*Elskede Amalie*, 2002: brev 9, side 70). Erik ville ikke bare med Feddersen, men også med Dyveke vise i *Gertrude Colbjørnsen* hvordan den gjensidige kjærligheten ikke bare er den sterkeste formen for samliv, men også den som har mest betydning. Ekteskapets betydning i *Constance Ring* blir - selv uten kjærlighet - vektlagt så tungt at Constance ikke får mulighet til å skille seg, slik vi kommer til å se. Gertrude derimot får anledning til å gjøre dette. De foregående, seksuelle forholdene får enorm betydning for Constances oppfatning av mennene hun blir sammen med, men de opptrer derimot nesten som en fotnote i *Gertrude Colbjørnsen*. Med disse perspektivene fra *Constance Ring* blir det enda tydeligere hvordan Erik Skram i *Gertrude Colbjørnsen* viser en optimistisk innstilling for kjærlighetens evne til å seire når den er satt opp mot omgivelser og normer, og derav en større tro på dens kraft.

Amalies brev viser også en motstand mot Eriks forsøk på å skille mellom rent seksuelle forhold og kjærlighetsforhold, og selv om man kan anta at ekteskapet til Erik kan ha vist henne i større grad nyansene han taler om, ser man likevel i *Constance Ring* en mindre idealistisk versjon av det å elske noen. Der Fabricius snakker om at man aldri kan være usikker der det er kjærlighet, opplever Constance gjentatte ganger at kjærlighet er en fin, men skjør følelse som kan forsvinne under press. På denne måten speiler dermed romanene diskusjonen Erik og Amalie har i brevene, og viser tydelig uenigheten som spant fram blant disse to.

2.2.3 Reaksjoner

I 1987-utgivelsen av *Gertrude Colbjørnsen* skriver Pil Dahlerup i etterordet om hvordan resepsjonen var i hovedsak negative. Høyrepressen så på boka som en roman med mange begynnerfeil, og mente at fortellingen ikke var konsekvent fortalt. De mente også at romanen

kunne være smakløs, som forfatteren Sophus Bauditz i Jyllandposten slår fast ved når han kommenterer en badescene der karakterene får øye på nakne soldater:

Hvor smagløst og modbydeligt end meget er feri, anse vi dog ikke dette for Bogens værste Anstødssten. Det Uhyggeligste er den Idealisering af det rent Sensuelle eller næsten Sexuelle, der paa saa mange Punkter slaar En i Møde, og som ikke lidet minder om den ældre tyske Romantiks Udskejelser i lignende Retning (Dahlerup, 1987: 127)

Reaksjonen på de mer erotiske elementene man finner i fortellingen kom hovedsakelig fra nettopp høyrepressen og av de eldre, mer religiøse – slik som moren til Erik (Dahlerup, 1987: 137-138). Venstrepressen sa seg i all hovedsak enig i at boken inneholdt begynnerfeil, men gjorde narr av høyrepressens klager om de smakløse elementene i boka (Dahlerup, 1987: 129). Noen av de mest positive reaksjonene kom likevel fra venninner av Erik, som flere brev senere viser (Dahlerup, 1987: 133-137). Spesielt kan man trekke frem Amalies positive reaksjon, som hun formidler til han i brev 15, 22. september 1882:

Jeg glæder mig umådelig til at læse Gertrude om igjen. Tænk, jeg har ikke se't den, siden dengang i Fr.hald, med det samme den var udkommen. Og som jeg dengang var betaget af den! Jeg mindes ikke at nogen bog har gjort det indtryk på mig. Jeg kunde i lang tid ikke tænke på andet. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 15, side 91)

Selv med kritikken om en ukonsekvent og noe usannsynlig fortelling i *Gertrude Colbjørnsen* ble det likevel en bok som satte inntrykk på flere kvinner som Erik kjente, noe som kan vise at boka også kunne spille en rolle som en stemme til hvordan kvinner kunne oppleve samlivet på siste halvdel av 1800-tallet.

Samtidig var det en annen kvinne som ikke så seg helt enig i budskapet Erik forsøkte å formidle med *Gertrude Colbjørnsen*, nemlig moren hans Ida Skram. Erik skriver selv til Amalie om dette i brev 25, 21.10.1882:

Min Moder, som elsker mig, besøger jeg ikke. Dels har jeg aldrig Tid, dels piner den absolute Fjærnhed, der er imellem os, mig. Der er ingen Forståelse mulig imellem os. Jeg sled, til jeg var 30 År tror jeg på at få denne Forståelse bragt til Veje. Så brast det en Gang for alle uhjælpeligt. Det var med Gertrude. For hende er det en afskyelig Bog (*Elskede Amalie*, 2002: brev 25, side 131)

Moren til Erik var ifølge Pil Dahlerup sitt etterord av Gertrude Colbjørnsen nettopp den type kvinne som representerte tradisjoner og det konservative – litt som tante Rosalie også fremstår i romanen (Dahlerup, 1987: 93) I et brev fra mars 1879 skriver Ida til sønnen sin:

(...) thi som Forholdene ere, er det sikkert fuldstændig rigtigt, at Du selvstændig optager Kampen og med aabent Vizir forfægter og forsvarer det Du vil bringe frem og det jeg er overbevist om er Dit indre Livs dybe og alvorlige Rørelser, er jeg end ikke ifølge min hele Udvikling hverken istand til at dele Dine Anskuelse og Din Opfattelse, ei heller forstaa at Dine Tendenser og den Retning Du gaar i virkelig kan bringe Velsignelse og sand Forædling hverken for Dig selv personlig eller for den Tid og det Samfund Du lever i og arbejder for (Ida Skram sitert av Dahlerup, 1987: 93)

Hun starter med en direkte henvendelse fra mor til sønn om at det nok er riktig at Erik skriver om det han syns er viktig, men peker på at det han skriver om ikke er noe hun kan forstå eller være enig i. I tillegg til dette peker Dahlerup også på hvordan Ida ikke likte *Constance Ring*, noe som tyder på at det er nettopp budskapet om en liberaliserende endring i seksualmoral og kvinnefrigjøring, og forkastelsen av de gamle verdiene var både aktuelt og skapte splid også innad i familier.

2.3 *Constance Ring*

2.3.1 Handlingsreferat

Med *Constance Ring* (1885) bidro Amalie til debatten om seksualmoral for første gang i romanform. Boka handler om den unge, livsglade Constance, som gifter seg med den eldre grosserer Edvard Ring. Han skildres som en mann med en overdøvende og breial adferd, med tendenser til å drikke for mye. Det kommer raskt frem at hun ikke kan fordra han, og at hun slettes ikke er lykkelig lenger – noe som resulterer i at hun oppfører seg kaldt og distansert mot Edvard. Han kan ikke forstå at hun ikke er lykkelig, hun som har det så godt. I søken mot å endre henne til den samme Constance hun var i forlovelsestiden, får han blant annet hjelp av moren hennes. Gjennom boka er det påfallende hvordan omgivelsene har en forventning om at Constance skal gli inn i en rolle som lykkelig hustru, og at det ikke er plass til hennes genuine følelser. Dette kommer blant annet frem når Edvard er utro mot Constance, og hun vil søke skilsmisse. Gjennom press fra både venner, prest og familie vender hun tilbake til han, med forbehold om at ekteskapet nå skal være et praktisk forhold uten kjærtegn eller seksuelt samliv. Selv om Ring godtok dette først, ble senere kravet hans om kjærlighet og kjærtegn fra Constance

gjeldende igjen, og forholdet deres holder seg kaldt. Her kan man se en klar likhet med Gertrude Colbjørnsen og hennes tante – når urett blir gjort mot Constance og Gertrude, og de ønsker å stå opp mot det og ikke minst fjerne seg fra mannen sin, møter de ingen støtte og blir kastet tilbake.

Etter flere år i denne kalde og platoniske tilstanden, dør Ring i en skipsulykke. Constance blir passiv og unnvikende, noe som også blir fordømt av omgivelsene. I flere år unngår hun andre, fram til det blir klart at forretningene til Ring hadde feilet – som vil bety at Constance mister alt av materielle goder. Samtidig får hun frierbrev fra Lorck, en mann hun ble kjent med fordi han var del av Edwards omgangskrets. Hun gifter seg med han, og begynner etter hvert å utvikle genuin kjærlighet for Lorck. Constance blir gravid, og samlivet deres er lykkelig.

Omsider kommer Meier, en annen god venn fra samme krets som Edvard og Lorck, på besøk. Dette foregår i samme periode som Lorck blir syk for en lengre stund, hvilket resulterer i at Meier blir værende hos dem i en lengre periode enn planlagt. Constance får i denne perioden brev fra Lorcks advokat, som viser til et tidligere forhold han har hatt med en kvinne med navn Kristine. Constance finner flere brev mellom Lorck og tidligere kjærester, og reagerer med vantrø, sorg og sinne. Dette resulterer i at følelsene hennes svinner hen, at hun aborterer fosteret hun var gravid med, og at hun opplever Lorck som løgnaktig. Det er påfallende hvordan både Constance og Gertrude opplever å abortere under sterkt emosjonelt stress, påført av mennene rundt dem. Abortene har klare likhetstegn, da begge skjer i en setting der kvinnene ser på ektemannen sin med nye øyne, og dermed ser hans mer «avskyelige» sider. Rollen til abortene blir symbolsk; Constance og Gertrude skjønner på hver sine måter at de ikke er med en mann de egentlig elsker, og kroppene deres avstøter slik sett alt som har med disse mennene å gjøre.

Fortellingens utvikling blir dermed lik i Constances forhold til Lorck som til Edvard Ring. Hennes følelser er ikke genuine, og hun befinner seg nok en gang i et ekteskap med forventninger hun ikke klarer å oppfylle. Samtidig er det også forskjeller – i ekteskapet med Lorck har Constance begynt å utvikle følelser for Meier, som for henne blir både en nær venn og en «forbudt» kjærlighet. Fortellingen kulminerer i at Constance får øye på at Lorck er utro med Kristine på arbeidsplassen hans. Hun reiser dermed i sjokk til feriestedet deres, hvor hun får besøk av Meier. Hun har så sex med han, blant annet som en hevnaakt mot Lorck. Etter akten oppdager Constance et bilde av sypiken Emma falle ut av lommeboken til Meier, noe som resulterer i at hun drar tilbake til Kristiania der hun tar livet sitt.

2.3.2 En ulykkelig kvinne i et ulykkelig ekteskap

Constance Ring ble den første av Amalie Skrams ekteskapsromaner, der tematikken ofte dreier seg inn mot ulykkelige ekteskap, og årsakene til dette. I *Constance Ring* er hovedpersonen uvitende om en realitet der man pakker ned egne følelser og forventninger, for å innta en rolle som «må» være lykkelig og påfallende positiv til ethvert kjærtegn – helt til hun blir kastet inn i nettopp en slik rolle. Fri kjærlighet og egen vilje nedprioriteres mot den viktige samfunnsbautaen, ekteskapet. Samtidig merker man hos Constance en tydelig mangel på genuin livsglede utover ekteskapsscenen. Borghild Krane skriver i *Amalie Skrams diktning. Tema og variasjoner* (1961) at:

Den negative holdning til liv og mennesker, den onde lyst, dødsdriften, kulden og kjærlighetsmangelen, disse rystende kjensgjerninger, trer mer og mer frem som en dikterisk grunnopplevelse hos Amalie Skram etter hvert som man snur bladene i denne hennes første roman. (Krane, 1961: 84)

På denne måten ser man selv om Constance settes i uheldige situasjoner, er det likevel en stemning som stammer fra henne selv, der negativitet og kynisme råder. Det gjør at boken får en dimensjon der den ikke utelukkende kritiserer samfunnets behandling av kvinnen og ekteskapsinstitusjonen, men at den på sett og vis belyser sinnet til en person som ikke makter å finne mening og glede i livet. Kjærlighetsmangelen er ikke bare et resultat av at Constance har blitt gitt dårlige kort, eller er blitt behandlet urettferdig – kjærlighet er også noe hun aktivt motsetter seg, og som visner bemerkelsesverdig fort der den oppstår.

Likevel er det flere trekk som går igjen i sedelighetsproblematikken som *Constance Ring* drøfter. Romanen beskriver dobbeltmoralen om sedelighet flere ganger – både indirekte gjennom fortellingens forløp, og til tider fra Constances egne replikker. Der hun har vokst opp med idealer om streng kyskhet, viser det seg at dette ikke gjelder mennene – og at dette var noe omgivelsene visste, men aldri fortalte henne før Rings utroskap. Uvitenhet og ignoranse er blant temaene i boka, som forfølger Constance helt til hun anerkjenner dette rett før selvmordet. I et brev til Arne Garborg understreker Amalie dette, når hun skriver at:

Og så er kvindene fremfor alt det som det forbannede fortielsessystem har gjort dem til. De vet jo ingenting. (...) Og hvor det må bringe dem til å dømme galt og forkjært og dumt om de tingene. Jeg lar også Constance i siste øyeblikk komme med en beklagelse over at hun hadde visst for lite.

Jeg tror de bør oppdras med full klarhet over alle de naturlige spørsmål og funksjoner og forteelser. (Garton, 2005: 134)

Constance Ring kan ses som et innlegg i den offentlige sedelighetsdebatten når den ikke bare beskriver og anklager dobbeltmoralen for kvinner og menn, men også kritiserer den gjeldende, beskyttende kvinneoppdragelsen. Slik den fremstilles av boka og Amalies brev, hersker en uvitenhet blant kvinner fram til ekteskapet, uten forberedelse på hvordan realiteten kan være. Kvinner vet altfor lite om seksualitet, og det de får vite, er falskt, mener Amalie.

2.3.3 Reaksjoner

Romanen ble i sin tid regnet som radikal, og Amalie mistet støtten til utgivelsen, som hun selv forteller om i brev til Vilhelmine Ullman:

Den kom ikke hos Hegel fordi han vilde ha mig til at stryge, hvad jeg ikke på nogen måde vilde. Hellere brænde hele grejen end stryge en eneste sætning. Jeg ved at om jeg skulde komme i straf og fængsel for den, jeg vilde havt bogen frem. Avisene kommer at skjælde og skrige som aldrig før. Den blir stemplet som den væmmeligste og skandaløseste bog i norden. (Garton, 2005: 47)

Amalie fikk rett i den forstand at romanen ville få en lunken og negativ mottakelse, men opplevde likevel også støtte fra flere hold (Krane, 1961: 60). Georg Brandes uttrykker i brevform hvordan boka nødvendigvis måtte ende på den måten den gjorde, og at forholdene i boka var nødvendige (Garton, 2005: 95). I enda mer rosende ordvalg skriver Arne Garborg til Amalie at boka i seg selv er godt fortalt og viktig:

(...) den overordentlige Energi og Magt i Din Fremstilling; det, at hvad Du skriver om, er ikke tænkt, men set, der er Stof i det; den Ting, at Du, trods alt hvad der kan indvendes, dog paa Din Vis har faaet frem hvad Du vilde: de bestaaende Forholds (Opdragelses- Ægteskabs-, Sædelighedsforholds) demoraliserende Indflydelse, særlig paa Kvinden. (Garton, 2005: 125)

Som Garborg her anerkjenner, forsøker Amalie med boka å sette søkelys på hvordan samfunnets normer slik de sto var skadelige og burde endres. Med *Constance Ring* sementerer Amalie dette synet om klarhet og kunnskap må prioriteres, framfor ignoransen som nødvendigvis vil harme både kvinner og menn i ekteskapet.

I artikkelen «En saa kjønslig Bog kjender vi hidtil ikke i vor Literatur»(1993) utdyper Marte Engdal Halse hvordan samtidsresepsjonen til *Constance Ring* var. Spesielt hos den konservative pressen var resepsjonen ikke overraskende ganske negativ:

Aviskritikken i *Morgenbladet* og *Aftenposten* brukte utsagn som «kjønns litteratur» og «usedelig litteratur» om *Constance Ring*. Det fulgte da også med råd om at boka burde leses for nedrullede gardiner (Halse, 1993: 316)

Som Halse så påpeker, var *Constance Ring* så absolutt et innlegg i sedelighetsdebatten, og ble dermed kritisert på bakgrunn av den tydelige formaningen om frigjøring for kvinner og kritikken mot ekteskapet. Det man derimot kan trekke fra dette, er at det er spesielt budskapet i boka som kritiseres. Halse beskriver to begreper som kan betegne to former for resepsjon: ideologisk bedømmelse og estetisk vurdering (Halse, 1993: 318). Uten å skille disse for sterkt fra hverandre, påpeker Halse at samtidsresepsjonen av *Constance Ring* ble preget av en mer estetisk bedømmelse som gikk på formen hos venstrepressen, blant annet at den ikke falt godt nok under realismen som litterær norm. Hos den konservative pressen var det derimot manglende romantisk estetikk, sammen med den ideologiske bedømmelsen om usedelighet som kategoriserte resepsjonen av romanen (Halse, 1993: 318).

3.0 Teori og metode

3.1 Brev som talehandling

I denne analysen vil mediet for samtalen mellom Erik og Amalie være brev. Ved å fungere som en bro der de kan kommunisere, går de begge inn med en tydelig, underforstått sjangerforståelse for rammene til samtalen – de henvender seg til hverandre med navn til mottaker på starten av brevet, plasserer dato og sted før de begynner å skrive ned sine tanker, og avslutter med en eller annen form for hilsen sammen med navnet sitt. Om brevet skriver Eivind Tjønneland i *Dei litterære sjangrane* (2018) at det kan ha like mange funksjoner som muntlig kommunikasjon mellom to personer. Han fortsetter med å påpeke: «Privatbrev mellom vener, kjærestar eller slektningar er den mest intime sjangeren vi kjenner til. Kva som er intimt, endrar seg rett nok med historia» (Gullestad, Sejerstedt m.fl., 2018: 185, 186). Som sjanger å regne har brevet nesten ubegrensede muligheter avhengig av budskap, og kan med unntak fra brevromaner regnes som intime i varierende grad.

At en samtale foregår over brev vil påvirke diskursen og språket til brevsenderne på forskjellige måter. Om brev som formidlingsmedium skriver Janet Altman i *Epistolarity. Approaches to a Form* (1982):

We have noted throughout that the letter is both a reflection of the gap and an instrument for gap closing. Epistolary language and letter sequences are marked by hiatuses of all types: spatial separation between writer and addressee; time lags between event and recording, between message transmission and message reception; blank spaces and lacunae in the manuscript. (Altman, 1982: 189)

Brevene Amalie og Erik sender blir, når satt i sammenheng, en helhetlig samtale når man ser de i sammenheng i kronologisk rekkefølge. Samtidig, som det blir poengtert hos Altman, er det flere karakteristikk ved brev som talehandling som man ikke finner i verbale, dagligdagse samtaler, der avstand er mest fremtredende. Amalie satt i Norge mens Erik var i København, så den geografiske avstanden var stor. Brev i seg selv er, som Altman påpeker, et instrument for å minske avstand mellom brevskriverne, og motivasjonen bak brevene er å snakke sammen der verbal tale er umulig. Videre vil brev nødvendigvis bli et ikke-spontant medium i den forstand at avsender kan både planlegge formidlingen sin før, underveis og etter skriving, men også at man ikke umiddelbart kan reagere ved misforståelser.

Et annet aspekt Altman setter lys på ved brevvekslinger er hvordan hvert brev har en mulig finalitet ved seg; hver gang Amalie og Erik sendte av gårde brevet sitt var det ikke en garanti for at brevet ble lest eller at de fikk svar (Altman, 1982: 187). Dette aspektet viser spesielt Amalie en tydelig bevissthet over gjennom primærmaterialet, for eksempel når hun i brev 14 sier ettertrykkelig til Erik at hun tror hvert brev hun sender blir det siste, at hun føler hun er ferdig med ham helt til han klarer å lokke henne frem igjen (*Elskede Amalie*, 2002: brev 14, side 86). Satt i en kronologisk rekkefølge i ettertid ser brevene ut som en samtale, men dette var en faktor hverken Amalie eller Erik kunne regne med i sin tid. Denne faktoren påvirker ikke minst også når Erik bruker lang tid på å sende brev 17 og 19, brev som kommer etter Amalie har vært ekstra kald og konfronterende. Brev 18 av Amalie, som da blir sendt før disse brevene, blir gjennomgående farget av at hun tror Erik ikke vil svare henne mer. Slik sett ser man tydelig at formen til kommunikasjonen mellom de kan sette føringer for innholdet.

I *Extravagant Narratives: Closure and Dynamics in the Epistolary Form* (1990) går Elizabeth MacArthur nærmere inn på brevformens effekt på innhold og språk. Hun poengterer hvordan brevet beveger seg inn på fiksjonsprodukter ved at de er gjennomgående strukturerte komposisjoner av avsender. Dette kan være både bevisst og ubevisst, men viser seg uansett i at den skrevne teksten har en egen stil, et eget vokabular og et tydelig avsenderperspektiv (MacArthur, 1990: 118). I brev 17 forklarer Erik prosesser han gikk gjennom før han begynte å skrive brevet til Amalie, og gjennom disse utsagnene kommer det frem hvordan han i dette tilfellet satte i gang med å omhyggelig konstruere brevet før det ble skrevet og sendt:

Jeg tænkte i min Pine meget på, hvad jeg vilde sige til Dig, om jeg skulde give den snigende Ringeagt Ord, jeg skulde give hele den Bedrøvelse Luft, der begræd de tusinde Spirers ynkelige Død – om jeg skulde samle al den Mildhed, jeg ejede i min Natur, og kaste den som en varmende Kåbe om dit stakkels golde Hjerte – ak, jeg tænkte onde Tanker, og gode fornuftige imellem: det Hele beroede jo derpå, at jeg var langt borte fra Dig. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 93)

Ved å gi et innblikk i hans tankeganger før han skrev gjeldende brev viser Erik at han tenkte nøye gjennom hvilket tonefall og hvilke ord han ville bruke i brevet sitt på forhånd. Med tidsavstanden brevet gir åpner det for konstruksjoner på en helt annen måte en ved spontane, verbale samtaler gjør. MacArthur bygger videre på brevkonstruksjoner når hun skriver:

Letter writers inevitably construct personae for themselves as they write, and if they are involved in a regular exchange they construct personae for the correspondent and plots for the story of the relationship as well. They become coauthors of a narrative in which they, or rather epistolary constructions of themselves, also play the leading roles. (MacArthur, 1990: 119)

I brevvekslinger vil tidsavstand og mulighet for å planlegge åpne for at avsender har anledning til å fremstille seg selv på den måten de selv foretrekker. Garton belyser dette i starten av bind 1 av *Elskede Amalie* (2002) når hun skriver at «Begge vil gjerne fremstille seg selv i et godt lys og samtidig gi et ærlig bilde av seg selv til den andre – det er ofte en underlig spenning i brevene mellom åpenhet og fortielse» (Garton, 2002: 28). I brev 18 kommer Amalie med utsagn som viser at hun selv gikk inn for å konstruere fremstillingen av seg selv, når hun skriver at hun villig har tatt på seg en maske og justert fremstillingen av seg selv slik at hun virket mer munter enn hun egentlig var (*Elskede Amalie*, 2002: brev 18, side 102). Man kan for så vidt maskere følelsene sine under verbale samtaler, men brevene vil unektelig gjøre prosessen simplere i den forstand at tonefall og kroppsspråk faller bort, mens muligheten for å planlegge og konstruere kommer på banen. Ved å ta på en maske kan man påstå at Amalie gir et forsøk på å styre «fortellingen» slik at Erik tror hun har mistet mer interesse for han enn hun egentlig hadde, som formodentlig nesten gikk hvis det ikke hadde vært for hennes ærlighet i brev 18 som viste Erik at jo - hun elsker han egentlig.

Følte Amalie og Erik seg så forstått av den andre når kommunikasjonen deres ble henvist til – og begrenset av – det å skrive brev sammen? Diskusjonen de har mellom seg går etter hvert over i en mer åpen og ærlig tone etter en rekke brev med uenigheter, Amalies forsøk på avvisning, og Eriks kamp om kjærligheten. Det er i disse siste brevene av primærmaterialet, spesielt i brev 18 og 22, at de begge uttrykker et sterkt ønske om at de bare kunne snakket ut om alt sammen med hverandre, altså i en verbal samtale (*Elskede Amalie*, 2002: brev 18 s. 105, brev 22 s. 115). Etter en jevn strøm med brev fram og tilbake er de begge klare på, at dersom de ikke var bundet av brevet, ville de kunne få frem tydeligere hva de har forsøkt å kommunisere. Utsagnene reflekterer tydelig distansen mellom dem, og kan på sett og vis være uttrykk for brevet som et kommunikasjonsredskap med mangler, sammenlignet med «den ekte vare».

I sin tekst *Å miste troen på språket: fantasier om fullkommen kommunikasjon i Rosmersholm* (2009) går Toril Moi steg for steg grundig gjennom hvordan språklig skeptisisme arter seg i

Rosmersholm (1886) av Henrik Ibsen. Som en del av denne undersøkelsen trekker Moi fram hvordan nettopp kroppsspråket bidrar med kommunikasjon – dersom man observerer det:

Og fordi han har ryggen vendt mot henne under første halvdel av samtalen, stenger han for uttrykket, bevegelsene og kroppsspråket til Rebekka, det vil si for alt som kanskje kunne ha fått ham til å høre det hun ikke sier. (...) Selv om hun ikke sier noe, rører hun på kroppen. Hun tar et skritt tilbake, hun viker tilbake etter et sjokk, kroppsbevegelsen hennes er en visuell framstilling av ny innsikt. (Moi, 2009: 393)

I stykket Moi analyserer, er Rosmer blind for Rebekkas kroppsspråk, som resulterer i en manglende forståelse av hva hun *egentlig* mener. I brevsjangeren har det ikke noe å si på viljen, kroppsspråket kan ikke eksistere i det skrevne ord, og dermed faller det vekk fra Erik og Amalies forsøk på å forklare hva de mener. De kommenterer til tider hva slags humør og følelser de har gjennom brevvekslingen, men dette blir således en del av brevkonstruksjonen deres – og det kan dermed ikke avsløre noe utover ordene de skriver, slik Rebekkas kroppsspråk kunne avslørt hennes ekte sinnsstemning for Rosmer.

Videre, som MacArthur nevnte, vil brevet som sjanger i mer eller mindre grad ha et eget vokabular. Avsender kan veie ord fram og tilbake, og tenke over ordbruk på en mer omhyggelig måte enn ved verbale samtaler. Erik og Amalie levde av det skrevne ord som forfattere, noe som kanskje kan ha gjort denne prosessen enda mer fremtredende i denne brevsamlingen. Tjønneland påpeker forfatteres forhold til brev i *Dei Litterære Sjangrane* når han skriver:

Mange forfattere har nytta breva sine til idéutvikling, og til å komme vidare dikterisk og intellektuelt: Garborg, Ibsen, Bjørnson, Skram, Collett, Kielland og Undset er alle gode døme på det. Derfor blir privatbrev deira framleis lesne. Brev frå diktarar til andre diktarar er ofte både laboratorium og øvingsrom for diktinga deira. (Gullestad, Sejersted m. fl., 2018: 186)

Forfattere på Amalies tid – og Amalie selv – hadde etter alt å dømme et bevisst forhold til språkbruk, der spesielt brevene de sendte seg imellom ofte dreide seg mot å forveksle ideer, tanker og reaksjoner til hverandres litteratur. I brevvekslingen mellom Erik og Amalie var det først og fremst Erik som var den publiserte forfatteren med titlene *Herregaardsbilleder* (1877) og *Gertrude Colbjørnsen* (1879), mens Amalies bibliografi ikke enda hadde blitt satt til verks. Slik blir naturlig nok hans publikasjoner – og da først og fremst *Gertrude Colbjørnsen* – et samtaleemne som trekkes fram til tider i brevvekslingen deres.

Brevets rammer gir unektelig føringer for hvordan samtalen og språket mellom Amalie og Erik utspant seg, noe som er viktig å ha med seg når språket mellom de skal undersøkes. At de i det hele tatt kunne føre en noenlunde jevn brevveksling var muliggjort av et mer effektivt postvesen i Skandinavia fra midten av 1800-tallet av, der brevene kunne bli transportert fra Kristiania til København i løpet av rundt to dager (Garton, 2002: 18). Med utgangspunkt i dette var begge brevsenderne formodentlig bevisst på en viss tidsramme brevene normalt burde komme. Fraværende brev over en viss tid vil så kunne bli en slags beskjed i seg selv, noe man kan se at Amalie tolket i brev 18 når hun kommenterer at selv om han sa han skulle skrive, har det ikke kommet noe brev til henne, og at hun dermed antar at han ikke lenger vil skrive (*Elskede Amalie*, 2002: brev 18, side 102). Med dette utsagnet tydeliggjør Amalie hvordan samtalen har en underforstått tidsramme, der fraværet av kommunikasjon selv kan gjelde som et budskap, her tolket som at Erik ikke vil fortsette brevvekslingen.

3.2 Å oppnå innsikter om språket gjennom dagligspråksfilosofien

3.2.1 Wittgenstein, Cavell og Moi om språkspill og grammatikk

Med *Revolution of the Ordinary* (2018) har Toril Moi skrevet en bok som handler om dagligspråksfilosofi, med sterk inspirasjon fra Wittgensteins *Philosophical Investigations* (1953). I denne boken har Moi trukket frem Wittgensteins filosoferinger om hva språkbruk innebærer, hvordan mening oppstår, og hvordan vi egentlig forholder oss til språk. Wittgenstein blir slik gjort mer tilgjengelig gjennom *Revolution of the ordinary*, da Moi systematisk går gjennom hans argumenter med eksempler, og med støtte og sitater fra andre skikkelser innenfor fagfeltet, slik som John Austin og Stanley Cavell. I kapittelet «Our lives in language» konsentrerer Moi seg spesielt om hvordan vår språkbruk forholder seg til verden og praksiser på, og hvordan disse ikke er separate enheter, men to sider av samme mynt.

Moi starter med å introdusere dette forholdet mellom språk og verden som et bestående av tre vilkår: språkspill (language games), grammatikk (grammar), og livsformer (forms of life). Disse begrepene benytter Wittgenstein seg av for å forklare hva som hender når vi møtes i språket, og hva slags regler vi forholder oss til. Et grunnleggende element ved disse tre er at vi som språkbrukere er enige når vi dømmer hva som er korrekt eller ikke å si. Dette trenger heller ikke å være noe vi gjør bevisst – det handler rett og slett om hvorvidt noe er normalt eller unormalt å

ytre i den spesifikke sammenhengen. Der det finnes noe korrekt og noe ukorrekt finnes det også regler, og det er dette Wittgenstein belyser og Moi utbroderer om.

3.2.1.1 Språkspill

Moi tar først for seg språkspill i dette kapittelet. Språkspill handler i denne sammenhengen om hvordan vi praktiserer språket i ulike situasjoner. Moi skriver følgende om begrepet «språkspill»:

But the word «play» may lead us astray. We shouldn't conclude that only playful (fun, lightweight amusing, «nonserious») activities are language-games. «Praying» (§23) intertwines language and practice just as much as «playing». (Moi, 2018: 44)

Ved å først ta vekk assosiasjonen om at et spill må være morsomt i seg selv, trekker Moi fram det mest sentrale med begrepet «språkspill»: det handler om å utøve noe. Det som utøves, eller praksisen, som det rettes oppmerksomhet mot her er de forskjellige situasjonene mennesker bruker språket, og hvordan denne brukens iboende mening i stor grad handler om hvilken sammenheng den er i.

Som Moi påpeker er «å be» noe som knytter språk og utøvelse, eller handling, sammen i like stor grad som «å spille». Når man spiller (i «normal» forstand) går man inn i en praksis med et bestemt sett regler. Sjakkbrikken «dronning» kan bevege seg på mange måter, men ikke som brikken «ridder». Dersom du spiller sjakk med noen, så er det ingen som stopper deg fysisk fra å bevege dronningen på samme måte som ridderen, men du ville ikke lenger spilt etter reglene, og du hadde ikke lenger spilt sjakk. Det er her ordet spill blir spesielt relevant for hvordan vi opererer i språksituasjoner; man må praktisere språket og ordene riktig for å være i det samme språkspillet som de man kommuniserer med, og dersom man ikke gjør dette vil det gå utover forståelsen av ordene man bruker.

Akkurat som det finnes forskjellige typer spill, finnes det også forskjellige typer språkspill. Det er ikke de samme reglene for hvordan brikken beveges i ludo som det er i stigespillet. Moi påpeker også hvordan forskjeller er sentralt når man snakker om språkspill:

To learn to recognize and practice language-games, then, is to learn to recognize and practice differences. To be able to distinguish between language-games is also to be able to tell the differences between the use of the same word in different language-games. (Moi, 2018: 46)

Nettopp det forskjellene mellom spillene viser oss, er at i ulike settinger kan samme ord ha ulike betydninger. Dette er et viktig poeng i dagligspråkfilosofien – man kan ikke utelukkende vende seg til ordboka for å finne betydningen til et ord, man må se ordet «i handling» for å bestemme dette. Definisjoner slik ordboken bidrar med kan ifølge Moi likevel være svært nyttige, dersom man utøver språkspillet «å fjerne misforståelser» (Moi, 2018: 46). I dette språkspillet handler det om å komme til en felles forståelse for et ord, og en ordbok blir slik sett nyttig å benytte seg av. Det er her fordelaktig å poengtere at Moi beskriver dette som et spesifikt språkspill, og fra dette kan man trekke at det ikke betyr at slike definisjoner er gjeldende i andre situasjoner der språkbrukerne har en felles forståelse for ordene de bruker.

Moi skriver at Wittgenstein viser til eksempler på flere forskjellige typer språkspill. Dette kan være spill som «å beskrive en gjenstand ved å tegne den», «gi ordre og følge disse ordene», og «å be om noe, å takke for noe» (Moi, 2018: 46-47). Med eksempler slik som disse viser Wittgenstein av praksiser og språk er sterkt knyttet sammen – man kan ikke delta i disse praksisene uten å vite hvordan man deltar språklig. Dette er noe man lærer når man lærer språket, og slik kan deltagelse i språkspill bli noe en morsmålsbruker eller en kompetent språkbruker gjør ubevisst.

3.2.1.2 Grammatikk

Når det gjelder grammatikk, eller «grammar», går Wittgenstein nærmere inn på reglene for hvordan vi bruker ord. På samme måte som forklaringen av språkspill starter Moi med å fjerne assosiasjonen man kan ha til «ordinær» grammatikk:

In my mind, «grammar» always conjures up something like the rules for how to use the subjunctive in French or Latin. But then Wittgenstein writes something like «Grammar tells what kind of object anything is» (§ 373) or «Essence is expressed by grammar» (§371). (Moi, 2018: 49)

Grammatikk blir som regel assosiert med for eksempel hvordan ord bøyes, men essensen om at ordene og språket forholder seg til visse regler er fortsatt gjeldende når man tar for seg grammatikk slik Wittgenstein snakker om det. Poenget er at bruken av ord ikke er tilfeldig, men systematisk, og med dette kan det bli tydeligere på hvilke måter ordet grammatikk blir brukt om hvordan vi benytter oss av forskjellige ord i ulike sammenhenger.

At ordbruk er systematisk bygger også på at vi må ha en felles forståelse for hva som er riktig bruk, og hva vi kan si når. Moi viser til noen eksempler på engelsk som belyser hvordan ordet «feed» ordinært og ikke ordinært brukes:

Criteria are shared – they govern the use. They tell us that we can say «feed the cat», «feed the machine», and «feed the meter», but not «feed the phone» or «feed the table». As the examples show, convening criteria is not the same thing as appealing to received or standard rules for «good» English. You are free to say «feed the table» as much you like. The point is that if you do, other speakers of the language won't get what you are saying. (Moi, 2018: 52)

Med dette eksempelet fra Moi kan man se spesielt godt hvordan grammatikk og språkspill er nært relaterte begreper, der grammatikk konsentrerer seg mer om ordbruk. Begge handler om at man må følge visse regler for språkbruken for å kunne gjøre seg forstått i ordinære talesituasjoner. Som Moi poengterer så kan man si hva man vil, men det vil ikke lenger nødvendigvis være en ordinær talesituasjon – noe vil bli uvanlig med situasjonen, og meningen med ordene man bruker vil ikke lenger være den samme. Men Moi trekker også opp hvordan man må se nærmere på språksituasjonen for å forstå hva som egentlig er ordinært: «If a furniture maker says «I am feeding the table», as he is oiling a table he has just made, we won't have any trouble understanding him» (Moi, 2018: 52). Her dukker et spesifikt språkspill opp der «å mate bordet» gir mening, som viser at nettopp sammenhengen mellom verden, eller praksis, og språk er så nært knyttet sammen at man må ta forbehold om det ene for å forstå det andre.

Man må altså ha en forståelse for praksisene som utøves for å forstå ordbruken, og dette er sentralt i Wittgensteins oppfordring om å utøve en grammatisk analyse av ord. Moi trekker inn at for å gjøre en undersøkelse av grammatikken må vi ha eksempler på språkbruk (Moi, 2018: 51). Hun siterer fra Stanley Cavell om hvordan en slik undersøkelse kan utføres:

These investigations seem to describe three main steps: (1) We find ourselves wanting to know something about a phenomenon, e.g., pain, expecting, knowledge, understanding, being of an opinion.... (2) We remind ourselves of the kind of statements made about it. (3) We ask ourselves what criteria we have for (what we go on in) saying what we say.... (Cavell sitert av Moi, 2018: 52)

Med en grammatisk analyse må man legge til grunn hvilket språkspill som foregår, og ved å gjøre dette kan man videre ta utgangspunkt i kriterier for dette språkspillet. Man går inn med et

spørsmål om hva som menes med et ord, og tar for seg ordet i selve brukssituasjonen. På denne måten kan man undersøke ordene der de opptrer, siden det er der de faktisk utøver en praksis og er nærmere knyttet verden. Dette blir på sett og vis en kontrast mot å undersøke ordet i en ordbok og ta utelukkende utgangspunkt i definisjonen som finnes der for å bestemme betydningen til ordet.

3.2.1.3 Livsformer

Når det gjelder livsformer, eller «forms of life», konsentrerer Wittgenstein seg mer om makroperspektivet når vi bruker språket. Med dette menes det at han trekker vekk fokuset fra hvert individ og mot det kulturelle og sosiale vi deltar i når vi kommuniserer. Livsformer har blitt sammenlignet med «sosiale konvensjoner» innenfor språk, men samtidig skriver Moi at konvensjoner er mer fleksible for endringer enn det språket er:

A convention, Cavell notes, is always in the «service of some project». That it can be changed is internal to what a convention is. («Changeability» is part of its grammar.) If a convention no longer serves the original purpose, we change or discard it. To think of language-games as conventional is to imagine that they «may as well be changed as not, depending upon some individual or other's [or some group or other's] taste or decision» (CR, 120) In most cases, however, this is not the way it is with language. (Moi, 2018: 55)

Hovedforskjellen mellom livsform og sosial konvensjon går altså på hvordan sistnevnte iboende er åpen for endring, mens livsformer ikke er dynamiske på denne samme måten. Men begge vil likevel si noe om at når vi bruker språket i sosial samhandling med andre, må vi, som poengtert ved språkspill og grammatikk, etterfølge en kode for hvordan denne samhandlingen skal skape mening.

For å vise hvordan livsformer er noe vi deler når vi snakker med hverandre, og er tett knyttet til kulturell forståelse for språkbruk, trekker Moi frem et eksempel om en stamme fra Amazonas som ikke har ord for numre, og to sosialantropologer som forsket på dem. De forsøkte, etter stammens initiativ, å lære dem å telle til ti – men etter 8 måneder ga de opp da ingen fikk det til (Moi, 2018: 58). Det Moi poengterer etter dette eksempelet er at selv om forskerne ga dem ord de kunne lære – navnelapper så å si – så er ikke dette nok for å utgjøre en endring i språket deres. I kulturen til denne stammen var språket bygget på en måte der de ikke telte slik man gjør for eksempel på norsk, og dermed var heller ikke dette en måte de forholdt seg til verden på. Dersom

man skal finne meningen til et ord, må man altså se på språkspillet det oppstår i, hvordan ordet vanligvis brukes og den kulturelle konteksten for språkbrukerne – hva er ordinært å si i denne sammenhengen, og hva som ikke er det.

3.2.2 Austin om talehandlinger og situasjonen for samtale

3.2.2.1 Unnskyldninger og rettferdiggjørelser

I artikkelen «A plea of excuses» (1961) går den britiske språkfilosofen John L. Austin nærmere inn på fenomenet unnskyldninger – altså excuses – med formål om å klarere hvorfor og hvordan dette kan undersøkes med et dagligspråksfilosofisk blikk. Men før han begir seg ut på dette, vil Austin få presisert nærmere om hva unnskyldninger faktisk er:

Still, on the whole 'excuses' is probably the most central and embracing term in the field, although this includes others of importance-'plea', 'defence', 'justification', and so on. When, then, do we 'excuse' conduct, our own or somebody else's? When are 'excuses' proffered? (Austin, 1961: 124)

Austin understreker hvordan unnskyldninger faktisk er nært slektet opp mot andre fenomener som vi har andre ord for, og ved å trekke fram disse andre ordene blir det illustrert hvordan det ikke alltid er så åpenbart hva forskjellen mellom ord som unnskyldning, forsvar og rettferdiggjørelse er. Alle disse brukes gjerne i lignende sammenhenger – en kritikkverdig handling har blitt utført, et subjekt har i mer eller mindre grad utført denne handlingen, og nettopp her kommer disse forskjellige ordene for hvordan subjektet kan forholde seg til denne handlingen foran andre mennesker. På bakgrunn av dette er Austin sin presisering av ordet i første omgang nyttig, da dette klarerer hva vi egentlig forholder oss til, når vi skal undersøke unnskyldninger.

I situasjonen der noen har gjort denne kritikkverdige handlingen, eller, som Austin presiserer – *formodentlig* har gjort en slik handling – er det flere forskjellige måter vedkommende kan forsvare seg. Austin setter spesielt en distinksjon mellom rettferdiggjørelse og unnskyldninger. I det første fenomenet vil man kunne si at vedkommende har helt klart gjort handlingen det er snakk om, men handlingen var riktig eller greit å gjøre på grunn av spesielle omstendigheter (Austin, 1961: 125). Når det er snakk om unnskyldninger derimot, vil fokuset heller skifte over mot at det ikke er riktig å si at vedkommende *helt klart* gjorde handlingen:

(...) perhaps he was under somebody's influence, or was nudged. Or, it isn't fair to say baldly he did A; it may have been partly accidental, or an unintentional slip. Or, it isn't fair to say he did

simply A - he was really doing something quite different and A was only incidental, or he was looking at the whole thing quite differently. (Austin, 1961: 125)

Det er en tydelig distinksjon her; istedenfor å ta fullt ansvar for at subjektet bevisst har klart og tydelig gjort en handling med overlegg (men med fokus på hvorfor subjektet hadde en god grunn for det), vil unnskyldninger fokusere på hvordan subjektet ikke gjorde handlingen med overlegg. Som Austin poengterer, det kan ha vært et uhell, subjektet kan ha vært påvirket av andre, eller handlingen kan ha blitt utført som en sideeffekt av noe helt annet. For å illustrere forskjellen enda tydeligere bruker Austin eksempler slik som: «(...)the killing was done in battle (justification) or on the ground that it was only accidental if reckless (excuse)» (Austin, 1961: 126).

Men ved å sette distinksjoner slik som dette kan det gjerne dukke opp gråsoner om hvordan vi karakteriserer ord og ordbruk, og hvordan vi definerer situasjoner. En slik gråsoner når det gjelder rettferdiggjørelser og unnskyldninger blir fremhevet av Austin når han trekker frem en situasjon der noen provoserer frem en handling av noen andre; er det en rettferdiggjørelse siden personen som handler ble utsatt for en urettferdighet eller skade, og dermed er handlingen riktig? Eller er det en unnskyldning, siden provokatøren blir delvis ansvarlig siden han manet fram en impulshandling hos vedkommende – som dermed ikke helt klart gjør handlingen selv med noe form for overlegg? Til dette poengterer Austin: «Such doubts merely make it the more urgent to clear up the usage of these various terms» (Austin, 1961: 126).

Ved å starte artikkelen om unnskyldninger på denne måten får Austin klart fram nettopp hvorfor ordvalg, og det å være presis når man bruker språket er viktig. Hvilke ord vi bruker, har noe å si for hvordan vi ser verden og hva som hender rundt oss. Samtidig illustrerer det sistnevnte eksempelet hvordan forskjellige oppfatninger av hva som foregår kan smitte over i språket, og så danne ulike inntrykk av hva som bør sies når.

3.2.2.2 Hva vil det si å gjøre en handling?

Etter en detaljert klarering om hva unnskyldninger er, sett opp mot lignende uttrykk, går Austin nærmere inn på nettopp hvorfor man bør undersøke dette fenomenet i språket. Unnskyldninger er i essens knyttet til at en handling er utført, og eksisterer som en formildende variabel til handlingen. I det hele tatt har fenomenet en virkning i at det poengterer hvor på skalaen mellom ond og god subjektet faller ved å ha gjort handlingen det er snakk om. Austin skriver:

Yet before we consider what actions are good or bad, right or wrong, it is proper to consider first what is meant by, and what not, and what is included under, and what not, the expression 'doing an action' or 'doing something'. (Austin, 1961: 126)

Her kommer Austin inn på, som han selv er meget bevisst på, en filosofisk problemstilling som er blitt tatt opp utallige ganger; hva er egentlig «å gjøre en handling»? Austin spør: er det så enkelt som at alle verb er å gjøre en handling? Kan man si at å nyse og å puste er å gjøre en handling? Med spørsmål som dette trekker han så opp viktigheten ved kategorisering av ordene vi bruker. Austin følger dette opp med å si at vi må spørre oss selv helt grunnleggende språklig om hva reglene er for bruken av ord som «handlingen», «en handling», «en del av en handling» og lignende. Han fortsetter med at:

Further, we need to realize that even the 'simplest' named actions are not so simple - certainly are not the mere makings of physical movements, and to ask what more, then, comes in (intentions? conventions?) and what does not (motives?), and what is the detail of the complicated internal machinery we use in 'acting'-the receipt of intelligence, the appreciation of the situation, the invocation of principles, the planning, the control of execution and the rest. (Austin, 1961: 127)

Handlinger, slik som de unnskyldninger vil gjelde, består ikke utelukkende av fysiske bevegelser i den forstand at også andre elementer kan komme inn – ligger det intensjoner i handlingen? Er det konvensjoner som styrer handlingen? På denne måten viser det vi gjør når vi snakker sammen seg også som en handling, det vil si, en talehandling. I det hele tatt viser Austin hvordan det kan ligge flerfoldige elementer i handlingene vi gjør, og derav ordene vi bruker om de.

Det er nettopp her han mener at unnskyldninger har et solid potensial for undersøkelse. Austin trekker frem at i situasjoner der vi bruker unnskyldninger har noe unormalt hendt, og skriver at «(...) and as so often, the abnormal will throw light on the normal, will help us to penetrate the blinding veil of ease and obviousness that hides the mechanisms of the natural successful act.» (Austin, 1961: 128). Den unormale handlingen blir med en diskusjon av ansvar og forsvar plukket fra hverandre, den blir analysert etter konvensjoner, motivasjon, og situasjonen handlingen foregikk. Slike diskusjoner forekommer normalt ikke når noen gjør noe helt dagligdags, og det er nettopp derfor en undersøkelse av unnskyldninger tilbyr informasjon som kan klarere nærmere for oss hva som ligger i å gjøre en handling.

3.2.2.3 Et metodologisk forsvar av dagligspråksfilosofien

I tillegg vil nødvendigvis også en slik undersøkelse kaste et søkelys om hva vi burde si i hvilke situasjoner, ifølge Austin. Han trekker frem dagligspråksfilosofi som et utgangspunkt som gir innsikt i hva og hvorfor vi mener det vi mener med ordene vi uttrykker, i situasjonen det blir uttrykt i. I det hele tatt blir ordet observert i situasjonen det brukes, og det undersøkes om hva ordet betydde der og da – ut fra hvordan vi *normalt* bruker ordet, i den konteksten.

Før han går videre tilbyr han et forsvar av dagligspråksfilosofi, og starter med at «First, words are our tools, and, as a minimum, we should use clean tools: we should know what we mean and what we do not(...)» (Austin, 1961: 129). Ved å først presisere begrepet «unnskyldninger» mot lignende uttrykk og «å gjøre en handling» (som unnskyldninger er ment for å omtale), gjør Austin det klingende klart hvor viktig det er å gå inn i en undersøkelse med en avklaring av hva studien skal handle om. I tillegg, med en slik avklaring minsker det sjansen for misforståelser – som på sett og vis kan sees på som en blokkade for det vi ønsker å oppnå med språket vårt, nemlig en gjensidig forståelse om betydning og mening, og derav klar kommunikasjon.

Videre presiserer Austin hvordan ord ikke er fakta eller objekter i seg selv, og derfor må vi ta tak i dem, se ordene opp mot verdenen de opererer i, og slik forstå på hvilke måter de ikke strekker til, deres vilkårlighet og slik hva de inneholder av mening (Austin, 1961: 129). Vi skal altså ikke trekke ordet helt vekk fra verdenen og ut til den metafysiske sfæren der ordet blir handlingslammet, uten en situasjon det kan forholde seg til, men sette søkelys mot det og hvordan det samhandler med konteksten den befinner seg i.

Deretter kommer så et forsvar av hvorfor vi kan undersøke ordene med en viten om hva de normalt skal bety:

Thirdly, and more hopefully, our common stock of words embodies all the distinctions men have found worth drawing, and the connexions they have found worth marking, in the lifetimes of many generations: these surely are likely to be more numerous, more sound, since they have stood up to the long test of the survival of the fittest, and more subtle, at least in all ordinary and reasonably practical matters, than any that you or I are likely to think up in our arm-chairs of an afternoon-the most favoured alternative method. (Austin, 1961: 129)

Her peker Austin på et viktig poeng innenfor dagligspråksfilosofien, som også Stanley Cavell poengterer i *Must We Mean What We Say* (1976) når han sier at en språkbruker er berettiget til

å si setninger som: «"We do not say 'I know...' unless we mean that we have great confidence..." and like "When we ask whether an action is voluntary we imply that the action is fishy"» (Cavell, 1976: 12). Språket vi bruker er lagt opp av utallige distinksjoner, som er herdet av tid, tradisjoner og konvensjoner. Språket er det vi lærer for å kommunisere med andre, og en kompetent språkbruker må nødvendigvis ha en ettertrykkelig viten om hva ordene, og implikasjonene av ordene, betyr for å kunne oppnå forståelse med det. Med utgangspunkt i dette kan man ikke oppnå samme nivå av normalitet og praktikalitet dersom man skulle kommet opp med egne ord på sparket, eller egne betydninger av eksisterende ord.

Austin vil komme med et forbehold om hvordan slike undersøkelser burde utføres når han skriver at vi ikke bare kan se på ordene, men vi må se sammenhengene ordene oppstår i, og variasjoner av ordet (Austin, 1961: 130). For å utføre undersøkelsen vil det således være nyttig å undersøke et område der vanlig språk er rikt, og som ikke er blitt gjennomsyret av tradisjonelle filosofiske granskninger. Spesielt sistnevnte kan, ifølge Austin, prege vårt syn på ordet med fordommer lagt igjen fra tidligere metafysiske drøftinger av ordet, der ordet har blitt plukket fra verden, plukket fra hverandre, og gransket uten sammenheng med konteksten den opererer i (Austin, 1961: 130). Austin understreker dette ved å skrive:

Here too, Excuses form an admirable topic; we can discuss at least clumsiness, or absence of mind, or inconsiderateness, even spontaneousness, without remembering what Kant thought, and so progress by degrees even to discussing deliberation without for once remembering Aristotle or self-control without Plato. (Austin, 1961: 131)

Ved å distansere oss fra tidligere filosofiske problemstillinger vil vi gå inn i en ordbruksundersøkelse med et friskt blikk som baserer seg på språklige grunnforståelser som blir gitt av å selv være en kompetent språkbruker. I det hele tatt vil Austin dermed at vi skal brette opp ermene og utføre filosofisk feltarbeid med utgangspunkt i et dagligspråksfilosofisk blikk (Austin, 1961: 131).

3.2.2.4 Mulige hindringer og forbehold

Det kan oppstå mulige hindringer dersom man skal undersøke hva vi mener med det vi sier, i forskjellige situasjoner. Dette kommer Austin inn på, og trekker fram spesielt to begreper som kan karakterisere disse hindringene: «The first is the snag of Loose (or Divergent or Alternative) Usage; and the second the crux of the Last Word.» (Austin, 1961: 131). Det første uttrykket,

«Loose Usage», setter søkelyset mot vår felles bruk av ord, da det ser nærmere på om vi bruker ord helt likt, og sier det samme, i de samme situasjonene, og om ikke bruk også kan variere, eller være forskjellig? Som svar på dette sier Austin:

When we come down to cases, it transpires in the very great majority that what we had thought was our wanting to say different things of and in the same situation was really not so—we had simply imagined the situation slightly differently: which is all too easy to do, because of course no situation (and we are dealing with imagined situations) is ever 'completely' described. (Austin, 1961: 131-132)

Austin poengterer at situasjoner, og ikke minst oppfatninger av situasjoner, sjeldent er helt utbrodert i forskjellige språksituasjoner der det kan oppstå forskjellige meninger om hva ord betyr. Men når situasjonen er blitt avklart, blir det tydelig at ulikheten ligger i *hva vi trodde* vi snakket om, ikke når det gjelder ordenes betydning. Det vil altså si, at jo mer avklaring man får om utgangspunktet for språkbrukerne, deres bakgrunn, erfaringer og deres vilkårlige forståelse for hva som skjer, jo mer kan vi se at forskjellen ikke ligger i språket, men i oss selv.

Austin spør også «Why should what we all ordinarily say be the only or the best or final way of putting it? Why should it even be true?» (Austin, 1961: 131). Har dagligspråksfilosofien «det siste ordet» så å si? Vil man, med en dagligspråksfilosofisk undersøkelse, komme nærmere en eller annen finalitet eller sannhet om ordene som brukes? Austin svarer med at ved å se på talehandlinger med dette utgangspunktet oppnår man ikke nødvendigvis et siste ord i den forstand at ved en slik undersøkelse får man en klarering av hva vi ordinært sier, men ikke mer intellektuelt eller radikalt enn dette:

If a distinction works well for practical purposes in ordinary life (...) then there is sure to be something in it, it will not mark nothing: yet this is likely enough to be not the best way of arranging things if our interests are more extensive or intellectual than the ordinary. (Austin, 1961: 133)

Med dette understreker Austin at ved å se hva man ordinært mener gir man tilbyr man en innsikt av grunnleggende ord- og begrepsbruk, fordi man ser helt prinsipielt på hvordan vi bruker ordene *ordinært*. Dette lukker derimot ikke ordet for videre studier med andre utgangspunkt, men Austin påpeker at der det ikke representerer «the last word», er det derimot en representasjon av «the first word» (Austin, 1961: 133).

3.2.2.5 Modifikasjoners effekt på betydningen av handlingen

Når Austin så skal gå gjennom hva som foregår i feltet der unnskyldninger oppstår, går han systematisk gjennom resultatene og lærdommene steg for steg. Først setter han søkelys på at unnskyldninger gjerne kommer med forskjellige modifikasjoner – eksempelvis «frivillig» - som ikke vil være ordinært å si under andre, normale omstendigheter om handlinger vi gjør. Som Cavell har påpekt tidligere vil en kompetent språkbruker kunne si at «når vi spør en handling er frivillig, impliserer vi at handlingen er unormal»² og nettopp dette poenget trekker Austin her fram. Man vil i en studie av unnskyldninger normalt ha modifikasjoner slik som dette, slik som i uttrykket «myrdet subjektet objektet frivillig eller ufrivillig?» (Austin, 1961: 137).

For å understreke ytterligere hvordan modifikasjoner fremhever såkalte avvik i oppførsel, med andre ord ikke-ordinære situasjoner skriver Austin: «It is bedtime, I am alone, I yawn: but I do not yawn involuntarily (or voluntarily!), nor yet deliberately. To yawn in any such peculiar way is just not to just yawn» (Austin, 1961: 138). Dersom man legger til noen form for modifikasjoner på normale handlinger, slik som her der det gjespes «med vilje», vil det normalt bety at det ikke bare var et gjesp – det må ha vært spesielle omstendigheter, eller en annen mening som kommer med gjespet. Å gjespe med vilje vil kanskje oppstå dersom man vil uttrykke at man kjeder seg, og slik understreker Austin hvordan modifikasjoner på ordinære handlinger gjerne legger fram helt nye implikasjoner for hva som faktisk skjer.

Modifikasjonene av handlinger og verb kan tas et steg videre når Austin poengterer hvordan noen modifikasjoner fungerer med noen ord, men ikke andre. Han tilbyr en rekke eksempler for å illustrere dette, slik som «take 'voluntarily' and 'involuntarily': we may join the army or make a gift voluntarily, we may hiccup or make a small gesture involuntarily,» (Austin, 1961: 139). Austin peker så på hvordan frivillig og ufrivillig her passer sammen med verbene, de kan ordinært gå sammen. Prøver vi så å si at vi ga en gave ufrivillig, eller hikket frivillig, blir det tydelig hvordan disse modifikasjonene ikke kan byttes på uten at meningen blir helt spesiell og unormal. For å bruke Wittgensteins begreper; det er ingen ordinære språkspill der grammatikken til frivillig faller naturlig sammen med normale handlinger. Dermed understreker Austin hvordan modifikasjonene er signifikante for å beskrive situasjonen som foregår.

---

² Ref. sitat Cavell, fra *Must We Mean What We Say* (1976) s. 12

Videre peker han på hvordan ord som tilsynelatende ser helt motsatt ut, ikke nødvendigvis er det:

The 'opposite', or rather 'opposites', of 'voluntarily' might be 'under constraint' of some sort, duress or obligation or influence: the opposite of 'involuntarily' might be 'deliberately' or 'on purpose' or the like. (Austin, 1961: 139)

Frivillig og ufrivillig er altså ikke motsetninger, selv om prefiksen u- gjerne skulle tyde mot dette. I realiteten mener vi gjerne at dersom du ikke gjorde noe frivillig, var du påvirket av en hindring, du var kanskje under tvang, muligens fra en annen person. Når du ikke gjorde noe ufrivillig, vil man derimot heller hentyde mot at du gjorde noe med vilje, eller med overlegg. Ordene blir dermed relaterte, men med absolutt tydelige distinksjoner.

3.2.2.6 Konteksten til situasjonen

Ved en dagligspråksfilosofisk undersøkelse er konteksten svært viktig, noe Austin bemerker blant lærdommene fra studiet av unnskyldninger:

It is not enough, either, to attend simply to the 'key' word: notice must also be taken of the full and exact form of the expression used. (...) Care must be taken too to observe the precise position of an adverbial expression in the sentence. This should of course indicate what verb it is being used to modify: but more than that, the position can also affect the sense of the expression (...) (Austin, 1961: 146)

Det er to sentrale elementer Austin peker på her: nøkkelordet *må* sees opp mot det fullstendige uttrykket det oppstår i, og plasseringen av modifikasjoner av ordet vil gi oss en nødvendig følelse av hvordan utsagnet er ment, og hvordan situasjonen som beskrives utspilte seg. Med eksempler slik som «a1 He clumsily trod on the snail. (...) b1 He trod clumsily on the snail.» viser Austin hvordan syntaks spiller en sentral rolle i hvordan vi kan forstå setninger. I det første tilfellet, a1, ble sneglen tråkket på som et resultat av at subjektet var klumsete, men i det andre tilfellet, b1, virker det som at å tråkke på sneglen var målet til subjektet, men utførelsen var klumsete (Austin, 1961: 147). Eksempler som dette illustrerer tydelig hvordan hele betydningen av setninger, kan endres med små nyanser som ikke nødvendigvis er åpenbare. Det viser også hvor nødvendig helheten rundt ord og uttrykk som er lagt opp for undersøkelse er for å komme nærmere sannheten om hva som sies, og hva som foregår i språksituasjonen.

Nyansene rundt handlingene som blir undersøkt kan også gi informasjon om hva Austin kaller «The style of performance» (Austin, 1961: 147). Han trekker frem et eksempel der dersom noen

spiser suppen sin bevisst, vil det med modifikasjonen bevisst bli klart at det er noe annerledes med denne situasjonen. Bevisst vil, som i eksempelet der noen gjesper med vilje, sier ikke noe om at det var en bevisst handling, men at handlingen ble gjort på en spesiell måte. Austin understreker denne distinksjonen og hva dette kan bety ved å si at:

(...) it will often mean that he went through the performance of eating his soup in a noteworthy manner or style - pause after each mouthful, careful choice of point of entry for the spoon, sucking of moustaches, and so on. That is, it will mean that he ate with deliberation rather than *after* deliberation. (Austin, 1961: 147)

Å trekke inn bevisst på denne måten gir en altså en viktig kontekst om hvordan handlingen ble utført, der betydningen er at han spiste på en måte der han har en slags opptreden for omgivelsene. I seg selv blir en slik opptreden et nytt lag av kommunikasjon, som er viktig for å forstå den helhetlige betydningen av situasjonen.

Konteksten rundt språkhandlingen er altså et ettertrykkelig viktig aspekt dersom man skal forstå hva som menes med det som sies. Austin trekker dette frem på forskjellige måter, når han fremhever på hvilke måter helheten av en talehandling kan gi føringer om betydning, i motsetning til å kun undersøke ordet, eller uttrykket, man har satt fokus på. For å forstå studieobjektet må det, som Austin påpeker, settes opp mot verdenen den opererer i.

3.3 Metode

3.3.1 Å bruke språk som kilde for innsikt

Austins tekst forteller oss helt grunnleggende om hvordan ord og uttrykk er handlinger; man ytrer noe aktivt, og med ytringen samhandler vi med verden rundt oss. Hvordan vi går frem når vi ytrer oss, har reelle konsekvenser for kommunikasjonen vi fører med andre, og kan resultere i endring av oppfatning av en situasjon, oppklaring av misforståelser, og hvordan andre ser på oss. Med dette viser også Austin gjennom sine egne undersøkelser av unnskyldninger hvordan vi kan forholde oss til tekst. Vi må utvise forsiktighet og oppmerksomhet mot teksten; for i teksten vil elementer slik som modifikasjoner være avgjørende for hvordan vi i det hele tatt kan forstå situasjonen.

Som Austin vil jeg ha et ankerfeste i min undersøkelse av språkbruk; ordet «kjærlighet» og ord som ordinært har tilsvarende betydninger – dette vil da også innebære «kjærlighetsfull», «elske» og lignende, når det blir sagt i sammenhenger der det er åpenbart at det er kjærlighetsfølelsen Amalie og Erik refererer til. Med et slikt ankerfeste vil studien om hva brevskriverne mener når de snakker om kjærlighet ha et konkret studieobjekt å forholde seg til, og jeg vil kunne trekke fram de spesifikke sammenhengene ordene oppstår. Men ikke minst vil det være nødvendig å trekke fram områdene der kjærlighet som tilstand og følelse kommer til uttrykk i brevene for å kunne oppnå en helhetlig forståelse av hva Amalie og Erik mener og føler.

Når man skal undersøke med et dagligspråkfilosofisk utgangspunkt må man, på tilsvarende måter som Austin, holde seg nærme teksten. Dette vil innebære at sitater fra brevene er svært sentrale og viktige, for det er i sitatene av ordbruken med alle dens nyanser kommer frem. I «A plea for excuses» trekker Austin jevnlig opp eksempler på språkbruk når han undersøker unnskyldninger, og det er dette han omtaler som «filosofisk feltarbeid». Jeg vil altså gå gjennom brev for brev, og trekke frem hva de uttrykker, med jevnlig sitater. Det blir derav også viktig å komme med jevnlig vurderinger av hva de sier med et vaksomt blikk, og sette dette opp mot hva som menes med ordene ordinært når de brukes på måtene Amalie og Erik bruker de. Når alt dette gjøres vil det være ut fra et perspektiv om at en kompetent språkbruker kan si noe viktig om spillereglene i språket – slik som Moi, Cavell og Austin har understreket. Slik kan altså Austins tekst utmerke seg som en modelltekst for hvordan man utøver en høyere oppmerksomhet mot språket, og vil dermed være metodisk svært nyttig.

4.0 Analyse av brevene mellom Amalie og Erik

4.1 Sammenfatning av materialets innhold

Jeg starter undersøkelsen min med brev 1 i samlingen *Elskede Amalie*, som ble skrevet 16. august 1882. Undersøkelsen blir avsluttet med brev 22, som blir skrevet 17. oktober 1882. I disse 18 brev som jeg gjennomgår, er nettopp seksualmoral, kjærlighet og sedelighet et hovedanliggende. Utvekslingen starter med at Amalie spør Erik om det er sant at han er en mann som pleier å ha flere forhold på en gang, slik Holger Drachmann har fortalt henne. Han sier at dette ikke er riktig, men at han vil være ærlig om at han har et elskovsforhold med en syerske som heter Camilla i København, og at han gjerne vil beholde denne «trøsten» så lenge han er alene i hjembyen og uten et fast kjærlighetsforhold. Til hans overraskelse tar Amalie dette svært negativt, og meddeler at for henne vil det være uaktuelt å «ta» Erik fra et forhold som hun antar er bygd på kjærlighet. Eriks overraskelse bunner i at Amalie ikke godtar det som er regnet som den gjeldende seksualnormen i samfunnet – at selv om begge kjønn i utgangspunktet skal vente med samleie til ekteskapet er det nødvendig at menn får utløse seg og dermed ha elskovsforhold før de gifter seg. I brevene understreker han at dette ikke er alminnelig griseri slik som de som benytter prostituerte, men at han og Camilla er en trøst for hverandre fram til de finner ekte kjærlighet og gifter seg.

Når Erik forklarer nærmere at det var Camilla som initierte det seksuelle i forholdet, at hun og Erik var sammen fram til noen dager før hun havnet i et kortvarig og voldelig ekteskap, og at hun så vender tilbake til Erik, vekker ikke dette særlig sympati hos Amalie. Det dette endrer er i hovedsak at hun også fordømmer Camilla for å være en «fruentimmer» som heller burde isolere seg og bøtelegge for sin skamfulle opptreden. På denne måten ser man tydelig i brevene at Amalie nok er den mer konservative når det gjelder seksualmoral sammenlignet med Erik – spesielt når denne moralen settes på prøve i en situasjon hun blir involvert i.

Brevene blir videre en slags dans der Amalie gang på gang erklærer at dette brevet kan være det siste, de kan kanskje være venner, at hun ikke vil blande seg i hva enn Erik har på gang i København. Men likevel svarer Erik, og kjemper gjennom brevene for både å forsvare sin situasjon, men også for å vinne Amalies kjærlighet på nytt. Som brevvekslingen viser klarer hun ikke å la være å svare, hun føler at hun legger saken død og avstøter han, men når han likevel ikke gir opp og svarer henne må hun fortsette å skrive. Etter hvert virker det som Amalie forstår

hva Erik forsøker å formidle; han elsker henne først og fremst, og kjærlighet er verdt å «gi etter» for. Mot slutten av utvalget bekrefter dermed Amalie at hun endelig forstår hvor viktig kjærlighet føles, og at hun ønsker å fortsette å dyrke forelskelsen som finnes mellom dem, noe som mottas med stor glede av Erik.

4.2 Diskusjonen om seksualmoral og kjærlighet

4.2.1 Bekymring for å miste kontroll

De første brevene mellom Amalie og Erik starter mens Erik er i Norge, men det er kun brev 1 av disse som har særlig innhold – brev 2 til 4 er telegrammer og vil dermed ikke inngå i undersøkelsen. Allerede her, i brev 1, trekker hun opp sin motstand når det gjelder å hengi seg til kjærlighetsfølelsen:

Hvor det er underligt at jeg ikke skammer meg over at ha'e siddet der på dambskibet, og udleveret mig således. Men det er vel fordi jeg kjender det på mig, at det måtte så være. Det brød frem af sig selv, og jeg glemte at generere mig. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 1, side 55)

Amalies tone gir en følelse av brevets generelle budskap; Erik har vekket et eller annet hos henne, men hun er ikke helt fornøyd med dette. Hun mister noe kontroll, og hengir seg tidvis til følelsen av å dele seg selv med Erik, for så å forsøke å pakke det hele ned igjen. Amalie bruker senere i brevet begreper som: «Jeg vil ikke fordummes og forkvakles og forhexas, således som samværet med dem vilde gjøre det» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 1, side 56). Med Wittgensteins beskrivelse av ords grammatikk er det sentralt at det finnes regler og kriterier for hvordan vi bruker ordene i språket vårt. Dette sier noe om hvordan vi avgjør hva som er normalt å si når. Når Amalie så bruker begreper slik som disse, viser hun allerede i brev 1 hvilke tilstander hun forbinder med å forelske seg – og slik sett noen av hennes kriterier for grammatikken til ordet kjærlighet. I tillegg, med valget av begrepet «å generere seg» kan dette brevet nesten fungere som en frempek i hvordan Amalie ytrer seg i senere brev som oppstår i utvalget. Amalie erkjenner at følelsen er der, men hun vil ikke overgi seg til den.

Slik hun framstiller fenomenet i dette første brevet, virker det som at det er enkelte verdier Amalie setter høyt som vil forsvinne i møte med kjærlighet – hun vil ikke fordummes, og hun vil ikke forhekkes. Sånn sett ser det ut til at hun ikke ser for seg hvordan fornuftighet og kontroll på situasjonen kan overleve i en kjærlighetstilstand, og vil ikke ofre dette for noe hun innrømmer at føles godt:

Livet er så dog alligevel en ørk, og støder man på en oase, så gjør man klogest i at gå den forbi for at slippe for den jammer det volder at drives fra den igjen. Og fra den må vi alle, bestandig.

Men de var et vidunderlig menneske. Gud give, det nu måtte være helt du sandt, at «jeg hadde en mageløs evne til at glemme.» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 1, side 57)

Dette siste sitatet fra brev 1 gir et tydelig inntrykk av at Amalie var pessimistisk når det gjaldt livet og kjærligheten. Men samtidig gir dette sitatet også leseren et tydelig sammenligningspunkt når det gjelder Amalie og Erik. Grunnen til dette er at senere i brevvekslingen, i brev 12 fra 17. september 1882, skriver Erik følgende:

Jeg elsker Dig, det vil sige, det er om Dig en Verden – der har om den unge Pige i en Ørk været en Oase, hvorhen jeg tyede, da Tomheden greb mig med Skræk. Min Ven, jeg har brugt det forkerte Udtryk ”Trøst”; det skulde jo kun betyde, at når jeg gik tilbage i det, jeg troede fremdeles var en Ørk – det er det ikke, så længe Du er til og – elsker mig, Amalie – så var der dog en Plet, som ingen smudsig Fod havde betrådt. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 12, side 81)

Kanskje allerede her kan man få et signal om hva grammatikken til ordet kjærlighet er for hver av dem når de starter brevvekslingen sin – Erik skriver at syersken Camilla har vært som en oase i en ørken, men med Amalie ville livet slett ikke vært en ørken i det hele tatt. Amalie derimot betegner kjærligheten som noe med mindre påvirkningskraft der hun beskriver den som oasen i ørkenen. Dette viser hvordan kjærlighet i Eriks øyne transformerer selve tilværelsen til noe bedre, mens Amalie beskriver fenomenet som en midlertidig, men deilig distraksjon fra en slett eksistens.

4.2.2 Amalies spørsmål og diskusjonens opphav

Etter noen ukers opphold der det utveksles telegrammer og brevskriverne tilbringer mer tid sammen i Norge, skriver Amalie til Erik igjen den 2. september 1882. Det er verdt å merke at med dette brevet blir språksituasjonen mellom dem endret fra sist brev; fra dette punktet av er brevet blitt deres eneste kommunikasjonskanal. Tonen til Amalie har endret seg mye på 17 dager, når hun starter brevet med kjærlige uttrykk slik som: «Søde, elskede!» og «Du var så sød og god i går. Ved at være sådan vandt du og bandt du mig i en forfærdelig grad, - du er det deiligste jeg ved» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 5, side 59, 60). Der brev 1 sitt språkspill kan karakteriseres som at hun avviser Erik, farges brev 5 av ord som gir uttrykk for kjærlighetsfølelsen hennes. Likevel farges brevet av en tvilende og en noe usikker stemning.

Først spør Amalie Erik om hvorfor han mente at han ville ha det mindre vondt av de to når han reiser til København. Ut fra dette spørsmålet fortsetter Amalie med et indirekte spørsmål der hun undrer på hva grunnen til dette kan være:

Jeg kom til at tenke på noget Drachmann sa'e om dig, men det er lidt stygt, og kanske bli'er du sint på mig for det, men det *kunde* være den ene grund. Det var dette, at du havde gående en 5-6 forhold på en gang i almindelighed, og så gik du sådan og pirkede lidt ved dem alle. Hvis det er sandt, var det måske bedst, at du skyndsomst lod det til mig falde, for det vil utvilsomt bli'e det brydsomste og kanske også det kjedeligste, når alt kommer til alt (*Elskede Amalie*, 2002: brev 5, side 59-60).

Amalie spør Erik om han har flere forhold gående, og erklærer ganske klart at dette ikke er noe hun vil delta på. Amalies oppfatning synes ut fra dette segmentet av brevet å være at Erik kanskje ikke egentlig elsker henne ordentlig, og i hvert fall ikke like mye som hun har trodd. Samtidig avslutter hun brevet med ord slik som «Du var så sød og god i går. Ved at være sådan vandt du og bandt du mig i en forfærdelig grad, - du er det deiligste jeg ved» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 5, side 60). For Amalie er det altså av høyeste nødvendighet å vite hva Erik egentlig tenker og føler. Elsker han henne like mye som det virket som?

Videre erklærer Amalie tydelig at hun liker hans selskap så mye at hun bruker ord som «vandt» og «bandt». Gjennom å bruke disse ordene i denne settingen kommuniserer Amalie at hun er hans – det er ingen andre for henne, hun føler seg bundet til Erik. Samtidig som at dette viser en gryende kjærlighet fra Amalie viser det også at dette for henne innebærer at man binder seg til den andre – noe som «en 5-6 forhold på en gang i almindelighed, og så gik du sådan og pirkede lidt ved dem alle» er en motsetning til. Ordene Amalie bruker i brevet viser at hun tør å spørre et ganske utfordrende spørsmål, det er tross alt sladder hun har hørt fra andre om Erik, som ikke nødvendigvis setter han i et altfor godt lys. Nesten som en slags kompensasjon for denne utfordringen er likevel tonen i brevet overøst med kjærlige ord – selv om budskapet er tydelig på at Amalie ikke vil fortsette å dyrke kjærligheten dersom Drachmann snakket sant.

4.2.3 Eriks første lovord om kjærlighetsfølelsen

I brev 6 fra den 2. september 1882 svarer Erik på brevet fra Amalie, der hun spør han om han har flere forhold. Brevet er noe lengre enn Amalie sitt, men samtidig relativt kortfattet sammenlignet med de andre brevene fra han. Erik har pakket ferdig tingene sine og skal straks reise av gårde

tilbake til København. Han starter brevet med dette, og uttrykker at han kommer til å savne Amalie. Ganske tidlig i brevet viser han at han angrer på at han ikke fikk lyttet mer til Amalie, og at han trenger å få lest hennes manuskripter:

Jeg må kende dem. Jeg må vide, hvad der har bragt Dig til at skrive. Jeg må hjemme og på Afstand få at vide noget af alt det, som jeg nu rejser fra. Amalie Du skal lukke dit Sind op for mig. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 6, side 61)

Ikke bare viser Erik en tidlig interesse og oppmuntring for Amalies forfatterskap – han ser også manuskriptene hennes som en del av henne, som kan åpne mer av hennes sinn for ham. Han vil kjenne Amalie, og ved å vise dette hentyder også denne interessen mot at Eriks følelser for henne er til stede på dette punktet i deres forhold.

Eriks ambassadørskap for kjærligheten og dens viktighet starter også i dette første brevet fra han i det som er bevart av brevsamlingen:

Min egen Pige, derfor kom jeg jo tilbage for at sige Dig, at Kærlighed er *ikke* noget ondt. Og Du har nu følt det. Om end kun en eneste Dag! Min Ven, tro mig, det vil holde ud. Der er en velsignet Tilflugt i en eneste virkelig fyldt Dag. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 6, side 61)

Om så Erik her svarer direkte på det aller første brevet, der Amalie er mer vaksom mot følelsene hun har for han, eller om han refererer til en samtale de hadde muntlig, er det uansett tydelig at dette er et tema de to har utforsket noe allerede sammen. Erik er optimistisk til kjærlighet, Amalie viser snarere en pessimisme, men begge uttrykker i klarhet at det de føler for hverandre kjennes godt.

En annen ting Amalie og Erik ser ut til å ha til felles gjennom hvordan de ordlegger seg, er deres syn på livet. Amalie skriver i første brev at «Livet er så dog alligevel en ørk, og støder man på en oase(...)» og Erik bruker ord som «Der er en velsignet Tilflugt i en eneste virkelig fyldt Dag». De setter kjærlighet opp som en kontrast mot livet selv, og ord slik som «ørken», «oase» og «tilflukt» gir inntrykk av at uten kjærligheten er livet fattigere, om ikke helt slett. Gjennom likheten i betydningen av «oase» og «tilflukt», blir livet selv fremstilt som noe vanskelig, negativt, eller kanskje kjedelig. Amalies bilde av en ørken gir en tydeligere rettesnor – en ørken er et stort landskap, med et svært fattig dyre- og planteliv, få farger og hardt for mennesker å trives i. Når livet selv blir omtalt som dette, sier dette noe om Amalies bilde av tilværelsen, og

gir assosiasjoner om at hun opplever livet sitt som stort, tomt, uten variasjon og tøft å overleve i. At kjærlighet så bringer en person ut av en slik tilværelse, vil dermed understreke hvor viktig denne følelsen kan føles.

4.2.4 Forventning om delte normer

Etter å ha skrevet en del om hvordan han opplever kjærlighetsfølelsen som vokser mellom de to, svarer Erik omsider på spørsmålet Amalie stilte i foregående brev. Han svarer følgende:

Også det andet Amalie. Jeg sagde det ikke i går, for jeg var bange for at tilføje Dig Smærte. Jeg syntes jeg måtte gå forsigtig og lempelig frem. Du véd, at alle vi Mænd ikke leve kysk. Jeg heller ikke. Men jeg lever ikke i Griseri – det kan jeg ikke holde ud. Der er en ung Pige, som holder inderlig, absolut trofast af mig nu på tredje År. Hun er en fin Natur. Jeg vilde have vist Dig hendes Breve til Stavanger. Hun er mig en Trøst, det er sæledes og jeg har ikke Evne eller Vilje til at vise dette fra mig så længe jeg er alene. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 6, side 62)

Eriks svar uttrykker både forsiktighet og en forventning om å dele en norm, som jo var relativt vanlig i samfunnet på deres tid. Han skriver at «jeg var bange for at tilføje Dig Smærte» og «Jeg syntes jeg måtte gå forsiktig og lempelig frem», som uttrykker forsiktighet for saken, og viser hvor delikat den kunne være. Dette gjør Erik selv om han med ord som «Du véd, at alle vi Mænd ikke leve kysk» viser hvordan han tar denne kunnskapen normen helt for gitt. Dette understreker både det Garton (2002) og Bredsdorff (1974) har skrevet om samfunnets normer, at det var ett ideal om kyskhets, men samtidig en realitet om ukyskhets blant menn. Det viser slik hvordan det kan være å måtte forholde seg til en slik dualitet, en slik dobbeltmoral, og ordene til Erik avslører at selv om dette var et kontroversielt tema, var det likevel ikke kontroversielt nok til å ties om med en borgerlig kvinne han var følelsesmessig investert i. Når han forteller at han måtte gå forsiktig frem, viser det at Erik vil skåne Amalies følelser, men det hentyder også til at dette temaet krever et forsiktig språk på deres tid.

Når Erik henvender seg slik til Amalie, tyder det på at han er usikker på om hun, for å formulere det med Toril Mois Wittgenstein-tolkning, deler kriterier for hva som er den rette oppførselen for menn når de blir overmannet av begjær. Hvordan vurderer Amalie det at menn oppsøker andre kvinner, mens kvinner skal være avholdende? Erik føler at han er nødt til å sikre seg at han og Amalie snakke samme språk, det vil si, at de stemmer overens i synet på mannlig seksualitet, når han skriver brevet til henne.

Samtalen om seksualmoral var likevel relativt nytt, det hadde ikke etablert seg ordentlig i språket vanlige mennesker brukte daglig. Når seksualitet først ble diskutert, var det i sammenheng med debattering om seksualnormens dobbeltmoral. På denne tiden i Skandinavia ble det medisinsk erklært at menn må få utløse seg, mens kvinner ikke trenger det, samtidig som det ble teologisk erklært at begge kjønn må vente med samleie fram til ekteskapet. Med disse motsigende føringene ble debatten stadig mer offentlig, og skapte en nødvendighet slik sett for et språk om det som foregikk på soverommet. Seksualitet var i mer eller mindre grad tabubelagt, og der den oppsto i språket kom den gjerne sammen med kontrovers og uenigheter. Nettopp slike uenigheter oppstår mellom Amalie og Erik, men med deres trang til å bli forstått og oppnå en form for gjensidighet ser vi at de kommer inn på temaet gang på gang. De må snakke om det, for å forstå hverandres oppfatninger om - og følelser rettet mot - seksualitet og begjær.

4.2.5 Språk om seksualitet

I et senere brev bruker Erik et mer direkte språk om selve elskovsakten³, og Amalie responderer med at hun «(...) slet ikke kunde jeg tale om det med dig, det vilde være for flaut» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 20, side 108). Å snakke om denne delen av kjærlighet er altså for Erik en forsiktig affære mens for Amalie omtrent umulig. På sett og vis vil dette også reflektere over på deres egne liv – Erik beveger seg forsiktig innenfor normene for seksualmoral, der han innfrir de medisinske oppfordringene, men bryter de teologiske. Amalie derimot lever kysk, og hun ytrer seg ikke direkte om seksualitet i det hele tatt i primærmaterialet.

Litt ut i svarbrevet fra Amalie, brev 7 fra 06.09.1882, kan man få innblikk i hvorfor hun formodentlig ikke har, eller i hvert fall ikke viser, et språk for seksualitet:

De vil tænke på mine liberale udtalelser om flerkoneri, og kan måske ikke rime dette sammen. Men forstår de da ikke at jeg vilde ha'e det, fordi hele det skidt var mig i uindskrænket grad uvedkommende. Fordi mændene og alt deres kram var mig så uendelig ligegyldigt, og fordi jeg syntes bedst om at der var sandhed i tingene, siden det alligevel ikke kunde nytte at forlange at de bedste mænd skulde være jevngode med de bedste kvinder. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 7, side 65)

For Amalie er ikke seksualmoral egentlig en privat affære, eller et personlig spørsmål. Det er ikke en del av hennes daglige språk i den forstand at hun uttrykker seg om det mer fjernt og

---

³ Se brev 17 fra Erik til Amalie og brev 20 fra Amalie til Erik

politisk. I debatten om seksualmoral, påstår Amalie at hun ikke har personlige erfaringer som påvirker meningene hennes – og kommer med ytringer slik som å innføre flerkoneri fordi «jeg syntes bedst om at der var sandhed i tingene». Hun ser at det ikke vil nytte å holde menn til den teologiske oppfordringen, og når hun snakker om at hun vil ha sannhet viser dette også hvordan Amalie kan ha forakt for hemmelighetshold, og at ting skal foregå i det skjulte. I et samfunn der motstridende oppfordringer ytres, finner hun et slags kompromiss ved å oppfordre til flerkoneri.

Verdiene til Amalie blir tydelig kommunisert når hun skriver at «siden det alligevel ikke kunde nytte at forlange at de bedste mænd skulde være jevngode med de bedste kvinder». Gjennom å bruke ordet «best» lager hun nødvendigvis et hierarki, der ordet «best» sin betydning er graden av kyskheter. Om dette hierarkiet kommer av teologiske, romantiske eller personlige grunner er umulig å vite når det ikke er ettertrykkelig uttrykt, men av det vi vet om Amalie kan grunnene være flerfoldige; Amalie vokste opp med en svært kristen mor, og i et kristent samfunn. I offentligheten var kirken en naturlig opposisjon mot seksualitet utenfor ekteskap og stemme for kyskheter. Sist, men ikke minst, så ble Amalie fra ung alder sett på som en svært vakker kvinne. Hun fikk oppmerksomhet fra menn, sannsynligvis også oppmerksomhet hun mislikte.

4.3.3 Forbehold om mulige misforståelser

Amalie starter dermed brev 7 med en sjokkert reaksjon til Eriks innrømmelse om at jo, han har et forhold med en annen kvinne allerede. I brevet hennes uttrykker hun tidlig at hun ikke vil misforstås når hun nå skal fortelle om sin reaksjon:

Det gjør så ondt at vide, at der ikke gives nogen muligheds råd for at få det sagt eller udtrykt således som det er, og jeg er så bange for at du så dårligt og så neppeligt, vil kunne forstå hvad der er foregået med mig. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 7, side 63)

Amalie er smertelig klar over at hun kan misforstås, og at ved å avslutte forholdet kan hun også kommunisere en slags dom over Eriks liv, valg og forhold. Hun viser også en inderlig trang til at det hun skal si må bli forstått slik hun mener det, og ved å eksplisitt uttrykke dette viser Amalie samtidig at hun ikke stoler helt og holdent på at ordene i språket kan bære meningen hennes alene. Ved å skrive at hun er redd for at Erik ikke vil forstå henne godt, gir hun en advarsel om at ordenes betydning vil kunne ha et slingringsmonn når det gjelder betydning, og at Erik må forstå dem i beste mening.

Etter å både ha erklært at Erik må se på ordene hennes ordentlig, og videre at hun ikke er sint på han, går Amalie rett på sak:

Nei, det er bare dette, at den ene lille grund har tilintetgjort og veiret hen, ikke bildet av den mand jeg nu bærer i min sjæl, - men enhver mulighed for, at jeg *kunde ville* han noget. Forstår du? Du skulde vide hvor alvorligt jeg taler nu. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 7, side 63)

Det er tydelig fra ordene til Amalie at hun ikke vil at Erik skal oppfatte hennes budskap som at hun tenker at det er han det er noe feil med – når hun sier «jeg *kunde ville* han noget» legger hun samtidig ansvaret over på seg selv. På denne måten blir det veldig klart i brevet at Amalie er opptatt av at Erik ikke skal ta alt på sin kappe. Dette bekreftes ytterligere når hun sier at:

Det er noget jeg har sådan en trang til at gjøre, og det er at bede dem om forladelse. Og idet jeg nu gjør det, sker det med en så levende følelse af sorg og anger, at mine øine står fulde af tårer, mine, som i åringer ikke har udgydt én eneste. For det var min skyld altsammen. De så mig ikke, de, (i allefald ikke på den måde), før jeg tvang dem til at tænke på mig. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 7, side 66)

Slik Amalie fremstår møtene mellom dem, virker det som om Erik er en passiv aktør som ikke har en egen vilje – nesten som om hun har trollbundet han. Ved å vinkle situasjonen slik, gir ordene samtidig også assosiasjoner til retorikk om at kvinner med sin seksualitet har kraften til å binde menn til dem – en trope som har gått igjen i mytologi og derav også populærkultur. I hele brevet gir Amalie uttrykk for dette, når hun også sier at:

De ser jo at jeg er en ubekvem materie. Og desuden har det havt en så en [sic] kort tid til at gro i hos dem, og de er «så langsomt et menneske» ved de, og så har de en, som «er dem en trøst». (*Elskede Amalie*, 2002: brev 7, side 66)

Med disse ordene virker det som om Amalie forsøker å bekrefte at selv om hun har ledet Erik på feil vei, er han likevel ikke kommet for langt på den. Hun trekker frem at han er «så langsomt et menneske» som refererer til at hun tror han ikke enda har sterke følelser for henne. Lagt sammen med at han har «en trøst», blir nesten dette segmentet en slags oppmuntring. Ting blir ikke så ille når de bryter, for Amalie er «ubekvem materie», følelsene ikke har fått vokst skikkelig, og Erik har tross alt Camilla å søke trøst hos.

Når Amalie så skal avslutte brev 7, velger hun derimot en annen vinkling av situasjonen sammenlignet med resten av brevet. Hun har til nå gitt ettertrykkelig uttrykk for hvordan hun har ansvar for forholdet mellom henne og Erik, men avslutningsvis sier hun likevel:

Husk bestandig på, at jeg kunde ikke hjelpe det, jeg. Jeg blev ledet ind i dette af noget, der var stærkere end jeg. Derfor kan jeg heller ikke skamme mig over at jeg har favnet og kysset en fremmed mand, det skulde jeg dog. En fremmed, - hvor det klinger underligt. For jeg følte det, som havde jeg kjendt dem i al min tid, men bare ikke havt held til at treffe dem før. Derfor – Fortryder? Langtifra! (*Elskede Amalie*, 2002: brev 7, side 66)

Selv om Amalie gir seg selv «skylden» for å ha ledet Erik an, skriver hun likevel at hun ikke kunne hjelpe for det. På denne måten trekker hun videre «skylden» vekk fra seg, og mener at hun er blitt kontrollert av noe mektigere enn henne.

Det er interessant at Amalie her ser ut til å forsøke å forstå hvilket språkspill – for å formulere det med Wittgenstein – hun spiller når hun snakker om kjærlighet. Innebærer det for henne at hun har kontroll, det vil si, kan hun styre følelsene i en klar retning, eller innebærer det for henne at hun blir overmannet av sterkere krefter? Sitatet ovenfor bekrefter også at Amalie, som Erik, selv stusser over egen ordbruk når de skriver til hverandre. Det er når de reflekterer over ordene sine, når de – nesten på linje med Austin – undersøker språkbruken sin, at de blir klar over hva de mener, og hvordan de tenker.

Samtidig her gir Amalie også ord for hvordan hun opplever kjærlighetsfølelsen, når hun sier ting som at «noget, der var stærkere end jeg», «jeg følte det, som havde jeg kjendt dem i al min tid». Ved å uttrykke seg på denne måten gir Amalie samtidig tydelig beskjed om at hun selv også har vært «trollbundet», og vitner om hvor sterkt hun opplever følelsene sine for Erik. Disse ordene har tydelige likhetstrekk med ordene hun brukte i brev 1, som viser oss hvordan Amalie beholder disse kriteriene for kjærlighetens grammatikk, slik grammatikk blir forstått i dagligspråksfilosofien. I tillegg mener hun denne følelsen er så sterk at hun ikke en gang burde skamme seg, selv om hun og legger til «det skulde jeg dog». Bemerkningen om at hun burde skamme seg, er en tydelig referanse til seksualmoralen under Erik og Amalies tid. Den fungerer nesten som en liten påminnelse om at det de to holder på med i grunn og bunn ikke er borgerlig akseptert.

4.3.4 Forsøk på oppklaring og forståelse

Etter å ha sendt brev 7, sender Amalie et til brev der hun legger til at hennes norske venner har mistenkt Erik og Amalie for å ha møttes ofte i Norge og hvor hun ønsker at Erik skal være med på løgnen om at dette ikke var tilfelle. Som svar, og da spesielt til brev 7, sender Erik brev 9 til Amalie den 10. september 1882. Allerede de første setningene av brevet gjør Erik det tydelig at han ikke har tenkt til å gi opp uten å kjempe for Amalies kjærlighet, og ikke minst hennes forståelse. For det hele, ifølge Erik, er misforståelse som har oppstått mellom dem:

Amalie, Du har dømt hurtig, for hurtig, og Du skal høre mig. Tro ikke, min dyrebare Veninde, at jeg i mit Hjerte beskylder Dig for letsindig at have fældet din Dom, jeg véd, at Du har været dybt dybt alvorlig, da Du gjorde Prøven på at rive mig ud af dit Sind, og hvad mere er, jeg tror, at hvad Du har gjort Prøve på, er lykkedes for Dig. Du elsker mig ikke mere. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 9, side 69)

Erik starter med å påpeke hvordan Amalie har «dømt hurtig», og erklærer allerede med første setning at hun ikke skal gi avkall på det de har sammen før de begge står på samme plan over hvordan sakene ligger. Deretter vil Erik også uttrykke at han ikke bagatelliserer hennes følelser eller tanker, når han sier at «tro ikke, min dyrebare Veninde, at jeg i mit Hjerte beskylder Dig for letsindig at have fældet din Dom». Samtidig som Erik her tar Amalie alvorlig, viser han også at han har forståelse for hvorfor hun har reagert som hun har, og at han ikke nødvendigvis klandrer henne for dette.

Selv om Erik ikke klandrer Amalie, vil han likevel poengtere at akkurat som at han ikke er perfekt, er ikke hun heller det når han sier at «Dit Liv Amalie er ikke helt rent, og synder jeg imod noget Fint og Skært, så står Du og har stået i Begreb med at gøre det samme» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 9, side 70). Med dette viser han at han har oppfattet Amalies avvisning som en slags påstand om synd, samtidig som at han vil gjøre det tydelig at forskjellen mellom deres moral og oppførsel ikke nødvendigvis er så stor som hun skal ha det til. Her begynner samtidig språksillet forhandling å bli en dekkende karakterisering for samtalen mellom Erik og Amalie slik den utspiller seg. Når disse begynner med å diskutere, er det påfallende at Amalie på en side jevnt over kommer med avvisende uttrykk, men likevel fortsetter å skrive. Erik på sin side begynner med forskjellige ordlag å forklare, og forsøker å overbevise Amalie, samtidig som han utfordrer hennes oppfatninger om renhet og kyskhed. På denne måten ser man tydelig at de går

inn i språksituasjonen med en selvfølge om at de kan muligens endre situasjonen med ordene sine, og dermed blir språkspillet preget av en rekke talehandlinger.

Eriks reaksjon med dette brevet viser at han helt klart oppfatter Amalies brev som en talehandling, nemlig en handling, der hun klandrer ham. Samtidig, dersom Amalie til syvende og sist ønsket å droppe all kontakt, kunne hun stoppet å skrive. Dette fremhever også hvordan å sende brev er en talehandling, og på denne måten bekrefter brevvekslingen mellom disse to forfatterne helt tydelig at det å skrive brev er å handle sammen, det er ikke bare ord man sender til hverandre for å referere til noe ute i verden, eller i ens egen sinnstilstand. Å skrive brev er å snakke sammen med et annet menneske, og det innebærer at man utsetter seg for kritikk og mottar kritikk, blant annet. Noe som jo også åpner for mulighet til endring.

4.3.5 Kjærlighet og andre typer forhold

Brev 9 er langt, og et større segment av det går ut på at Erik forteller om hvordan det gikk for seg at han traff og har holdt følge med Camilla i tre år. Ved å gjøre dette vil han få Amalie til å forstå at det forholdet han har med syersken er annerledes enn det han har med henne, og rett før utbroderingen gir Erik en sammenfatning som beskriver nettopp denne forskjellen:

Husker Du min Ven, *Dyveke* i «Gertrude Colbjørnsen»? Den unge Pige, som trøster Fabricius. Hun optræder først i sidste Kapitel. Foragede hint Forhold Dig, da Du læste det, eller forstod Du nogenlunde Arten af den Godhed, Fabricius nærede for hende, og kunde Du tænke Dig, at denne unge Pige elskede ham af hele sin Sjæl og vidste af, at hun kun var ham en Trøst, aldrig kunde fylde Tilværelsen for ham? Dette er Grundtonen i det Forhold jeg omtalte for Dig som en Trøst i mit Liv. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 9, side 70-71)

I brev 15 skriver Amalie til Erik at hun leste *Gertrude Colbjørnsen* ved utgivelsen (*Elskede Amalie*, 2002: brev 15, side 91), og under møtene i Norge har de med sannsynligvis kommet inn på nettopp hennes begeistring for romanen hans. Erik bruker dermed *Dyveke* som eksempel for å vise Amalie at det er en tydelig forskjell mellom et slikt forhold, der dynamikken er at kvinnen «elskede ham af hele sin Sjæl og vidste af, at hun kun var ham en Trøst», sammenlignet med et ekte kjærlighetsforhold. En trøst er altså ikke det samme som et kjærlighetsforhold, og dermed ville Amalie ikke egentlig «tatt» Erik fra noen, eller brutt opp et par som elsker hverandre.

Slik Erik framstiller det, med ord som «aldrig kunde fylde Tilværelsen for ham» illustreres denne typen forhold som helt midlertidige – det er en sjelelig og fysisk *trøst*, helt fram til han finner

den ekte kjærligheten. Etter å ha fortalt om hvordan han møtte Camilla, er det nettopp dette budskapet han fortsetter med å formidle:

Når jeg brændte på Tungen for at få fortalt dette Forhold, så er det fordi det har spillet en Rolle i mit Liv. Camilla *har* været mig en Trøst. Det er godt at holde af; min Hengivenhed har været øvet og jeg har været trofast mod den Opgave at gøre godt – på min Måde – mod denne gode og kærlighedsfulde Kvinde. Havde jeg gået ganske ene om i Verden og kun nu og da knyttet et kortvarigt måske pikant, måske kun usædeligt Forhold til Kvinder i og uden for mit eget åndelige Område, var jeg måske bleven ligeså rå i mit Følelsesliv, som jeg til min Forskrækkelse mærker, at selv fint dannede Mænd kunne være. At jeg skulde ha levet som en Munk er ikke din Mening. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 9, side 73)

Erik vil ikke bare understreke at denne type forhold er midlertidige, men det har også gjort han til et bedre menneske på sitt vis. Han beskriver ikke bare Camilla som en trøst, men også som et forhold som har resultert i at «min Hengivenhed har været øvet». På denne måten gir han ikke bare en begrunnelse for hvorfor han har vært med Camilla, han vil også sette forholdet i ett nytt lys. Det er ikke nødvendigvis en plett – det har i det store og hele gjort han til en mann som tar kjærlighet og omsorg på alvor.

Han setter dette så opp mot den andre typen forhold som det utfra seksualnormen var akseptert at menn kan ha før giftermålet: «kun nu og da knyttet et kortvarigt måske pikant, måske kun usædeligt Forhold til Kvinder». Når Erik så fortsetter med at «At jeg skulde ha levet som en Munk er ikke din Mening» virker det som at for han er det i realiteten to valg for menn; å ha en langvarig trøst man er glad i, og å ha utelukkende korte, seksuelle forhold til kvinner uten noe åndelig innlevelse. Med beskrivelser slik som dette blir brevets språkspill preget av forklaringer, som Erik gir for å oppnå forståelse fra Amalie. Han ønsker at Amalie skal forstå hans følelsesliv, og at hun skal forstå at forholdet med Camilla ikke er så seriøst som hun tror.

4.3.6 Et mannlige perspektiv på seksualnorm

Brevets budskap er tydelig; Erik tar Amalie på alvor, men han vil likevel ha det på det rette at enhver dom skal felles ut fra sannheten, og utfra forståelse for nyansene mellom ulike typer forhold. Han vil at Amalie skal se at som han, er ikke hun heller perfekt, men at dette ikke kan sette en stopper for å dyrke kjærligheten. Erik kommer også avslutningsvis inn på nettopp datidens oppfatning av seksualmoral; at menn rett og slett ikke *kan* leve kysk:

Men kan Du så på den anden Side tage med en Smule af din Tanke forsigtig fat i det sørgelige Forhold, at vi Mænd – det er så Amalie, på meget få Undtagelser nær – rent uafhængig af vort Følelsesliv har lært fra 14-15 Års Alderen at leve ukysk, og at det dæmrer truende for mig som noget rent fysisk ondt, der vilde komme over mig og gøre mit Sind uklart, hvis den Fordring nu stilledes til mig, at jeg uden sikkert Varsel om et nyt Liv i Skønhed og Ro skulde bryde med noget forholdsvis kønt og blive Munk. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 9, side 74)

Erik kommer her inn på noe både Garton og Bredsdorff har poengtert tidligere; for mange ble seksualitet for menn sett på som noe nesten livsnødvendig. Med retorikk som «dæmrer truende», «rent fysisk ondt» og «gøre mit Sind uklar» erklærer Erik i aller høyeste grad hvordan dette forholdet også oppleves som rent essensielt, noe helt uunngåelig dersom man skal holde seg frisk. Ved å legge inn en slik avslutning sier Erik tydelig i fra om at det ikke er realistisk å holde han til en helt kysk standard, også når det tross alt er «på meget få Undtagelser nær» slik at alle menn har blitt oppdratt til å leve ukysk i en eller annen form. Med dette sier på sett og vis Erik også at dersom Amalie skal velge en mann, er det realistisk at han vil ha en seksuell fortid, og med beskrivelsene tidligere i brevet har i hvert fall hans fortid inkludert følelsesmessig utvikling.

Helt til slutt terper Erik så budskapet for Amalie – det er to forskjellige forhold, og det han ser mellom seg og Amalie er helt annerledes enn det han har med Camilla, når han sier at «For alt Gods Skyld misforstå mig nu ikke igjen: min Kærlighed til Dig Amalie – jeg har ingen anden» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 9, side 75). Ved å både starte og avslutte brevet med dette, er det tydelig at dette er noe Erik absolutt vil ha på det rene. Han bruker kontraster i brevet som «elskede ham af hele sin Sjæl og vidste af, at hun kun var ham en Trøst», og han bruker gjentakelser. Erik har *egentlig* ingen annen, for han har ingen annen som han er i et gjensidig kjærlighetsforhold med. Alt i alt benytter han seg av disse virkemidlene formodentlig med et sterkt ønske om at Amalie skal forstå denne forskjellen før de fortsetter brevvekslingen. Han viser slik sett også en tro på språket som noe man kan bruke til å handle, og til å endre situasjoner med.

4.3.7 Forskjellen mellom Amalie og Erik

Med de to siste brevene kommer altså denne forskjellen mellom Amalie og Erik smertelig klart fram, i tillegg til hva som er grunnlaget for diskusjonen deres. Erik på en side ser to vidt forskjellige typer forhold, mens Amalie ikke ser hva som egentlig skiller disse forholdene.

Hvorfor skiller egentlig Erik mellom de i utgangspunktet? Slik man kan forstå han, inneholder begge forhold seksualitet, og dette blir spesielt klart når Erik sier:

(...) min Stræben hen imod, ind til Dig, min Tro på, at Du har min Lykke i din Hånd, min Følelse af, at det er rent og dygtigt hvad vi to kunne ville hinanden – det lider jeg under, og så véd jeg, at jeg vilde lide endnu mere, hvis jeg med Ét skulde mærke, at jeg foruden en rent åndelig Smærte, om man kan sige så, skulde have mit sanselige Jegs aller bitreste Længsel at kæmpe med, ave og kue. Forstår Du ikke Amalie hvad Længsel vil sige. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 9, side 73-74)

To uttrykk som kan være verdt å merke seg i dette utdraget er «åndelig Smærte» og «sanselige Jegs aller bitreste Længsel». Gjennom å bruke ord som dette kan man tolke Erik dithen at han har to forskjellige lengsler, nemlig den åndelige, reelle kjærlighet, og det sanselige, altså seksualiteten. Ved å ta utgangspunkt i dette skillet som skapes i setningen, kan man så se hvordan kjærlighet og seksualitet er to forskjellige variabler for Erik – ikke i den forstand at de ikke henger sammen, men at man kan ha seksualitet uten kjærlighet.

Erik spør også Amalie om hun ikke kan forstå hva den sanselige lengselen innebærer, når han sier at «Forstår Du ikke Amalie hvad Længsel vil sige». Dette kan bety at Erik her forsøker å appellere til Amalies egen seksualitet, og få henne til å forstå at denne sanselige lengselen er noe han må håndtere, og slik har funnet Camilla som en løsning. En lengsel betyr normalt at man har et behov for noe, at man savner noe, og ved å få det man lengter etter vil føle seg mer hel. Ut fra dette viser Eriks forklaring hvordan han, i hans tilværelse, mangler en åndelig og en sanselig tilfredstillelse, og der Camilla kan oppfylle sistnevnte ville Amalie kunne oppfylt begge.

Erik mener altså at man kan ha seksualitet uten kjærlighet – men ut fra Amalies uttrykk virker det som at det er nettopp her hun er sterkt uenig. Eriks første uttrykk om Camilla var at «Du véd at alle vi Mænd ikke leve kysk. Jeg heller ikke» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 6, side 62). Erik sier aldri at han elsker henne, eller er i et kjærlighetsforhold, men det er tydelig av denne setningen at han ikke avstår fra seksualitet – han deltar derimot jevnlig i det. Amalies kobler derimot seksualitet raskt opp mot kjærlighet, noe hennes første reaksjon til Eriks tilståelse tilsier: «Jeg være kommen ind mellem dem og en kvinde, som elsker dem, og som de elsker, og som sidder inde med sine krav ifra års troskab, kjærlighed og samliv» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 7, side 64). Med ord som «som de elsker», «sine krav ifra års troskab, kjærlighed og samliv» legger Amalie ikke bare ord i munnen på Erik, men viser samtidig hva hun forstår fra «ukyskhed». Man

kan tolke det dithen at for Amalie er nettopp kjærlighet og seksualitet det samme. Når Erik så avslutter brevet med å ettertrykkelig understreke at han ikke har noen andre, kan man anta at det også er noe Erik har observert.

4.3.8 Amalies fordommer og prinsipper

Etter å ha sendt telegram om forsinket svar, starter Amalie brev 11 fra 15. september 1882 med å avvise Eriks påstand om at hun har dømt for hurtig, og utbroderer hvordan hun ikke dømmer han som person i det hele tatt:

Jeg skrev jo det til dig, at der aldeles intet andet var foregået end dette, at jeg ikke mere kunde ville dig noget. Men deri ligger ingen dom, end ikke en nuance af bebreidelse mod dig, du kjære. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 11, side 76)

Amalie vil ha det på det rene at hun ikke har utført noen dom. Når man ser på brevene hennes er det klart at hun med viten om Camilla ikke lenger vil fortsette forholdet, og legger ansvaret på seg selv. Samtidig, ut fra hvordan det å felle en dom vanligvis blir brukt, trenger ikke disse å utelukke hverandre. Dersom man feller en moralsk dom over noen, er det vanligvis på bakgrunn av sine egne moraler, og dermed på sett og vis ens eget ansvar. Å dømme i seg selv kan også innebære flere ting – helt overordnet vil det si at man uttrykker en mening eller tilfører konsekvenser til en handling eller utsagn noen har gjort. På denne måten kan man si at jo, Amalie har utført en dom over Erik. Hun har fått vite om Camilla, og har så dømt at hun kan ikke fortsette forholdet med Erik.

Likevel understreker hun hvordan hun ikke har dømt Erik, og med konteksten av seksualdebatten som foregikk kan det slik virke som hun mener at hun ikke dømmer Erik på *den* måten – hun dømmer ikke at han har et seksualliv, slik samfunnet ville gjort. Med en slik tolkning bringes nok en gang den aktuelle seksualnormen inn i brevene, og viser i hvilken grad den påvirket språket og samtalene på denne tiden.

1882-årets seksualnorm kommer også opp når Amalie videre forteller sin mening om Camillas handlinger. Etter at Erik fortalte Amalie at det var Camilla som tok initiativet til samleiet mellom dem, uttrykker Amalie:

Jeg ser anderledes på dit forhold til hint fruentimmer nu, og jeg ser også anderledes på hende. Det er sandt; det var af en anden art, end jeg tænkte. Jeg forstår mig forresten så utrolig lidt på den slags ting. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 11, side 76)

Amalie tar til seg det Erik sier, men kanskje ikke med den effekten han hadde som intensjon, når hun litt senere i brevet utbroderer sin mening om Camilla:

(...) nei det er så over al beskrivelse udenfor min fatteevne, at andre end de mest lavartede fruentimmersorter kan gjøre alt det, at jeg slet ikke vil befatte mig med at tænke på hvorledes det går til, at du kalder hende en «god og kjærlighedsfuld kvinde» og at du holder «ømt og alvorligt af hende». (*Elskede Amalie*, 2002: brev 11, side 77)

Ved å vise at hun ikke forstår hvordan Erik kan like Camilla og ved å bruke uttrykk som «lavartede fruentimmersorter» gjør Amalie det tydelig at Camillas oppførsel er noe hun ikke godkjenner. Samtidig, ved å bruke uttrykk slik som «Jeg forstår mig forresten så utrolig lidt på den slags ting» og «udenfor min fatteevne», virker det som Amalie genuint ikke forstår hvordan en kvinne kan oppføre seg som Camilla. Dette bidrar slikt til å gi en forståelse av Amalies forhold til seksualitet – å plutselig føle begjær, og å handle ut fra dette begjæret på den måten Camilla har gjort er rett og slett noe Amalie ikke kan, eller vil, relatere til.

Dette forteller noe viktig om Amalies synspunkt og dermed utgangspunkt for å forstå seksualitet. Erik forklarer for så vidt med mangfoldige uttrykk hvordan det hele har seg, men han gjør det med utgangspunkt fra en mann som har erfaring med seksualitet og dets nyanser. Amalie har ikke disse samme erfaringene, formodentlig på bakgrunn av blant annet kultur; og slik sett kan man påstå at dette påvirker selve livsformen som hører til begrepet «seksualitet» for Amalie. Livsformer betyr at vi kan se kulturelle praksiser i sammenheng med det naturlige og biologiske, og dermed hvordan kroppen legger grunnlag for hvordan vi kan forstå menneskelige, språklige praksiser (Moi, 2018: 55). Men når Amalie har et svinnende lite kroppslig erfaringsgrunnlag for å forstå seksualitet sammenlignet med Erik, virker det som dette smitter over i språket hun har for seksualitet. Hun kan ikke finne egne erfaringer der seksualitet foster positive følelser, og kan dermed ikke helt ut forstå Erik når han snakker om dette som en selvfølge.

I tillegg, selv om hun understreker hvordan hun ikke vil at Erik skal tenke at hun legger noen dom, kan man se for seg at det er vanskelig for Erik å ikke ta hennes utsagn som nettopp dette, kanskje også med en følelse av at det er en urettferdig dom. Amalie forteller jo tross alt at hun ikke egentlig forstår det Erik beskriver før dommen avlegges.

Amalie erkjenner videre sin sammenblanding av de type forhold Erik forsøker å beskrive, når hun sier at:

Jeg kan nu forresten heller ikke begribe hvad forskjel der er på at «elske», og at holde ømt og alvorligt af en kvinde, eller omvendt af en mand. Hvis det var mig så vilde jeg ganske visst ikke kunne skille de to ting ad, eller skjelne mellem dem. *Men om alt dette, skal vi aldrig mere tale.* (*Elskede Amalie*, 2002: brev 11, side 77)

Her også bruker hun ord som uttrykker at hun rett og slett ikke forstår distinksjonen Erik forsøker å lage, når Amalie skriver at hun ikke kan «begribe» forskjellen mellom ulike forhold. Ved å ordlegge seg slik, legger Amalie seg i en posisjon der hun anerkjenner at det er ting hun ikke forstår ved kjærlighet, og egentlig også ting hun ikke vil forstå fra andre synspunkt. Hun forstår ikke Camilla, og hun forstår ikke forskjellen mellom disse forholdene, men skriver likevel at «*Men om alt dette, skal vi aldrig mere tale*». Med dette uttrykker Amalie i det hele tatt at hun ikke orker å forholde seg til temaet Erik forsøker å forklare. Slik sett kommuniserer Amalie med disse ordene at hun erkjenner sin uvitenhet, prøver seg noe fram med sine domfellelser over situasjonen, og vil så gå videre fra det hele.

Når Amalie og Erik er så ulike i sin forståelse for Camillas oppførsel, tyder det igjen på at de ikke deler kriterier for å bedømme en kvinnes seksualitet. Når det kommer på det punktet, kvinnelig seksualitet, ser det nesten ut som om de ikke finner sammen i et fellesskap, de er uenige, noe som viser seg i talehandlingene deres – der Erik forsvarer Camilla, mens Amalie klandrer henne. Samtidig ser det ut til at Amalie her er på vei til å se nærmere på hvor hennes kriterier kommer fra, det er som om hun har startet en forhandling om dem, foranlediget av Eriks innlegg i saken. Men utadtil hevder hun fortsatt at hun er ferdig med saken. Dette viser likevel hvordan ordene til Erik har påvirket Amalie, hun vurderer sitt eget ståsted, og slik sett blir det tydelig på hvilke måter man handler når man snakker sammen.

4.3.9 Amalies ubehag og følelse av å være annerledes

Hvorfor Amalie ikke vil utforske dette temaet videre med Erik kan man for så vidt få noen hint om i brev 12. I det hele tatt virker det som at Amalie vil unngå samtaler som inneholder begjær og seksualitet når hun sier ting som:

(...) jeg oplever det atter og atter, - al min viden er ikke trængt indenfor huden. Det er et lag a folie jeg må være indsmurt med; thi alt det, der er min natur fjernt og modbydeligt, glider af igjen, om man så tog og dyppede mig i det fra isse til fod. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 11, side 76)

Men vist er det, at jeg ikke kan, ikke med min aller bedste villie kan forstå det, og at jeg føler et fysisk ildebefindende ved at la tanken dvæle derved. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 11, side 77)

Med disse to sitatene fra brevet, der Amalie beskriver hennes opplevelse av å lese om Eriks seksuelle forhold til Camilla. I det hele tatt uttrykker disse ordene stort ubehag; i det første sitatet maler Amalie et bilde av at informasjon om seksualitet er «olie» som «ikke er trængt indenfor huden». Hun vil ikke ta det til seg, og hun vil ikke tenke på det. Dette forsterkes i enda større grad av det neste sitatet, der Amalie sier at hun får «et fysisk ildebefindende ved at la tanken dvæle derved». Med dette dannes det en enorm kontrast mellom Erik og Amalie, der Erik åpenbart opplever det hele mer dagligdags, mens for Amalie utgjør snakk om seksualitet ord som «olie» og «ildebefindende» - ord som absolutt ikke gir positive assosiasjoner. Dersom man uttrykker et så sterkt ubehag ved et samtaleemne, er det ikke rart at man så uttrykker at man ikke ønsker å snakke om det mer. Slik sett gir det absolutt mening for Amalie å si dette til Erik. Problemet som oppstår i samtalen deres her er at de jo snakker om kjærlighet og seksualitet, og selv om Erik ikke mener seksualitet betyr kjærlighet, så mener åpenbart Amalie dette.

Amalies ubehag ved temaet forsøker hun å forklare selv, når hun sier:

Nu ved jeg så vist at enhver anden kvinde i min alder, og med min intelligents, vilde vide at finde sig tilrette ligeoverfor det, der har fjernet mig fra dig. Det vilde slet ikke gjøre dem noget. De vilde endog synes at du i dit forhold til dette fruentimmer stod så nobel og god og fin, at du derved blot kunde voxte og få forøget værdi. Når jeg ikke kan det, så er det fordi jeg er formeget af en abstraction. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 11, s. 77)

Hun mener altså at enhver annen kvinne som er lik Amalie ikke ville brydd seg nevneverdig om Eriks forhold, men at hun ikke kan se vekk fra det fordi hun er «formeget af en abstraction». Med dette sementerer Amalie at hun egentlig har et ganske liberalt syn på seksualmoral i samfunnet, og at hun ikke nødvendigvis har et problem med at menn har forhold i forkant av ekteskapet. Ubahaget til Amalie stammer, ifølge hun selv, fra at hun selv er en abstraksjon. Hun personlig kan ikke godta en slik situasjon når det gjelder mannen hun selv elsker.

4.3.10 Kvinnens forhold til seksualitet og seksualnorm

Garton skriver i en fotnote på side 85 av *Elskede Amalie bind 1* at «abstraction» innebærer «tidens betegnelse for en «marmor kvinne», en kvinne som var sanselig kald» (*Elskede Amalie*, 2002: fotnote 2 under brev 13, side 85). Med dette tatt i betraktning, virker det som Amalie i det

deler kvinner i to kategorier, der den ene representeres av kvinner som Camilla, mens hun representerer den andre, «marmorkvinnene». Dette inntrykket forsterkes ytterligere dersom man tar en kikk på et av brevene hun sendte Arne Garborg i 1885, brev 4, der hun forsøker å forklare den kvinnelige, seksuelle natur:

Min mening er den: der er to sorter kvinder, to store sorter skjønner du, med en del afskygninger og variationer under sig. Den ene sort – den lykkeligste er de stærkt sanselige, - de er så naturafrundne så fri for forkvakling, så frisk og sund og dygtige at de har glæde af den kønslige omgang straks, og med alle. (...) Så er der den anden sort, hvis kjønsevne når det gjælder den legemlige omgang er så svag, så udvisket og forvandet, at de ligger i ægtesengen hele livet gjennem uden nogensinde at ane hvad glæde af samlejet vil sige. Efter mit og mangfoldige andre kvinders skjøn er denne sort den talrigste. (*Elskede Amalie*, 2005: brev 4 s. 129-130)

Dette sitatet, som ble skrevet 3 år senere, viser at Amalie fremdeles, og konsekvent, deler kvinner i to båser, der den ene har en seksualdrift, mens den andre ikke har det. Sitatet kan i tillegg fungere som en slags kontrast til brevene hun sendte til Erik i 1882 om Camilla. Der Amalie i brev 11 omtaler Camilla som «lavartede fruentimmersorter», blir derimot en høy og aktiv seksualdrift nærmest idealisert i hennes ytring fra 1885 med ord slik som «den lykkeligste», «naturafrundne», og «så frisk og sund og dygtige». I det hele tatt gir dette et klart bilde av hvordan Amalie i løpet av tre år endret drastisk mening om kvinners seksualitet, fra å ikke ville snakke om det og føle sterkt ubehag, til å rett og slett forhøye det i samtale med andre enn Erik.

Som Bredsdorff (1974) og Garton (2002) har trukket opp var mennenes seksualliv utviklet seg til å bli et større og mer offentlig diskutert emne i tiden der primærmaterialet finner sted, altså rundt 1880. Men hva så med kvinnes seksualliv? I *Den store nordiske krig om seksualmoralen* beskriver Bredsdorff diskursen om kvinnes rolle i samfunnets seksualmoraldebatt når han beskriver oppfatningene til først «moralister», og deretter «immoralister»:

Gud havde skabt manden og kvinden forskellige, og principielt burde naturligvis ingen af dem overtræde det sjette bud, men hvad der for manden var en uheldig forseelse, var for kvinden en utilgivelig synd (...) (Bredsdorff, 1974: 399)

De anså ægteskabet for en ideel institution, men havde store betænkeligheder over for ægteskaber, som ikke var baseret på kærlighed. De anså ikke kvindens uvidenhed om

forplantningen for ideel og mente, at en drøftelse af kønslige forhold og seksualmoral, inden for anstændige grænser, burde finde sted både for mænds og kvinders vedkommende. (Bredsdorff, 1974: 400)

Der «moralister» var sterkt konservative og ønsket emnet tabubelagt, ville «immoralister» opplyse både menn og kvinner mer om kjærlighet og seksualitet. Likevel er det påfallende hvordan kvinnens egen seksualdrift ikke oppstår nevneverdig som et debattverdig emne. Kjærlighet – ja – men driften uteblir i stor grad sammenlignet med for mennene. Bildet Amalie gir er at dette er et samtaleemne som blir diskutert bak lukkede dører og i personlige brev, og noe hun selv får utforsket i ordentlig grad når hun går inn i et ekteskap med en mann som oppfordrer til slik samtale.

Før hun gjør dette viser hun stadig videre i brev 11 hennes komplette ubehag ovenfor temaet. Hun fortsetter brevet med uttrykk slik som:

Jeg vilde være så ræd så ræd. Du aner ikke hvor bange jeg er bleven for dig, efter at ha'e læst dit lange brev. Jeg har fået en angst over mig, så jeg kunde sætte mig nedfor og storhulke. Jeg er ikke skikket for at tilhøre nogen mand, selv ikke den jeg elskede. Dette at han skulde komme og forlange af mig, hvad han havde fået hele livet igjennem af en eller anden, - - - jeg må gjemme mig bort i rædsel. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 11, side 78)

Med ord som «ræd», «bange», «angst» og «gjemme mig» gjør Amalie det veldig klart at hun ubehaget ikke nødvendigvis er avsky, men i stor grad redsel, og at denne redselen er rettet mot seksualitet. Hennes forståelse av seksualitet er farget av disse følelsene, og de inngår på denne måten som kriterier for hvordan hun oppfatter dette konseptet.

4.3.11 Eriks tro på kjærligheten

Etter Amalie sendte brev 11, der hun kommuniserer sterkt sine forbehold og sitt ubehag ved seksualitet, responderer Erik med to brev på rad. I all hovedsak er det to omstendigheter som Amalie har ytret kritikk mot, altså distinksjonen mellom forhold og seksualitet. Med brev 12 og 13 virker det som at Erik har plukket opp på nettopp dette, og tar disse sakene opp i hvert sitt brev.

Med brev 12 fra 17. september 1882 starter Erik med å trekke opp ørkenmetaforen Amalie først tok opp i brev 1. Han bruker blant annet ord slik som – «(...) der er om Dig en Verden – der har om den unge Pige i en Ørk været en Oase(...)» for å gi en tydelig sammenligning av Amalie og

Camilla, som i tillegg understreker hvor forskjellige følelsene hans er for dem (*Elskede Amalie*, 2002: brev 12, s. 81). Han starter altså ved å gjøre det absolutt tydelig – det er Amalie han elsker, og bare Amalie. Formodentlig som svar på ytringer slik som «Jeg kunde forresten godt merke på dit brev, at du ikke havde taget dig alt dette synderlig nær(...)» som fant sted i foregående brev fra Amalie, legger Erik ut om hans sterke kjærlighet for henne, og hennes sterke kjærlighet for ham (*Elskede Amalie*, 2002: brev 11, side 80). I brev 12 bruker Erik uttrykk slik som:

Amalie, Du har elsket mig, endnu har jeg dit Hjærte, Du må ikke sige nej, for så er du ikke sand, men det kan man ikke løbe fra.

Du har elsket mig, det vil sige, Du har følt Lykke ved mig; Amalie, *det* er Livets Vilkår: *brug* den Lykke eller gå til Grunde!

Du skulde vide, hvorledes mit Væsen har haget sig fast i Dig, hvorledes al min Tro og Higen kun suger Næring af mit Håb til Dig (*Elskede Amalie*, 2002: brev 12, s. 81, 83).

Retorikken til Erik er på mange måter klar: Amalie elsker ham, og han elsker henne tilbake. Han poengterer også hvordan historien han har fortalt ikke er annet enn en tilleggshistorie, for fokuset hans er nettopp at kjærligheten de deler er for viktig. Han sier «Du må ikke sige nej, for så er du ikke sand» til Amalie som svar på at hun vil pakke ned sin kjærlighet. Dette går slik overens med hans første beretning om hvordan ekte kjærlighet er som en verden; dersom man forstår verden som et ord som relaterer seg til selve tilværelsen, vil kjærlighet være et element som farger denne betraktelig.

Med sin egen opplevelse av kjærligheten beskriver så Erik i brevets avslutning hvordan hans egen verden, hans egen tilværelse nå handler om Amalie når han bruker ord slik som «mit Væsen har haget sig fast i Dig» og «al min Tro og Higen kun suger Næring af mit Håb til Dig». Slik sett virker det som at Erik ikke bare vil appellere til Amalie sin kjærlighetsfølelse; han vil at hun skal forstå at denne følelsen er så viktig at hun *kan* ikke bare kaste den vekk uten konsekvenser.

4.3.12 Eriks tro på Amalie

Med brev 13, fra 20. september 1882, fortsetter Erik så i noenlunde samme tone som forrige brev. I dette tar han derimot mer fatt i Amalies kommentarer om at hun er en abstraksjon, og at hun er redd for han. Dermed blir brevet indirekte et slags svar på hennes redsel for seksualitet, og for å oppmuntre Amalie til å bli kvitt redselen bruker Erik ytringer slik som:

Ak min Ven, Du siger, at Du er bleven bange for mig – der er så absolut ingen Grund dertil, med mindre ét er sandt, det nemlig, at Du er en «Abstraktion» som Du siger. Jeg forstår, tror jeg, nogenlunde Billedet, og der har været en isnende Skræk i mig for at Du virkelig skulde have fundet en træffende Betegnelse for dit Væsen; men jeg har smilet rystende på Hovedet ad min egen Skræk – jeg har jo følt begge dine Hænder om mit Hoved, Amalie (...) (*Elskede Amalie*, 2002: brev 13, side 84).

Erik tar opp Amalies bekymring om at hun er en «sanselig kold» kvinne, og trekker frem hvordan hun faktisk har vist han kjærtegn av eget initiativ da de var sammen i Norge. Hans budskap er tydelig; Amalie kan ikke være en «abstraktion», for så ville hun ikke vokst eller vist sin kjærlighet. Ut fra dette poenget sier han så at dermed har hun ingenting å frykte fra Erik. Når han formidler dette, understreker også Erik sin egen overbevisning over dette ved å legge til «jeg har smilet rystende på Hovedet». Når man normalt gjør denne handlingen, vil det innebære at man nesten synes det er latterlig å tenke seg at foregående tanke, eller uttrykk, var en realitet. Slik viser Erik at i hans sinn er det ikke tvil om at Amalie ikke kan være en «sanselig kold» kvinne.

Brev 12 og 13 gir altså tydelige svar på Amalies motsigelser; Erik vil overbevise henne om at ikke bare elsker de hverandre, men denne følelsen er umåtelig viktig for tilværelsen, og at hun har ingenting å frykte ved å utvikle forholdet mellom dem – hverken emosjonelt eller sanselig. Han avslutter også brev 13 med en tydelig beskjed om at Amalie må være bevisst sin egen ignoranse når han sier at «Hvor tør Du, som véd så lidt, have så kradse Meninger?» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 13: 85). Med dette påpeker Erik at Amalie faktisk *er* ganske rask med å dømme omstendighetene, og minner henne på nettopp dette.

4.3.13 En pragmatisk og kald Amalie

Brev 14 og 15s funksjon er interessante med tanke på at det er nettopp disse som Erik leste før han svarte med budskapet om at han nå gir opp kampen for Amalies kjærlighet. Amalie starter tidlig i brevet med en tone som fremfor alt virker som den vil lande stemningen mellom de to ned på jorda:

«Sørg for at jeg får dine breve på lørdagene Amalie», siger du, som om der ikke havde været en skygge af noget galskab imellem os, og som om ikke den samme Amalie nogensinde i verden havde sagt farvel til dig for bestandig. Det kalder jeg at trumfe sig frem (*Elskede Amalie*, 2002: brev 14, side 86)

Flyvende tanker om kjærlighet og forhold har hun formodentlig fått nok av, når hun bruker ord slik som «en skygge af noget galskab imellem os». Forholdet mellom Amalie og Erik blir med hennes ord redusert fra kjærlighet, til et ord med mer negative konnotasjoner, altså galskap. Det virker det som at Amalie mener at ordene som har blitt forvekslet mellom dem til nå har hatt denne galskapen som en skygge, en overhengende, men ikke umiddelbar synlig del av det de har sagt til hverandre. Slik sett gir Amalie inntrykk av at hun distanserer seg, hun tar et steg tilbake og ser på helheten uten den emosjonelle innlevelsen i samtalen.

Med sitatet ovenfor gir hun også uttrykk for å sette ned noen klare grenser når hun sier blant annet «Det kalder jeg at trumfe sig frem». Ved å uttrykke «som om ikke den samme Amalie nogensinde i verden havde sagt farvel til dig for bestandig» minner hun han på at hun har faktisk gitt noen ganske tydelige signaler på at hun ønsker å avslutte det romantiske som har vokst mellom dem.

Allerede i andre avsnitt gjør Amalie det altså klinkende klart at all innsatsen Erik hittil har investert så langt ikke har åpnet for noen form for forståelse eller ettergivenhet når det gjelder budskapet hans. Brev 14 fortsetter i det hele tatt i den samme tonen, når hun bruker uttrykk slik som «Fra nu af skal der komme en anden, roligere, ganske intetkjønsagtig tone mellem os, og du begynder!» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 14, side 87). Med ordet «intetkjønsagtige» blir budskapet ytterligere forsterket da dette betyr at alt som er mellom dem som er påvirket av at Amalie er en kvinne og at Erik er en mann skal viskes vekk. Ut fra denne konteksten vil kjærligheten mellom dem være en sentral ting som viskes vekk, og kanskje nettopp det Amalie mener med uttrykket.

Hvorfor Amalie stritter imot å inngå i et forhold med Erik har tidligere formodentlig handlet ene og alene om forholdet han har med Camilla. Men i brev 14 forteller Amalie at det slett ikke bare er Camilla det handler om, når hun sier følgende:

Desuden, når bægeret er tømt, sætter man det fra sig, - det gjør jeg, det gjør du, det gjør alle fornuftige mennesker. Men jeg vil ikke være et tømt beger, jeg, - jeg *vil*, jeg *vil* det ikke. Jeg vil meget heller være et fylt, som ingen får lov at drikke af, skjøndt de brænder af lyst dertil.
(*Elskede Amalie*, 2002: brev 14, side 87)

For å beskrive handlingen å gi seg hen til følelsene bruker Amalie begrepet å tømme begeret, og med dette uttrykker hun at kjærlighet på sett og vis blir en forbruksvare – den kan altså brukes

opp. Sammen med oase-metaforen blir det tydeligere hvordan Amalies fokus er rettet mot det potensielt midlertidige aspektet av å inngå forhold, noe som for så vidt er hennes tidligere erfaring med tanke på at hun er en skilt kvinne. Sett fra dette perspektivet blir hensikten hennes med å avvise Erik enda tydeligere; for dersom Amalie «vil meget heller være et fylt, som ingen får lov at drikke af», sier hun med andre ord at hun ikke vil gi seg hen, og heller ikke gi fra seg noe. Hun vil ikke dele av seg, og hun vil ikke ende opp som et tømt beger. Med følelser som betydning, kan dette være et signal om at hun rett og slett ikke vil ofre seg eller være sårbar, der konsekvensen kan bli at hun blir såret. Samtidig gir dette en ytterligere bekreftelse på Amalies manglende positive erfaring med seksualitet, og dermed hennes grunnleggende forståelse (og manglende forståelse) for dette fenomenet. Amalie har ikke opplevd samleie på de samme måter Erik har, hun har ikke ønsket å søke det ut, men hun har derimot heller ønsket å være en menn svermer for, men som de ikke kan røre.

Videre i brevet gjentar Amalie budskapet om at hun ikke vil fortsette deres romantiske forhold om og om igjen. Hun bruker ord slik som:

Du må ikke tænke, at det nytter at ville ombestemme mig, eller atter at vende mit hjerte til dig på den tidligere måde, - for det er, det er umuligt.(...)

Det er på grund af min beskaffenhed og ikke på grund af din, at jeg aldrig kan blive andet end en ven for dig. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 14, side 87)

Amalie sier altså at det er umulig at hun kan dra frem igjen kjærligheten hun en gang hadde, og hun kan aldri bli annet enn en venn for Erik. Hun kan heller aldri være et seksuelt vesen, for hun har ikke opplevd tidligere at hun har evnen til å nyte seksuelt samliv, eller få orgasme, slik vi skulle si det i dag.

Tematikken om manglende seksuell lyst kommer Christine Hamm inn på i sin bok *Medlidenhet og melodrama* (2006), når hun trekker frem eksempel på hvordan en frigid kvinne opplever seksualitet: «[d]en ukjente kvinnen som med sin frigiditet nekter seg selv seksuelt begjær, besitter derfor, i det minste tilsynelatende, stor makt» (Hamm, 2006: 127). Frigiditet hos kvinnen viser seg som et gjennomgående element i Amalie Skrams bibliografi, og Irene Engelstad påpeker i *Sammenbrudd og gjennombrudd* (1984) hvordan frigiditet kan forekomme når hun skriver: «det er bryllupsnatten som har gitt Inés en grunnleggende angst for seksualitet og gjort henne frigid» (Engelstad, 1984: 131). Begrepet speiler altså en realitet der kvinner ikke opplever

seg selv som seksuelle vesener, som kan nyte seksuelt samvær. De, og enkelte konservative stemmer i samfunnet, ser derimot på denne formodentlige manglende evnen som et uttrykk for selvkontroll. Amalies overbevisning om at hun også er en slik kvinne blir tydeligere med ord som «umulig» og «aldri», som understreker budskapet på en svært endelig måte. Å si at noe aldri kan skje, visker ut enhver mulighet – det er ikke et ord som normalt gir særlig rom for forhandling.

4.3.14 Endring av tone og tydelig frustrasjon

Dagen etter, den 22. september, skriver Amalie et brev til som hun sender til Erik. Brev 15 går fra distansert til emosjonelt, samtidig som følelsene som først og fremst uttrykker anklage og forsvar. Hun starter brevet med ord slik som «Du gjør meg så forvirret og usikker at jeg hverken ved op eller ned. Du skjænder så græsselig på meg» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 15, side 90). Amalie endrer rett og slett totalt tone, fra en kald og logisk til en mer sint fremtreden. Hun anklager videre Erik for først å kjeft på henne, for så å poengtere at selvfølgelig har ikke hun skrevet «Rosen», som en slags anklage der hun spør seg om han egentlig kjenner henne. Dette kommer frem når hun sier:

Hvor kunde du dog være så dum at tro at det var noget sligt som sådan en stakkels forlovelse mellem to smule forelskede, der lå mig på hjertet at skrive om? (...) Nei du, når jeg skriver, er der mere raseri og flere «krasse meninger», som du siger. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 15, side 90)

Ved å spørre Erik om hvordan han egentlig kunne være «så dum» virker det som Amalie blir overrasket over at han, som i utgangspunktet kjenner Amalie, kunne trodd at hun ville skrevet om slike temaer, for en som kjenner Amalie ville skjønt at det ikke er slik tematikk hun er opptatt av. Ordlyden tyder også nettopp på at frustrasjon skinner gjennom fra henne, de har tross alt blitt kjent med hverandre og et tydelig ønske de begge har vist gjennom brevvekslingen er at de begge ønsker å bli forstått.

Anklagelsen mot Erik fortsetter når Amalie påpeker at hun, i motsetning til Erik, ikke kunne bli sint på Bjørn⁴ for å være forelsket i henne. Nesten som en videreføring av kyskhetshierarkiet Amalie tidligere har gitt uttrykk for skriver hun:

---

⁴ Bjørnstjerne Bjørnsons sønn, Bjørn Bjørnson.

Om jeg nu virkelig var helt ud gudinde? Ja, det skal jeg fortælle dig, hvis vi treffes engang. Men du, som står på verandaer med morsomme damer, som ikke er nogen abstraction, - du vil vel snakke, du. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 15, side 90)

Erik hadde tidligere uttrykt at han håpet Amalie var avvisende mot Bjørn, noe hun bekrefter her – og i samme ordlag skifter hun søkelyset tilbake på han. Amalie trekker frem igjen hans fortellinger om at han har snakket med andre kvinner i tidligere selskap – riktignok i kontekst av at han likte Amalie mye bedre enn disse kvinnene. Det er nesten som et slags stikk som leder tilbake til deres originale diskusjon. Der Amalie holder seg kysk og etter alt å dømme følger samfunnets seksualmoral til punkt og prikke, har Erik hatt tidligere forhold uten å være gift, og således hengitt seg til det mer tabubelagte fenomenet der menn ikke «klarer» å forholde seg til kyskhet og avholdenhet på samme måter som kvinner.

4.3.14 Avvisning av Erik og kjærligheten

Amalie skifter tonen noe når hun så roser *Gertrude Colbjørnsen*, men vender tilbake til uttrykk om hvordan hun ikke kan ville Erik noe lenger:

Og nu har dens forfatter gået hen og fordreiet hovedet på mig, så jeg slet ikke er menneske mere. Men det er jeg nu forresten. Det er bare at han lægger for meget beslag på mine tanker, men ikke på den måde, at jeg er forelsket i ham længere, - nei for det er, det er, det vil jeg ikke være. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 15, side 91)

Hun uttrykker at hun tenker mye på Erik, men presiserer tydelig at dette ikke lenger er av forelskelse. Med sitater slik som dette er budskapet gjennom brevet ettertrykkelig klart: Amalie vil ikke lenger ha noe romantikk mellom dem, og hun vil ikke vokse noe kjærlighet. Det er umulig for henne, det kan aldri skje, og hun er ikke forelsket lenger. Avslutningsvis, som et svar på Eriks forsøk på å få Amalie til å forstå hans perspektiv, skriver Amalie:

Det er aldeles ikke en ukyndighedens dom jeg lader få indflydelse på mit liv, - det er min naturbestemte inderste vished for hvad der er ret og uret, og andet har intet tænkende menneske at holde sig til. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 15, side 91)

Amalie henviser til sin «naturbestemte inderste vished for hvad der er ret og uret» når hun forsvarer sine valg, og dette kan forstås som hennes moralske kompass. Slik sett hentyder hun til at hun ikke kan fortsette forholdet fordi det ikke er riktig. Selv om Amalie viser til sin egen visshet om rett og urett, er hennes dom over Eriks forhold noe lik hennes brevvenn Bjørnstjerne

Bjørnsons mening om seksualmoral slik det kommer frem i brev fra han like etter *En Hanske* (1883) ble publisert:

Havde jeg ikke den store vishet om, at «denne lille forræt» ruinerer kvinnen og moralen langt utover den kønslige; var det bare et kyskheds-spørsmål i snevrere forstan, så kunde man for mig gjerne sætte andre grænser, f.e. sunheds-grænsen. Men det er en forfærdelig uræt, som begås, når mannen her ikke lever det samme liv, han kræver levet. (Bjørnson sitert av Bredsdorff, 1974: 49)

Her kommer man til en av konfliktene i datidens diskusjon om seksualmoral som også brevene tydelig viser; det er en dobbeltmoral der menn lever ukysk, mens kvinner absolutt ikke skal det. Amalies innerste visshet om rett eller urett synes dermed å stamme fra nettopp urettferdigheten i dette – hun har forholdt seg til en realitet der man sparer seg fysisk og åndelig, opplevd lidelser på bakgrunn av dette, og så blir hun på sett og vis møtt med en forventning om at det skal være helt greit og uviktig at en mulig romantisk partner ikke har tatt lignende forbehold.

I brev 16 den 25. september 1882 responderer Erik kun kort, men tydelig – og som en slags forsmak på brev 17 som kommer 1 uke senere. Han trekker fram Amalies avslutning om sin naturbestemte innerste visshet, og skriver:

«Din naturbestemte inderste Vished for hvad der er Ret og Uret» - ja Amalie, på de Vilkår Du *nu* kender – men Du *kender* ikke de Vilkår, som kunne komme, og Du *véd*, at der gives andre Vilkår end dine, og *derfor* skal Du være forsigtig. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 16, side 92)

Erik vil først og fremst understreke for Amalie at det finnes andre vilkår, andre realiteter enn det hun forholder seg til i sitt liv, og med sine erfaringer. Brevet er kort, og slik sett virker det som at han ville at dette budskapet skulle komme tydelig frem, før han eventuelt utdypet hva «andre Vilkår» kan bety.

Diskusjonen mellom Erik og Amalie var altså helt fra starten av preget av forskjellige oppfatninger om seksualmoral, og ikke minst egen seksualitet og opplevelse av kjærlighetsfølelsen. Fram til nå har de forhandlet frem og tilbake om hva som egentlig regnes som et kjærlighetsforhold, hvor moralsk Eriks forhold til Camilla er, og hvor viktig seksualitet er.

4.3 Erik og Amalie finner sammen igjen

4.3.1 Vendepunktet i diskusjonen

Brevene Erik sendte til Amalie den første måneden gikk altså i stor grad ut på å gjenvinne kjærligheten mellom dem. Etter mange avvisende brev sender derimot Erik et langt brev, brev 17 i brevvekslingen, til Amalie der han omsider uttrykker at han har tatt til seg det hun har forsøkt å fortelle han. Alvoret stikker dypt i dette brevet, og tonen til Erik har skiftet fra noe optimistisk til mer sørgmodig; han gir en ganske tydelig formulering av denne følelsen i starten av brevet:

Jeg forstod kun Brevet langsomt. Jeg er ganske dum ved slige Overgange i mit Liv. Så groede der en ond og ildeartet Smærte op i Brystet på mig, den satte sig fast og fejede som med en Hånd, der i sin Sikkerhed ikke vilde forhaste sig, enhver glad og god Tanke ud af mit Sind. (...) tilbage blev kun Visheden om, at Du nu «var kommen Dig» efter Dårskaben, jeg en Tid havde indgylt Dig
(*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 93)

Dette brevet kan sees på som et vendepunkt; han viser tydelig for Amalie at han gir opp, og sender med brevet ansvaret for at forholdet skal kunne ha en mulighet til å fortsette til henne. Amalies svar er noe av det som gjør dette brevet interessant: «Min tanke har alltid vendt sig fra det⁵, bare fra det, for jeg syntes det var så stygt og ondt. Men jeg begynner at forstå, - ja tænk, jeg gjør virkelig» (Garton, 2002: 108). Foran valget om å miste Erik, uttrykker hun i tydelige ordlag at hun ønsker å dyrke det de har sammen:

Nei, hvor langsomt det kommer at gå! Jeg mener med min forståelse af alt det, der hører kjærligheden til. Men husk hvor aldeles nyt alt dette er, og hvor totalt ukyndig og uvidende jeg står her. Derfor skal du bære over og ha'e en mild og snil forståelse. (...)

Men nu er jeg alligevel ikke færdig med dig, - desværre, - desværre! Det *er* der, det *er* derinde. Og nu ved jeg at det aldrig kan overvindes, eller kvæles. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 20, side 108, 111)

Amalies tone i svarbrevet hennes har endret seg; hun henvender seg til kjærligheten mellom dem, og uttrykker at hun ønsker en fortsettelse av dette. Hun viser tydelig for Erik at hun er klar for å gi seg hen i hva de har, og bygge det videre. På grunn av brev 17 fra Erik, begynner Amalie å gjøre en innsats selv.

---

⁵ Referanse til «naturkunnskapen» til Erik, og kjærlighetsfenomenet han beskriver

I brev 17 gir også Erik en lang forklaring av hva han mener at kjærlighet faktisk er, hvorfor det er viktig, og hvorfor han tror Amalie ikke vil gi seg hen til det. På denne måten er brevet nesten som et foredrag, for så å skifte over til en slags psykoanalyse av hvorfor mange kvinner – og derav Amalie – ikke setter fenomenet så høyt som man burde. Ved å analysere det Erik skriver vil man altså få en dypere forståelse for hva han mener når han snakker om kjærlighet, datidens kjønnsforskjeller når det kommer til denne følelsen, og et innblikk i hva Erik visste om Amalie på dette stadiet i deres forhold.

4.3.2 Erik gir opp kampen

Søndag ettermiddag den 1. oktober 1882 begynte Erik å skrive på et langt brev til Amalie. Tonen er sørgmodig, for etter flere brev fra Amalie der hun insisterer på at hun ikke kan være med Erik, begynner han endelig å ta det hun skriver til seg. Han uttrykker tydelig sin skuffelse, og forklarer hvordan de to siste, avvisende brevene fra Amalie hadde en tone som gjæret i han:

Jeg begyndte med min gamle Tro på Umuligheden af, at din Kjærlighed var omkommen, og på mine Ture om Morgen og Aftenen til og fra Redaktionskontoret skrev jeg Breve på tyve Sider og mere til Dig om denne Ting. Jeg syntes det var de alvorligste Øjeblikke i mit Liv, og at mit Livs Lykke afhang af, om jeg fik sagt det rette Ord. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 94)

Eriks instinkt var å fortsette å skulle kjempe for Amalies kjærlighet, og fortsette «dansen» de har hatt i foregående brev. Men så var det noe med tonen Amalies brev hadde, som gjorde at han omsider forstod at det de har holdt på med i omtrent en måneds tid ikke ledet noen vei. Dette setter grunnlaget for at Erik omhyggelig skriver ut i resten av brevet hva han tenker at ekte kjærlighet er. Han er vis på at det han og Amalie hadde var en sped start, et slags frø til den kjærlighetstilstanden han setter så høyt, men Erik ser at hun ikke vil være med på å la det få spire.

Når han legger ut om hvorfor han tenker så høyt om kjærlighet og hvordan han forstår denne tilstanden, virker tonen hans som en slags forklaring. Sånn sett kan brevetts innhold for Erik være en måte å utbrodere for Amalie nettopp hvorfor han holdt så fast ved at de burde dyrke forelskelsen i tidligere brev. Samtidig gjør dette også at Eriks brev for første gang får en avsluttende klang. I tidligere brev har Amalie uttrykt en visshet om at når Erik leser brevene hennes, vil han sikkert ikke svare mer, og hun har i forskjellig ordlag sagt far vel flere ganger, slik som i brev 14, brevet Erik her svarer på:

Hvergang jeg skriver til dig, tror jeg det er for sidste gang, og jeg synes at være så ganske og aldeles færdig med det hele. Men hvordan det er eller ei, så forstår du altid så snedigt at få lokket mig frem fra mit skjul igjen. Der er altid noget, jeg *må* svare på. Så da er det da bedst at give sig over på nåde og unåde, og med en rask beslutning opgive at der skal være ende på det. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 86)

Amalie uttrykker ganske klart at hun ikke forventer en fortsettelse av brevvekslingen, og man får en følelse av at hun beskriver brevvekslingen som en slags distraksjon hun føler hun må opprettholde. Fram til dette brevet fra Amalie har likevel Erik fortsatt å kjempe for henne, men med uttrykk slik som i dette sitatet tar han hennes formaninger om at kjærligheten ikke kan fortsette på alvor.

4.3.3 Forskjellen mellom deres syn på kjærlighet

Erik starter med å legge til grunn en sammenligning av han og Amalies syn på kjærlighet. Han skriver at de to er forskjellige, og at siden han har erfart å elske tidligere, vet han at uansett hva slags lidelser som kan følge med kjærligheten er denne følelsen verdt å strebe etter. Om dette ordlegger Erik seg blant annet slik:

(...) jeg husker denne Følelses uhyre Styrke, den Ubetingethed, Selvsikkerhed, Værdighed og utrolige Evne til at føre enhver nok så lillebitte levedygtig Spire i Sjælen frem til Lyset. Og jeg husker den sejerstolte Glæde, hvormed en sådan Følelse begynder. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 94)

Erik beskriver en kontrast mellom seg og Amalie, slik de foregående brevene tidvis vitner om. Til nå har han sendt svært hengivne ord, med noe forsvar for sin seksualmoral, alt formodentlig om et ønske om at Amalie må forstå han. Amalie har derimot sendt flere anklagende, noe klagende og avvisende brev, som kun fra tid til annen viser noe hengivenhet som Erik så har klamret seg fast til.

Han følger opp sin opplevelse av kjærligheten med å beskrive slik han forstår Amalies innstilling:

Du ser i Kærlighed en Forstyrrelse af Livets regelmæssige Udvikling, for du har nået den modne Alder *uden* Kærlighed. Fra dit eget Liv har Du kun Vidnesbyrd om, at der lar sig prægtig leve uden det, som andre Folk snakke så meget om, og Du smiler ad et sådant Ord som, at man skulde gå til Grunde hvis man ikke fik Kærlighed. For Dig har Kærlighed Sammenhæng med Alt, hvad

der er svagt i Menneskes Sjæl, den fører i Følge med sig Svigten af Pligter, Selvfortabelse, ja går den rigtig højt, bliver man netop en Slave af sine Lidenskaber. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 94)

Erik starter med å skrive om hvordan hun ikke ønsker å prøve, fordi ut fra hennes syn er kjærlighet noe som angår andre, men ikke henne selv. Dette er, ifølge Erik, på bakgrunn av at hun har blitt godt voksen uten å egentlig erfare hva et kjærlighetsliv innebærer. Denne beskrivelsen passer godt med hva Amalie har skrevet om tidligere, og viser at han har lest brevene hennes nøye. Amalie har uttrykt at hun gjerne kan ha liberale synspunkter om andres seksualmoral, men kun fordi hun opplever at det hele uansett ikke angår henne (ref. flerkoneri).

Siden hun er overbevist om sin egen frigiditet, mener hun at debatten om seksualmoralen ikke angår henne personlig. Denne distansen er den Erik peker på, og den som han også relaterer til motviljen. Han peker blant annet på hvordan Amalie har sett fra utsiden hvordan antatte kjærlighetsforhold kan medføre lidelse. Når han i tillegg bruker uttrykk slik som «Svigten af Pligter, Selvfortabelse» og «Slave af sine Lidenskaber» peker dette ganske tydelig mot Amalies egne ord om å «forhexes» og «blive opslugt» som et resultat av å gi seg hen og handle i tråd med kjærlighetsfølelsene. Med sitatet summerer og utfordrer på sett og vis Erik opp Amalies oppfatning om at kjærlighet ikke er verdt det, det er «kun» en oase.

Det er interessant at Erik her bruker nettopp Amalies egne ord for å forhandle med henne om ordet «kjærlighet». Med et blick som ligner på dagligspråksfilosofen Austin, ser han i Amalies språkbruk at hun egentlig mener noe annet enn hun tror hun mener, at språket hennes avslører en annen overbevisning enn den hun eksplisitt hevder. Når hun selv bruker ord som «forhexe» og «bli opslugt», anerkjenner hun tross alt kraften i kjærligheten, at det kroppslige begjæret kan bli sterkere enn samfunnets normer.

Deretter kommer Erik til at Amalie nok aldri har vært en slik som ønsker å kun være ettertraktet og avvissende, og skriver at: «(...) Grunden er simpelthen den, at også Du har stået, da din Natur var ung og ufordærvet, jeg mener upåvirket, med Pigelængslen i dit Sind, Længslen efter hensynsløst at give.» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 95). Man kan påstå at Erik slik sett mener at utgangspunktet til mennesker er å ville gi seg hen i kjærligheten, før livets erfaringer på ulike måter påvirker.

4.3.4 Hva mener Erik med kjærlighet?

Erik fortsetter med at den siden av Amalie som ønsker å elske og bli elsket fortsatt finnes i henne, men at den er gravd dypt ned:

Ser Du, Amalie, når Du vil vide, hvori det for Dig aldrig helt forklarlige Behag ligger i idelig at få Opfordringer til at slå Følge, så beror det derpå, at Livets uendelige Glæde ligger stille inden i Dig, endnu urørt, den trykker sagte på dit Sind, når Du hører smukke forelskede Ord, den vil ud, når Tiden kommer, den er så blid, så blød, så salig ventende, denne Glæde, der er i Livet den eneste, som fylder sig selv helt, Glæden ved at give sig bort. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 95-96)

Erik referer her til hva Amalie tidligere har uttalt om at hun liker å være ettertraktet, men uten å gi etter, og mener at det viser at Amalies evne til å elske fortsatt eksisterer. Bare fra brevene har det til nå blitt klart at tiden de tilbragte sammen i Norge fra begges hold raskt utviklet seg til et romantisk forhold, som de begge tidvis mimrer om. Erik gjør dette også i dette brevet, når han påpeker at deres møte klarte å bryte et av båndene som holder denne følelsen tilbake hos Amalie. Man kan se for seg at hans sikkerhet i at hun evner å elske både kan stamme fra dette og Amalies interesse og tidvis hengivenhet i brevene.

Erik bruker i sitatet ordet «Glæde» flere ganger når han beskriver fenomenet å elske en annen person, derav følelsen av å få gi seg begjærlig hen til den andre. Han påpeker hvordan gleden også kan finnes hos dyrene, som hos menneskene:

Den vimrer i Fiskestimerne, når de sanseløse for alt Andet under deres Kærlighedsrus lade sig skovle ind i de Både, som styrte sig over dem; den findes i Insekternes Summen og forlibte klirrende Lyde; Fuglene synge om den, og de Firbenede gå fra Sans og Samling, når Lysten melder sig. I Menneskene er Driften i al sin bløde Skønhed Tanke og sanselig Atrå i uadskillelig Forening. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 96)

Han har sett at Amalie til nå har hatt en aversjon mot å diskutere tematikk som går inn på det seksuelle mellom to mennesker, og går så likevel inn på seksualitet på sitt mest grunnleggende. Erik tegner et bilde av fiskestimer, insekter, fugler og de firbente – og med dette poengterer han tydelig at resten av naturen gir seg hen i formering og seksualitet på sitt mest grunnleggende som en helt selvsagt del av livet.

Når han så følger opp med at «I Menneskene er Driften i al sin bløde Skønhed Tanke og sanselig Atrå i uadskillelig Forening» opptrer spesielt ordet «tanke» som en viktig del av denne setningen. Normalt lager vi en distinksjon mellom mennesker og dyr grunnleggende på bakgrunn av evnen til å rasjonalt tenke på en helt egen måte. Dyrenes formering er gjerne blitt brukt som motargument for fri seksualitet på Erik og Amalies tid med uttrykk som «Parring i flæng», og gir tydelige implikasjoner om at seksualiteten utføres tankeløst, mot fornuften (*Elskede Amalie*, 2002: fotnote 6 i brev 17, side 101). Erik utfordrer dette synet, for han er man fullt og helt fortsatt et tenkende menneske, noe som «i al sin bløde Skønhed» blir forent med «sanselig Atrå», altså seksuelt begjær.

Erik trekker bildet av seksualitetens naturlighet videre ved å sammenligne den med ernæringsdriften, en annen drift mennesker og dyr har til felles, men som det ikke er koblet sterke tabuer og kontrovers rundt. Samtidig som han understreker slik hvor naturlig dette egentlig er, beskriver han så med ganske direkte uttrykk seksualhandlingen mellom to mennesker:

Det er Selvhengivelsen, de to nøgne Menneskers dybe og inderlige Forening, den forunderlige Taben sig selv og Finden sig igjen, det er Sansernes og Tankernes usigelige mættede Fryd, Naturens virkelige Lykke. Der gives ingen anden, som er hel. – Alt dette er nu måske Græsk for Dig eller på en eller anden Måde hæsligt; imidlertid, således er Kærlighed: Det er Naturens Formeringsvilje gjort til Skønhed af Menneskene. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 97)

Etter beskrivelsen av begjærets naturlighet, beskriver Erik så hvordan seksualitet føles bra, nettopp fordi med sansenes og tankenes forening blir det til «Naturens virkelige Lykke». Han sørger imidlertid for å få inn et forbehold om at temaet kanskje er avskyelig og uforståelig for Amalie. Når han gjør dette viser han en forståelse for at hun ikke nødvendigvis kan forstå hva han sier, slik han mener det, når han snakker om seksualitetens positive sider. Han poengterer derimot rett etter hva argumentet hans er, og gir med frasen «Naturens Formeringsvilje gjort til Skønhed af Menneskene» en oppsummering av hva budskapet hans har vært når han har beskrevet det foregående om begjær og natur.

Selv om Erik tidligere har kommet med referanser til samleie i brevene, er det påfallende hvordan han nå ikke holder noe tilbake når han skriver om dette. Han viser tydelig at han ikke lenger vil pirke bort i slike forhold og gå rundt grøten, noe som kan ha sammenheng med at

Amalie har uttrykt avsky for temaet. Dette tyder ytterligere på at Erik ser på dette brevet som en slags slutt på hva de hadde. Som nevnt sier han tidligere i brevet at han følte at hans livs lykke var avhengig av at han valgte de riktige ord, men nå ser det ut til at han heller vil være direkte og ærlig. Erik gir slik mindre rom for misforståelser for hva han egentlig mener. At han har følt på å bli misforstått, er noe Erik har påpekt tidligere, men med denne framgangsmåten går han vekk fra et mer indirekte språk, formodentlig med håp om å unngå misforståelser denne gangen.

4.3.5 Marmorkvinnene

Etter en forklaring av kjærlighet begynner Erik på temaet om såkalte «marmorkvinner». Dette er en referanse som gjøres flere ganger i brevene, for å betegne kvinner som er kalde og kyniske, uten evne til å elske. Begrepet er også knyttet til forestilling om «frigidity»: Den kalde kvinnen som ikke kan oppleve orgasme. Han refererer samtidig til hvordan en biskop Martensen har uttrykt at nettopp denne typen kvinner er av «angelisk» natur, noe Erik er sterkt uenig i. Dette gir likevel et innblikk i retorikken og argumentasjonen om seksualmoral som foregikk utenfor brevene, og viser at det religiøse absolutt hadde en stemme når det gjaldt å bestemme hva som var moralsk på denne tiden.

Erik mener at selv om han ikke kan garantere at han har rett, tror han at folk som Martensen har kun overfladisk bedømt saken om disse kvinnene. Han skriver videre:

Der er og har været en stor Mængde ulykkelige Forhold mellem Mænd og Kvinder, det vil sige Forbindelser, der i Fortiden stiftedes ved Køb eller Tvang, i Nutiden ved Uvidenhed, ved den håbløse Vankundighed, hvor i det naturlige Menneske nu om Dage holdes. Det er ingen Glæde i Forholdet. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 99)

Erik poengterer med dette hvordan marmorkvinner ikke nødvendigvis av natur mangler evnen til å elske, men at slik samfunnet er lagt opp vil mange menn og kvinner havne i forhold der de ikke egentlig deler en kjærlighet. Kvinnen får ikke særlig anledning til å utforske kjærlighetsliv og romanse før de plutselig havner i et ekteskap, og dermed vet de svært lite om hva kjærlighet handler om. Erfaring er nøkkelordet her, og det er når man har erfart kjærlighet at man vet hvor viktig det er – noe Erik har fått erfare, men ikke Amalie. Motviljen som kvinner måtte føle i et kjærlighetsløst forhold blir så oversatt til naturlig kulde, ifølge Erik. Han foreslår at det heller bør undersøkes hvorvidt det er i forholdet problemer ligger, ikke hos kvinnen alene.

4.3.6 Det tapte potensialet mellom Amalie og Erik

Etter dette har Erik en pause på ca. en uke før han fortsetter skrivingen den 8.oktober. Etter en forklaring av at han ikke kunne skrive på grunn av lange arbeidsdager sier Erik at han nå vil fortsette siden han føler at dette brevet må inneholde de viktigste tankene han har brygget på i det siste. Han starter så rett på med å si til Amalie at det er hun han tenker på når han skriver om «marmorkvinner». Erik skriver at han ikke tror Amalie er en slik kvinne:

Troede jeg nu på, Amalie, at Du var «Sirenen», så styrede jeg ikke mit Skib hen i Nærheden af Dig – men jeg tror ikke derpå og *kan* ikke tro derpå! Der er på alle Livets højere Trin overalt i Kærlighedslivet det fine Åndsforhold at spore – jeg taler om Dyrene – at der *vælges*. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 99)

Han vil med dette få fram at som hos dyrene så er det naturlig at menneskene velger sin partner, og når man som menneske velger får man verktøy i form av kjærlighet. Man velger den som man har det godt med, og som man føler glede av å være med. Erik trekker dette poenget opp mot deres møte i Norge, for han vet at Amalie følte behag av å være med han. Selv om Amalie ikke har lært hvordan man velger, mener Erik at det de to følte sammen kunne bli noe vakkert (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 99).

Erik fortsetter med at det de fant sammen, hadde potensialet til å være det som etter hvert vokser seg til å bli ekte kjærlighet, og at denne veksten blant annet finner sted ved den gleden man føler når man er sammen. Erik veksler mellom å forklare fenomenet kjærlighet objektivt og direkte henvendelser i dette siste segmentet, noe som gjør det tydeligere at det han tidligere har forklart om er direkte knyttet med det han og Amalie har hatt sammen. Videre poengterer Erik at man blir ikke synsk av kjærlighet:

Det er ikke så, at Du i Kærlighedens Kys med Et bliver «synsk» så at Du kan se tværs gennem Alt, Du bliver kun så uendelig klog, og så kommer det helt an på Dig selv, om denne Klogskab og hvorledes den vil blive benyttet. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 100)

Det virker som Erik med dette forsøker å få fram at han vet ikke alt om kjærligheten, og at Amalie heller ikke gjør dette etter å bare ha delt et kyss, men at det er gjennom å bli kjent med følelsen og gleden at man forstår seg selv og situasjonen bedre. Han påpeker videre at å hengi seg til kjærlighet ikke betyr at man mister seg selv, men at man heller blir rikere siden man vekker en side ved seg som har vært i dvale.

Erik avrundet segmentet om kjærlighet ved å si at han synes det å kvele kjærligheten sin, slik Amalie formodentlig vil, er å utføre en forbrytelse:

Lad mig standse her. Jeg véd ikke, om Du nu forstår Ét: min Ihærdighed til at overhøre dine Forsikringer om, at Alt var forbi. For mig står det, som om Du ved at kvæle din Kærlighed – hvad siger jeg; det spæde lille Væsen, der kunde have vokset sig op til Kærlighed – har begået en af den Art Forbrydelser, der har hele Unaturens Afskylighed ved sig (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 100)

Han mener kjærlighet er så naturlig, og han har en slik respekt for det, at han ikke kunne tro at Amalie kunne slå den fra seg før det siste brevet hennes. Videre påpeker han at det hun har gjort nok er borgerlig klokt. Denne bemerkningen tydeliggjør normene Amalie og Erik levde med på denne tiden, at fri kjærlighet i seg selv ikke er helt ukontroversielt for en kvinne som Amalie.

Som en avslutning på brevet forteller Erik at han er i dårlig humør, og at han kommer til å være «nede» en stund, men at han nok skal komme seg opp igjen. Sammen med tonen i resten av brevet gjør denne bemerkningen at man får et tydelig inntrykk av at dette er et avskjedsbrev fra Erik. Han avslutter videre brevet med å ikke si noe mer om temaet, men skifter over til mer «småprat», slik som at han ikke likte Holger Drachmanns «Puppe og Sommerfugl», og at han er glad Amalie ikke skrev «Rosen». Han gir dermed plass til å svare og kommentere øvrige ting Amalie har skrevet i brevet sitt, og legge til egne observasjoner. På sett og vis gir en avslutning som dette en følelse av at man har dykket ned i hans innerste tanker, for så å svømme opp til overflaten.

4.3.7 Antagelse om at Erik ikke vil skrive mer

Det er muligens kronologien i brev 16 til brev 19 viser ekstra godt hvordan talehandlingene som foregår mellom Erik og Amalie er nettopp i brev. Janet Garton har her rett og slett måttet ta noen redaksjonelle valg om hvilke brev som skal følge opp hverandre, for Erik og Amalie presterer her å sende brevene litt forbi hverandre.

Amalie sender brev 14 og 15 ganske tett opp mot hverandre. Deretter sender hun så brev 18 – og dette uten å ha lest brev 17 først. Erik hadde skrevet brev 17, men ikke sendt det før han leste brev 18, og valgte å sende det sammen med brev 19, som for så vidt har en helt annen tone og drivkraft bak seg. Resultatet av dette er at når Amalie sender brev 18 har Erik brukt en stund på å svare, hun antar at han har gitt opp, og dette farger tonen hun har gjennom hele brevet.

Brev 18 starter altså med denne antagelsen, noe Amalie gjør klart når hun starter med å si:

Du vilde svare på mit siste brev skrev du. Der er ikke kommet noget endnu, så har du kanskje oppgivet det, og er ment på å ikke mere at skrive. Det er naturligvis det bedste, men hvor det gjør ondt. Hvor jeg er forfærdelig ulykkelig over at ha'e truffet dig og fået at merke at jeg dog, trods alt, er den samme lov undergivet som de andre. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 18, side 102)

Sammen med antagelsen om at Erik ikke lenger vil svare trekker Amalie også tydelig frem hva hun føler om dette. Med fraser slik som «hvor det gjør ondt», at hun er «forfærdelig ulykkelig over at ha'e truffet dig» og «er den samme lov undergivet som de andre» viser Amalie at denne stillheten, og kanskje mulige likegyldigheten, stikker henne dypt. Hun uttrykker kjærlighetssorg over tanken på at hun nå kanskje har mistet Erik, og dersom man ser dette sammen med brev 14 og 15 går Amalie fra kald og rasjonell, dermed sint og utskjellende, for så å uttrykke sårhet og sorg.

Med sistnevnte følelser kommer kanskje nettopp også kjærligheten til Amalie aller tydeligst frem. For Amalie er følelsen av Eriks fravær nå gjeldende – og på sett og vis kan et «frivillig» fravær operere som en slags motsetning til kjærlighet. For hvordan har egentlig kjærlighet vist seg fra Erik opp til nå? Amalie har blitt møtt med interesse, kjærlige ord, motivasjoner om å vinne henne over – og er ikke dette nettopp motsatsen til det hun nå tror hun møter?

Amalie legger i dette brevet ikke skjul på hvor vondt alt dette har gjort henne. Hun skriver videre:

Du taler om smerte som du ikke «kunde ha'e blottet». Og tror du kanskje, at jeg har blottet min. Nu er jeg ligeså kjæk og flink til at lide, uden at klage, som nogen mand. Og jeg kan tage maske på, og være munter og ligegyldig, som du ser jeg har været i mine breve. Men nu er det værre at leve end nogensinde før. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 18, side 102)

Amalie sier at «og jeg kan tage maske på», og forteller dermed Erik at det han tidligere har lest fra henne har vært en versjon der hun «generer sig». Amalie har ikke vært helt ærlig om nettopp hvor dypt hun har blitt påvirket av sin kjærlighet til Erik, og derav skuffelsen over Camilla og stillheten hun nå møter.

4.3.8 Begynnende forståelse fra Amalie

I møtet med det hun tror er løsrivelse, skriver Amalie om hvordan det egentlig står til. Hun holder ikke lenger tilbake hva hun føler slik hun tidligere har gjort, når hun skriver «nu er det værre at leve end nogensinde før», som en slags oppfølger til at hun har hatt maske over sine tidligere lidelser fra forholdet hun har med Erik.

Amalie beskriver så hvordan hun begynner å forstå hva Erik har ment hele tiden, men at hun ikke har følt at det har vært sant for henne. Hun utdyper med:

F. e. x. det deilige du skrev om at to ærlige mennesker kunne elske hinanden rene. Ja, det ved jeg nu, men det er ikke os to, som skal gjøre det. Og nu ved jeg også at jeg *aldrig, aldrig* skal komme til at elske mig således ren, for der er ikke mere end én på jorden i hvert menneskeliv som passer for et menneske. Og så passer du alligevel ikke. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 18, side 103)

Amalie forteller to ting her: hun har omsider forstått mer av det Erik ønsker å si, etter en lang brevveksling der hun på sett og vis har vært urikkelig i sine standpunkter. Hun forteller også veldig tydelig med frasen «og så passer du alligevel ikke» at det var nettopp Erik som var den ene i livet hun elsker. Hun formidler også at hun holder fast ved at de ikke kan være sammen, men hun følger deretter opp med «jeg ved at du nu er blevet færdig med mig, har fået forstand på, at jeg ikke var den du troede e.c.t.» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 18, side 103). Tidligere har Amalies uttrykk om at de ikke kan være sammen vært farget av fraser om hennes «naturbestemte inderste vished for hvad der er ret og uret», men ved å skrive at Erik er ferdig med henne gjør hun antagelsen sin så tydelig som overhodet mulig, og legger over medansvar for forholdets slutt til han også. Dette medansvaret er ikke på grunn av Camilla, men på grunn av at han «er bleven færdig».

Videre kommer en tydelig henvendelse til Erik: «men skriv bare én næste gang at du ikke er vred på mig, ikke tænker uvenlige tanker om mig, ikke betragter mig som et væsen der er hjærteløst og ondt. -» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 18, side 103). Hva er Amalies motivasjon bak å be Erik om dette? Hun er i hvert fall ikke likegyldig og kynisk, slik brev 14 skulle få henne til å fremstå. Dette har hun også tydelig vist fram til nå i brev 18, når hun beskriver hvor mye hun bryr seg om Erik – i den forstand av at fraværet av Erik vekker sorg hos Amalie. Amalie vil ha en siste «bit» av Erik, noen siste ord der innholdet kommuniserer at han fortsatt tenker positivt om henne.

4.3.9 Kjærlighetsord

Etter henvendelsen skifter Amalie tema i brevet, og ved dette skiftet benytter hun seg av flere fraser der hun ettertrykkelig gir uttrykk for positive følelser til Erik. Først forteller Amalie om at et bilde hun hadde av han var forsvunnet, og «det er det peneste, der du ser så yndig og fornydelig du, og nu må du give mig et i stedet. (...) Jeg *må, må* ha'e det billede». Deretter beskriver hun hvordan hun mistet bildet, og forteller blant annet at «Så tog jeg dit billede frem og holdt det ved siden af Drachmanns for at glæde mig over, hvor meget sødere og penere og kjækkere dit ansigt var end hans». Bilde-historien runder hun så av med «Nu må du endelig være sød og sende mig det strax, for jeg kan ikke leve uden det» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 18, side 103). Fra å beskrive hjertesorg følger Amalie opp med en historie der hun gir sterkt uttrykk for sin tiltrekning mot Erik. Hun beskriver hvor attraktiv hun opplever ham, hvor viktig dette bildet egentlig er for henne, spesielt når hun ber en bønn om å få et nytt et, siden hun ikke kan «leve uden det». Med ord slik som dette viser Amalie at hun er absolutt ikke ferdig med Erik; og hun har i hvert fall ikke slått av følelsene sine for han.

Det er i kontrastene til brev 14 og 15 man nå kan se Amalies kjærlighet til Erik i et klarere lys. For med det hun nå har fortalt, satt opp mot fraser slik som «som om ikke den samme Amalie nogensinde i verden havde sagt farvel til dig for bestandig» og «fra nu af skal der komme en anden, roligere, ganske intetkjønsagtig tone mellem os, og du begynder!» blir det tydelig at det er en ganske annen Amalie som skriver i brev 18. Denne versjonen sier ikke farvel for alltid, eller har en intetkjønnsaktig tone, tvert imot – Amalie vil fortsette kommunikasjonen, i hvert fall *litt til*, og legger ut om hvor tiltrukket hun er av Erik.

Avslutningsvis roser Amalie Erik som forfatter i resten av brevet, og gir sine meninger om bøkene hans. Hun stiller han flere spørsmål om karakterer og motivasjoner før hun så sier:

Å der var så meget jeg vilde spurgt dig om, tusinde ting både fra bøgerne og fra mig selv, men det er for besværligt, og nu har jeg desuden ikke hørt fra dig på så længe, og jeg kan jo ikke vide om du er vred på mig, eller ei. Jeg er virkelig så bange, jeg. Tænk om jeg kunde fået talt en time med dig, bare for at få forklart dig altsammen. Men så var jeg vel kommen til at tie igjen. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 18, side 105)

Avrundingen av brev 18 gjentar dermed Amalies behov for en eller annen form for bekreftelse fra Erik. Den gjentar også at hun bryr seg veldig om hans mening. I tillegg, når hun sier «tænk

om jeg kunde fået talt en time med dig, bare for at få forklart dig altsammen» gir hun både uttrykk for et ønske om å møtes, og brevets begrensninger som kommunikasjonsform, spesielt her i en situasjon hvor misforståelser oppstår. Samtidig, når hun følger opp med at «så var jeg vel kommen til at tie igjen», kan det være et uttrykk for at skrift og brev nettopp gir en arena der hun kan åpne opp det hun ellers kanskje ville holdt inne.

4.3.10 Trygghet og anerkjennelse av Amalies konflikt

Brev 19 starter med en oppfordring om at Amalie må lese det før hun leser nummer 17. Disse brevene har svært forskjellige toner og motivasjoner, som gjør det tydelig at Erik vil ha det klart hva han ønsker nå, samtidig som han vil formidle hva han mente da. Da brev 17 ble skrevet hadde Erik en kynisk og sint Amalie å forholde seg til, men brev 19 er skrevet etter å ha lest den mer sårbare, sorgfulle, og kjærlige Amalie i brev 18. Nettopp dette setter en helt annen tone hos han, noe han gjør klinkende klart når han starter med «Jeg er rolig, glad nu og *sikker* på Dig Amalie» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 19, side 106). Gjennom brevvekslingen bruker de flere ganger kursiv som et virkemiddel, og Erik gjør dette her også med ordet «sikker».

Understrekningen av dette ordet hentyder til at han manglet denne sikkerheten rundt Amalies kjærlighet da han leste de foregående brevene hennes der hun var ettertrykkelig avvisende mot ham.

Erik tar så tydelig opp igjen at kampen om å dyrke deres forhold og kjærlighet fortsettes når han sier at «Vi skal ikke skilles». Han maner til at de rolig og fornuftig nå skal gå framover den veien de begge har vist at de vil gå, og sier at «Vi høre sammen og kan ikke gå fra hinanden uden at skade hinanden». Nettopp denne skaden har Amalie beskrevet i foregående brev, og kan slik sett ha bidratt til Eriks sikkerhet rundt hennes følelser. Han fortsetter med å beskrive for henne hvordan han oppfatter hennes indre konflikt hvor hun har motarbeidet kjærligheten:

Du havde skabt Dig en efter Omstændighedernes Vilje og lod de to kæmpe, og Du led inderlig under denne Kamp. Og Du svigtede Dig selv og gjorde mig Fortræd. – Tag nu, klogere som Du nu er, Naturens Lov ved Hånden, gå stolt og blød, modig og forsigtig frem med den, luk dine Øjne op og forstå, at Du kun på denne Måde kan nå en sikker havn (...) (*Elskede Amalie*, 2002: brev 19, side 106)

Erik er tydelig på at han mener Amalie har hatt en kamp i seg, der omstendigheters forventninger har slåss med hennes innerste følelsesliv, og slik sett hvordan normer om seksualmoral kludrer til

den «rene» kjærligheten hennes, som hun har unngått å gi seg hen i. Han skriver at «klogere som Du nu er», og ser formodentlig nå at hun har villet ta til seg noe av det han har tidligere skrevet, og oppfordrer henne til å fortsette med å ha et åpent sinn for det han vil fortelle, og kjærlighetsforholdet han vil tilby henne.

Videre forklarer han hvorfor brev 17 har den avsluttende tonen det har, og hvorfor han likevel vil sende det til Amalie:

Ak nu forekommer det mig, at der må et lige så langt til for at forklare Dig den Stemning, under hvilket det blev skrevet. Forsøg at forstå det. Du må kunne se min underlige Hjælpeleshed igennem det. (...) Du begriber nok, hvorfor jeg sender Dig mit lange Brev. Du har Ret til at se tværs igennem mig, og Noget vil Du lære af Brevet. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 19, side 107)

At Erik sender brevet, er således et uttrykk for å ville være ærlig og klar om både hvor han er og hvor han har vært, i tillegg til at han mener innholdet fremdeles har nyttige elementer Amalie kan ta til seg, kanskje også spesielt nå som han ser at hun har viljen og evnen til det. Han påpeker helt konkret hvordan dette var en helt annen stemning, altså at det ikke er samme stemning han nå er under. For sammen med dette runder han brevet av med «Du har gjort mig så uendelig meget godt i dag. Der er Ord i dit sidste Brev, som er Kærlighedsord – det er på dem jeg bygger videre» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 19, side 107). Den siste versjonen av Amalie, den som ønsker kontakt, og den som uttrykker både sterke følelser og tiltrekning, er hva han helt direkte henviser til. Det er en Amalie som viser interesse og gir kjærlige ord, som understreker hvordan disse uttrykkene forstås av dem begge som uttrykk for kjærlighet.

På denne måten blir brev 17 til 19 et tydelig vendepunkt i diskusjonen deres – de beveger seg nærmere en konsolidering ved at spesielt Amalie anerkjenner hennes dype følelser for Erik, og når Erik ser dette fungerer det som en oppmuntring til å fortsette. Med språket sitt viser brevsriverne en evne til å endre mening hos den andre. Ikke minst viser også disse brevene hvordan både Amalie og Erik er svært oppmerksomme på alt av språklige signaler den andre gir, om det så er Eriks stillhet på bakgrunn av hans langsomme brevskrivning, eller Amalies ærlighet som blir tolket som «kjærlighetsord».

4.4 Uttrykk for gjensidighet i brev 20, 21 og 22

4.4.1 Amalies forsøk på forståelse

Etter flerfoldige brev med diskusjon og sterke følelser kommer så de siste brevene med uttrykk for konsolidering, kjærlighet og ærlige redegjørelser for følelser – både fra Amalie og Erik. Amalie har omsider fått lest brev 17, og gir dermed med brev 20 en første respons på hva Erik har lagt ut om kjærlighet og hvordan han gir opp kampen om å vinne over hennes. Hun beskriver hvordan hun ikke kunne lese det umiddelbart, men da hun fikk anledning tok det kort tid før hun gråt. Hun beskriver det som «det var al denne opsamlede smerte som igårftes fik luft i min lange gråd» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 20, side 107). Videre fortsetter hun med:

Det bliver ikke et svar i dag, bare et par ord for at takke dig for dit lange, lærde foredrag om naturkundskab eller hvad det nu hedder. Det var så meget i det, som var mig så nyt, ja alt omtrent; jeg har aldrig vidst og aldrig tænkt over hvorledes alt det havde sig. Min tanke har altid vendt sig fra det, bare fra det, for jeg syntes det var så stygt og ondt. Men jeg begynder at forstå, ja tænk, jeg gjør virkelig. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 20, side 108)

På denne måten fortsetter Amalie med de samme uttrykkene hun hadde i brev 18. Hun gir uttrykk for hvor vondt hun har hatt det når hun beskriver den «opsamlede smerte», og at hun har et mer åpent sinn når hun skriver «jeg begynder at forstå». Hun beskriver hvordan hun nøye har studert hans forklaringer, forteller så om sin tidligere uvitenhet, for så å forklare denne uvitenheten med at «min tanke har alltid vendt sig fra det» «for jeg syntes det var så stygt og ondt». I det hele tatt forteller Amalie at hennes tidligere erfaringer med konsepter om begjær og kjærlighet har vært begrensede og negative.

Det er derimot en ny innstilling som nå farger Amalies uttrykk, og dette kommer tydelig fram når hun så sier:

Nei, hvor langsomt det kommer at gå! Jeg mener med min forståelse af alt det, der hører kjærligheden til. Men husk hvor aldeles nyt alt dette er, og hvor totalt ukyndig og uvidende jeg står her. Derfor skal du bære over og ha'e en mild og snil forståelse. (...) Thi nu er jeg træt af at kjæmpe, og jeg ser også at det er unyttigt. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 20, side 108)

Tidlig i brev 20 erklærer altså Amalie at hun ikke lenger vil kjempe imot kjærlighetsfølelsen. I tillegg, når hun sier «hvor langsomt det kommer at gå» viser hun en forventning om at dette ikke

er det siste av deres samtaler om hvordan kjærlighet og begjær *egentlig* fungerer, men at Erik kommer til å lære bort så masse mer.

Med brev 20, 21 og 22 sementerer så de begge at de har en nyvunnet gjensidighet, de skal begge gi seg hen til kjærligheten. Det er ikke lenger ensidig i den forstand at Erik kjemper om den – nå uttrykker Amalie at hun også skal gå inn for det. Med denne gjensidigheten kommer det også forklaringer på tidligere uttrykk, slik som når Amalie så skriver at hun i sorgen likevel følte «en vis tilfredshed med mig selv over at jeg havde evnen til at kontrollere og styrken til at kommandere og mestre mig selv» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 20, side 108). I det hele tatt viser denne situasjonen en kamp mellom selvkontroll og å gi etter for hva hun egentlig ønsket. Da hun så var i et vakuum uten å få ord og uttrykk fra Erik, ord som viser henne hva han tenker og føler, ble så usikkerheten og lengselen så sterk at konflikten tippet over inne i Amalie, og hele hennes retorikk ble endret, slik man kan se i brev 18.

4.4.2 Oppsummering av hva hun *egentlig* følte

Hvorfor var konflikten så sterk hos Amalie? I brev 20 gir hun noen tanker om hvorfor hun strevde med å gi seg hen til kjærligheten for Erik. Amalie nevner hvordan hun selv visste at hun kan leve uten lykke når hun skriver:

Jeg vidste jo, som du siger, hvor prægtig der lod sig leve uden alt det vrøvl som andre gik og pludrede med, og så hele min livsbetragtning, alle mine teorier om tilværelsens værdiløshed, mit had mod og min foragt for det, folk kaldte kjærlighed (...) jeg vidste med mig selv at jeg både havde evne og villie til at leve på nokså hårde vilkår (...) jeg vilde gå gennem resten af mit liv uden at begjære noget af det der kaldtes lykke (...) (*Elskede Amalie*, 2002: brev 20, side 108)

Amalie legger her ut om at hun rasjonaliserte det hele for seg ved å tenke på at hun selv vet hvordan man kan leve uten lykke – hun har erfaring i det, og hun har satt seg på siden av de som prater om kjærlighet og sett negativt på dem. Hun beskriver slik sett et tidligere verdensbilde, et syn på tilværelsen og seg selv som har forankret seg i henne. Når så Erik kommer inn i bildet presterer han å utfordre dette bildet, både det hun har av seg selv og kjærlighet som konsept, og gjør dette både som en aktiv, verbal forkjemper, og som å bli den Amalie får kjærlighetsfølelser for. Når hun så beskriver disse følelsene, sier hun:

Så kom du. Naturligvis var jeg sikker og tryg også efter at jeg havde følt denne lyst til at være ved siden af dig, denne bestandige dragen henimod dig, dette savn og denne uro, når jeg ikke så dig, og dette utrolige velbefindende i din nærhed. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 20, side 109)

Med disse ordene forteller Amalie Erik at hun allerede under hans Norgesopphold var blitt forelsket i han, samtidig som hun gir en forklaring av nettopp hvordan hun opplever det å føle kjærlighet til en annen person. Hun skriver blant annet «denne bestandige dragen», «dette savn» og «dette utrolige velbefindende i din nærhed», og setter dermed ord på kjærlighet som en konkret tilstand som ikke er normal for henne.

I brev 20 og 21 gir Amalie videre et dypere innblikk i hva hun faktisk har følt, og hva kjærlighetsfølelsen har vært for henne. I motsetning til Erik, som har satt flere ord på kjærlighet for å vinne henne over igjen, har Amalie tatt på seg en maske og holdt tilbake for å overvinne kjærligheten. Når hun nå snur, slipper masken taket og hun gir så innblikk i hvordan hun har opplevd det hele. Dette kommer blant annet tydelig frem når hun videre i brev 20 fordyper om hvordan hun oppfattet situasjonen der Erik først fortalte om Camilla:

Så gik jeg og tænkte, at nu skulde du ha'e det altsammen, alt det jeg havde sparet op og gjemt bort, og sat på renter i alle disse år, min ungdoms og min modne alders; ikke en tanke, ikke en evne skulde jeg eie uden at jeg vilde lægge den ned for dig, eller drysse den over dig; og hvor skulde jeg være på vagt med mig selv, ågre med det jeg eiede af skatte, for at blive rigere og rigere til dig; intet, intet havde jeg lov at give til nogen anden, - ikke et smil, ikke en tanke, - det var rov fra dig, - og så kommer du og skriver, at du har en anden kjærlighed (...) (*Elskede Amalie*, 2002: brev 20, side 110)

Amalie beskriver følelsen som noe hun har hatt ventende i seg, noe hun har spart opp, og ikke minst noe hun har «gjemt bort». Hun tegner et bilde av at når hun så ble kjent med Erik velte disse følelsene inn, disse hun hadde «sat på renter», følelser av å ville overøse den andre med hele seg selv. Hun opplevde det hele som at alle aspekter nå dreide seg om han, hun ville dele alt med han, og setter så trykk på at dette ikke skulle deles med noen andre når hun sier «intet hadde jeg lov at give til nogen anden (...) det var rov fra dig».

Historien med Camilla førte formodentlig så til en sterk følelse av at Erik ikke elsket henne tilbake på samme måte hun elsket han – for han ga jo allerede vekk deler av seg til en annen. Amalie legger sterkt trykk på at å ville gi av seg selv er et sterkt tegn på kjærlighetsfølelser, og

det kommer tydelig også frem når hun tolker Eriks historie – der han aldri nevner ordet kjærlighet om Camilla – som kjærlighet. Dette understreker Amalie ytterligere når hun sier «Jeg vil ikke give *alt, alt*, og ikke få alt i bytte. Det *vil* jeg ikke!» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 20, side 111)

4.4.3 Amalies tanker om begjær

I brev 21 fortsetter Amalie i samme tone som brev 20, og går nærmere inn på hennes oppfatning av Eriks beskrivelse av begjær. Her kommer det tydeligere fram hvordan hun fremdeles har en manglende forståelse for hva begjær innebærer, spesielt hvilke følelser som kan legges i det. Hun skriver tidlig i brev 21:

Dette synes du vist var altfor længe talt om kortene, men husk på alt dit om bevaringslyst, eller var det ernæringspligt?, og formeringsdrift og parringsvalg og marmorkvinder og Odyssevs's sirener og hvad det altsammen var. (...) Jeg kan ikke begribe, at det filleri skal være et så vigtigt anliggende, som om himmel og jord afgang deraf – jeg har aldrig hørt magen! (...) Jeg synes det er så uvæsentlig det, i allefald mellem to som elsker hinanden, for da er der så meget andet de kan ha'e imellem sig. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 21, side 113)

Amalie har lest brevet til Erik gjentatte ganger, men føler at delen der han prater om begjær ikke er noe hun kan forstå at skal være viktig. Interessant nok legger hun også trykk på at det ikke skal være viktig i et forhold når hun sier at «i allefald mellom to som elsker hinanden». Amalie har altså først fått vite at Erik har et «vennskap» med Camilla basert på begjær som hun tolker som kjærlighet, samtidig som at hun uttrykker med «i allefald» at spesielt for to som elsker hverandre skal ikke begjær være så viktig. På denne måten virker det nesten som Amalie alt i alt uttrykker at begjær ikke kan eksistere uten kjærlighet, men kjærlighet kan eksistere uten begjær. På denne måten viser hun at hun forstår kjærlighet og seksualitet på en helt annen måte, og med en annen grammatikk, enn det Erik ettertrykkelig beskriver i brev 17, der han ser seksualitet og kjærlighet som to helt naturlige sider av samme sak; der det er kjærlighet, er det seksualitet.

Når man setter disse to forståelsene opp mot hverandre, ser man også at Amalie fortsatt er ikke bare uenig med Erik, men på noen måter har en helt motsatt oppfatning av det han mener. Han har jo nemlig hele veien forsøkt å understreke at han ikke elsker Camilla selv om han har følt begjær for henne, mens for Amalie han har følt kjærlighet med begjær som en selvfølgelig del av dette.

At Amalie ikke helt ser denne forskjellen gjentar hun ettertrykkelig i brev 21 når hun sier:

Jeg bare tenker, - hvis det nu var mig som holdt så meget som så, af en anden mand ved siden af dig, - ja det er jo en utænkelig ting, men hvis, - hvor forbryteragtig vilde jeg ikke føle mig. Men når du siger det går an for dig, så gjør det vel det da. Det er det gamle om igjen, - den forskjellige sort moral for de to kjønn. Uf ja! Jeg vil ikke tale om det. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 21, side 113)

Etter Amalies tidligere uttrykk om hvordan hun ikke dømmer Erik gir likevel dette sitatet noe hint om at hun likevel dømmer han i denne situasjonen. Hun sier at hvis det var henne, ville hun føle seg «forbryteragtig». Når man normalt sier at «hvis jeg gjorde det, ville jeg følt meg x» er det gjerne en indirekte antydelse om at personen kanskje også burde føle dette. Situasjonen, i dette tilfelle, kan være kritikkverdig, fordi den kan mane fram at aktøren kan føle seg «forbryteragtig». Etter å ha sagt dette, gir hun derimot formodentlig et forsøk på å bagatellisere hvordan hun selv ville følt om hun var aktøren, når hun peker på «den forskjellige sort moral for de to kjønn». Kritikken blir således litt hengende, og ikke understreket på noen måte, og hun skaper en slags avsluttende unnskyldning til hvorfor han handlet som han gjorde – det må visstnok være på grunn av at menn og kvinner er forskjellige. At Erik selv har forklart det med at han ikke elsket Camilla, men elsker Amalie, og at begjær ikke betyr kjærlighet tar hun ikke stilling til her. Det manglende hensynet til dette aspektet tyder slik videre på at Amalie ikke har forstått Eriks forklaring om kjærlighet, og slik sett ser hun situasjonen utelukkende fra sin egen oppfattelse av kjærlighetsfølelsen. På denne måten virker det som at endringen i Amalie, der hun nå vil strebe etter kjærligheten, ikke kommer fra en nyvunnet forståelse av Eriks perspektiv på kjærlighet – det handler mer om at kjærligheten er så sterk at hun kan nå finne seg i at han har «elsket» en annen fram til de møttes og startet brevvekslingen.

4.4.4 Det skrevne ords begrensninger

I brev 22 starter Erik med å si «var jeg nu hos Dig, vilde utrolig meget være let, som nu volder Dig Ufred og Pine» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 22, side 115). Det er kanskje spesielt to ting dette kan henviser til; det generelle savnet når man er adskilt fra den man elsker, og ønsket om å forklare der man føler seg misforstått, slik som Amalie uttrykte i brev 18 da hun sa at «Tenk om jeg kunde fået talt en time med dig, bare for at få forklart dig altsammen». Hvilket enn Erik nå tenkte på da han skrev dette er det tydelig i brev 22 at selv om Erik er glad for Amalies siste

responser legger han fortsatt merke til den gjentakende misforståelsen for forholdet han hadde med Camilla. Selv om Amalie skrev at hun ikke ville snakke mer om dette sier han i brev 22:

Og Ven, Du sprang så hurtig fra mig, at Du næppe fik fat i mine Ords virkelige Ordlyd end sige deres Mening: Jeg vil ikke nu begynde på ny på en Forklaring, som Du vistnok mangler de hundrede små og store Forudsætninger til at kunne få helt og fuldstændig rundt fat på – kun Et skal Du høre på ny. Du må ikke tale om, at jeg for å nå til Dig har måttet arbejde mig ud af en «Kærlighed» til en anden Kvinde. Det er så afskyelig en Forvridning af Sandheden og mine Ord. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 22, side 116)

At Erik gjentar dette kan vise hvor viktig nettopp dette aspektet er for han, hvor viktig han syns at Amalie skal forstå det, og hvor sentralt denne distinksjonen er i hans forståelse og opplevelse av kjærlighet. Erik hadde et seksuelt forhold med Camilla, men han elsket henne ikke. Altså kan man ha begjær uten kjærlighet, og at Amalie ikke forstår dette er noe han tar hensyn til når han sier at «Du vistnok mangler de hundrede små og store Forudsætninger til at kunne få helt og fuldstændig rundt fat på». Med dette anerkjenner Erik at Amalie kan ikke helt forstå hans meninger, altså hans ord og uttrykk om visse aspekter av mellommenneskelige relasjoner. Blant annet på bakgrunn av seksualmoral og kjønns moral har hun ikke erfaringer med de samme type relasjoner han har, og som han så sier, ikke har de samme forutsetningene han har. Definisjonen av kjærlighet, og hans «valg» av Amalie som sin utkårede vil han likevel få klarert så tydelig som mulig: det er ikke et hopp fra en kjærlighet til en annen, men et valg om å gå videre med kjærlighetsfølelser han ikke har for noen andre.

Etter å ha ettertrykkelig forklart dette aspektet virker det som Erik i det hele tatt slår seg til ro med at Amalie ikke viser så mye forståelse, kanskje særlig for aspektet om begjær mellom to personer som elsker hverandre. Han skriver videre i brev 22:

Kæreste Amalie jeg skulde lige til i adstadig Pasgang at spørge Dig, om Du ikke allerede sidst gjorde Nar ad mig for mit naturvidenskabelige Kærlighedssystem. Nu behøver jeg såmæn ikke at spørge. Du giver hele min Klogskab en god Dag, men den imponerer Dig dog. Ja bi Du lidt, en skønne Dag går det Hele op for Dig lige som Hegels System gi kop for J L Heiberg, da han stak Benene ud af Sengen en Morgenstund i Hamborg. (*Elskede Amalie*, 2002: brev 22, side 118)

Erik anerkjenner at Amalie ikke helt tok til seg budskapet hans i brev 17. Men hans respons her er i hovedsak en anerkjennelse av dette, og at hun formodentlig vil forstå det senere. Han sier at

«Ja bi Du lidt», som hentyder til at nå når de skal utforske dette landskapet sammen, med gjensidighet, vil Amalie selv få åpenbaringer om hva det å elske en annen innebærer. Her er det mulig at Erik har dette med begjær som en underforstått del av det Amalie må se, føle og kjenne selv, noe ord ikke egentlig kan få noen til å forstå ordentlig.

Når Erik så avslutter brev 22 uttrykker han at «gid jeg med et eneste Ord kunde få Dig sagt den usigelige stolte Fred Du har givet mig ved din Kærlighed» og lager slik et bilde av kjærlighet som en tilstand der ord ikke kan strekke til. Uttrykk om at ord ikke strekker til brukes normalt i situasjoner der man vil understreke hvor stort, meningsfullt, eller betydningsfullt noe er for noen. På denne måten er kjærlighet for Erik en følelse, og en tilstand, som er «større» enn det ord kan kartlegge – og kanskje nettopp derfor er brevets strenge krav om skrevne ord som kommunikasjon så betydelig for både Amalie og Erik når de diskuterer dette.

De siste brevene i primærmaterialet gir dermed et inntrykk av at fremover ønsker de begge å dyrke forelskelsen, og fortsette brevskrivningen. På denne måten viser disse brevene – og hele diskusjonen – at Amalie og Erik både klarte å overkomme forskjeller, i tillegg til at der de ikke var blitt enige i hvert fall oppnådde en slags aksept for den andre.

5.0 Brevvekslingen mellom Amalie og Erik – en samtale om kjærlighet og forståelse

Brevene mellom Amalie og Erik gir oss et rikt utvalg av talehandlinger mellom to personer som kommuniserer med hverandre. Gjennom brevene prøver forfatterne på forskjellige måter å forklare sine meninger og sine følelser, de avviser eller bekrefter hverandres uttrykk, og viser et sterkt behov for at den andre skal forstå og ikke minst akseptere dem. Ved å analysere disse brevene får man derimot innsikt i hvordan forskjellige talehandlinger utspiller seg, hva slags motstand og aksept de møter, og hvordan de i det hele tatt kan endre situasjoner ved at de endrer den andres oppfatninger. Med en dagligspråkfilosofisk nærlesning kan vi peke på tydelige eksempler der Amalie og Erik bruker språket på forskjellige måter for å oppnå endring på en eller annen måte. Man kan også se hvordan språket justeres og tilpasses for å forsøke å få til en gjensidig forståelse. Brevene viser på denne måten helt klart at å bruke ord er å handle – Amalie endrer mening gjennom å skrive med Erik, hans brev overbeviser henne om å gi etter for kjærlighetsfølelsen, og hun tør å innrømme nettopp dette i de siste brevene i primærmaterialet. Ikke minst, ved å se hvordan språket oppfører seg når det blir satt på prøve, blir forklaringene som oppstår i søken mot å oppklare misforståelsene en innsiktsfull måte å forstå hvordan brevskriverne forsto fenomenene kjærlighet og seksualitet på deres tid, og med deres personlige utgangspunkt.

5.1 Å se brevene med et dagligspråksfilosofisk blikk

5.1.1 Forskjellige kriterier for grammatikken til «kjærlighet»

Austin skrev i «A plea for excuses» at unnskyldninger har den evne at de fremhever nettopp unormale eller ikke-dagligdags situasjoner. Når man ser gjennom brevvekslingen mellom Amalie og Erik kan man se deres diskusjon i lys av et samfunn der språket om seksualmoral ikke enda var helt dagligdags; det var relativt nytt, og det var heftig debattert hva som burde regnes som «riktig» seksualitet. Definisjonsspørsmålet om hva som burde være normalt var blitt satt søkelys på. Midt i dette oppstår så denne diskusjonen mellom Amalie og Erik, der hver av de går inn med et forskjellig utgangspunkt av erfaringer og dermed ulike forståelser av nettopp hva kjærlighet innebærer. Med perspektivet fra Wittgenstein om hvordan vi forstår ord og språkbruk blir på denne måten grammatikken for ordet kjærlighet annerledes for hver av dem, fordi kriteriene deres for å forstå tilstanden er forskjellige fra hverandre.

Videre, når man undersøker hva et ord betyr, og hvordan det brukes, kommer det gjerne sammen med flere andre ord som på en eller annen måte modifierer betydningen, slik Austin minner oss på (Austin, 1961: 146). Ordet selv kan også endres, som igjen kan endre betydning – for «kjærlighet» sin del kan man for eksempel finne modifieringer slik som «å føle kjærlighet», «kjærlighetsfull», «kjærlig», «kjærligheten». Ord slik som «elske» og «forelskelse» er også grener som peker mot tilstanden det henvises til.

Kjærlighet og dets modifieringer gjør seg konstant svært gjeldende i brevene, både ved å være tilstanden til brevskriverne, motivasjonen til å skrive, men også som konkret diskusjonsemne. Amalie og Erik bruker ord slik som kjærlighet, elske og kjærlig - altså direkte henvisninger til tilstanden - omkring 130 ganger til sammen gjennom primærmaterialet, i tillegg til at de bruker andre ord som de personlig assosierer med kjærlighet. Ved å bruke disse uttrykkene som ankerfeste gjennom lesningen vil vi på en side kunne konsentrere oss om diskusjonen og se vekk fra deler der de prater om felles kjente og annet småprat. Samtidig vil oppmerksomheten rettet mot ordene vise konkrete eksempler der de på forskjellige måter beskriver og henviser til kjærlighet slik de opplever den, og dermed gi innsikt i hvordan de forstår tilstanden.

Deres diskusjon av kjærlighet setter således søkelyset på det unormale, slik det oppfattes av brevskriverne – i første omgang er kjærlighet i seg selv en tilstand som avviker fra hvordan de begge normalt opplever tilværelsen. For det andre starter Amalie og Erik opp med to forskjellige sett med erfaringer, farget av datidens kjønnsroller. Amalie kan ikke se Eriks forhold med Camilla som normalt, og Erik kan ikke forstå før sent i primærmaterialet – rettere sagt i brev 17 – at Amalie kunne frastøte kjærligheten slik hun forsøkte. Sistnevnte kommer spesielt fram da han i dette brevet uttrykker at han måtte høre hennes forsikringer om at alt var over gjentatte ganger (*Elskede Amalie*, 2002: brev 17, side 100). Det tok Erik flere brev for å ta dette innover seg, før han endelig skjønnte at Amalie ikke var til å rikke, hun skulle kvele den kjærligheten han selv satt så høyt.

At Amalie ikke kunne forstå Eriks forhold med Camilla handler etter alt å dømme om at Amalie ikke forstår seksualitet på samme måte som Erik gjør. Der han snakker om seksualitet, svarer hun at hun ikke vil tale om det, hun forstår det ikke, hun betegner seg som en marmorkvinne, og gir dermed innsikt i at hun selv opplever seg som en kvinne uten evne til å nyte seksuelt samliv. Selv om hun har vært gift og født to sønner, og dermed i det minste har noen erfaringer, gir hun

likevel uttrykk for at det hele er henne uvedkommende. På denne måten virker det som Amalie ser på seksualitet som et nødvendig onde mellom to som har inngått ekteskap, og kan slik sett forklare hvorfor hun så raskt viste en oppfatning om at seksuelt samvær betyr at man elsker hverandre.

Eriks oppfatning av Amalies evne til begjær og seksualitet er derimot en helt annen; han avviser at hun ikke kan nyte samleie gjennom å riste på hodet av at hun visstnok skal være en «marmorkvinne», og forklarer i brev 17 hvordan han mener at hennes avsky kommer heller av at hun aldri har hatt et seksuelt samliv med en hun elsker og har villet gi seg hen til. Til slutt virker Amalie som hun begynner å bli nysgjerrig på hva Erik snakker om når han beskriver seksualitet, siden hun, som hun selv skriver, leser brev 17 gang på gang. Hun påstår likevel at hun ikke helt forstår, noe Erik aksepterer i det han sier at hun ikke har erfaringsgrunnlaget for det enda.

Erik og Amalie støter på jevnlige misforståelser og forskjellige oppfatninger gjennom brevvekslingen, og i det hele tatt vitner primærmaterialet om en trang til å oppnå gjensidig forståelse ved å diskutere og forveksle ord med hverandre. At man i språksituasjoner er uenige, eller kanskje misforstår hverandre, tyder ikke nødvendigvis på en uenighet når det gjelder ordene som brukes og deres betydning, men heller mot forskjeller når det gjelder *utgangspunktet* for ordbruken, eller at situasjonen er annerledes tenkt (Austin, 1961: 131-132). Dette er klart relevant for Erik og Amalie. Amalie sitt utgangspunkt for å forstå kjærlighet, begjær og mellommenneskelige relasjoner baserer seg på sin egen erfaring med å bli giftet bort som ung, skille seg og en manglende opplæring og oppdragelse innenfor dette temaet. Erik derimot beskriver sitt utgangspunkt ganske klart selv når han skriver i brev 9 at han og andre menn har blitt lært opp til å være ukysk allerede fra tenårene⁶.

5.1.2 Navigering av misforståelser og uenigheter rundt ordbruk

Austin påpeker at konflikter om ordbruk gjerne oppstår som et resultat av at man forsto situasjonen forskjellig (Austin, 1961: 131). Interessant nok rikker ikke Amalie seg fra sin opprinnelige forståelse selv med Eriks forsøk på å oppklare misforståelsen. Etter Eriks utbrodering om situasjonen sier Amalie blant annet at hun ikke forstår hva forskjellen er mellom

---

⁶ Sitat fra brev 9

det å elske og forholdet Erik har til Camilla, slik han karakteriserer det. Austin skriver følgende om uenighet ved ordbruk:

Nevertheless, sometimes we do ultimately disagree: sometimes we must allow a usage to be, though appalling, yet actual; sometimes we should genuinely use either or both of two different descriptions. (...) If our usages disagree, then you use 'X' where I use 'Y', or more probably (and more intriguingly) your conceptual system is different from mine, though very likely it is at least equally consistent and serviceable: in short, we can find why we disagree-you choose to classify in one way, I in another. (Austin, 1961: 132)

Som Austin her trekker frem vil bruk nødvendigvis være forskjellig, og da på bakgrunn av et annerledes syn på konseptet man prater om. For Erik er det en tydelig forskjell mellom å se på noen som en «trøst» man «holder ømt og alvorligt af», og kjærlighet. For Amalie er det derimot ingen forskjell, hun mener at kjærlighet er en dekkende beskrivelse for begge, og det er nettopp her disse to kolliderer. Konseptet kjærlighet, og derunder seksualitet, blir et diskusjonsemne

Som svar til dette kommer så Erik med oasemetaforen, som beskriver hvordan Camilla er en oase i en ørken, der Amalie er hele hans verden (*Elskede Amalie*, 2002: brev 12, side 81). Med denne metaforen setter han med andre ord inn nyansene av forhold som kan oppstå mellom menn og kvinner, og derav hvordan Erik ser på kjærlighet. I tillegg er det verdt å merke seg hvordan Erik her gjør gjenbruk av en metafor som opprinnelig var Amalie sin, der hun karakteriserer kjærlighet i seg selv som en oase. Dette viser på en side at Erik benytter seg av det samme språket som Amalie, ord hun allerede selv har brukt, formodentlig med et ønske om å oppnå forståelse. I tillegg utvikler han metaforen hennes videre, for der kjærlighet for henne var «bare» en oase, trekker han det videre til å heller omfavne hele verden – altså hele tilværelsen.

Erik går i primærmaterialet– og da spesielt i brev 17 – nærmere inn på *hvorfor* kjærlighet er viktig, og hvor godt det er. Diskusjonen deres startet altså konkret med situasjonen om Camilla, om det er ekte kjærlighet å delta i et slikt forhold, for så å gå mer generelt inn på kjærlighet i seg selv. Hvorfor følte han at dette var viktig å utdype omhyggelig for Amalie? Diskusjonen mellom dem brakte frem flere elementer som kan ha bidratt til at han følte nødvendigheten av å legge vekt på kjærlighetens viktighet. For det første, ved å kontinuerlig avvise Erik viser Amalie en vilje til å begrave følelsene sine, noe Erik kritiserer i brev 17. Ved å komme med anklage mot Amalies retorikk og handlinger, fungerer Eriks utbrodering om kjærlighet som et forsvar for

tilstanden – han går rett og slett i en rolle der han taler kjærlighetens og seksualitetens sak, i en situasjon der dette får heftig motstand fra Amalie. Avvisningene fra Amalie, i tillegg til ytringer slik som at kjærlighet «bare» er en oase, og at hun ikke forstår forskjellen mellom å elske og «holde ømt og alvorlig» viser formodentlig for Erik at hun ikke forstår tyngden av saken hun rømmer fra. Det er påfallende at Erik i møte med dette gjentatte ganger appellerer til følelsene han så at hun opprinnelig hadde, og forklarer gang på gang hva å elske noen, å elske noen *ordentlig*, vil si, og hva det betyr for de involverte.

Denne iherdigheten setter dermed også lys på hvordan Amalie i første omgang forsto kjærlighet. Aller først ser hun på det som noe det er klokest å unngå for å slippe lidelsene den kan fremkalle (*Elskede Amalie*, 2002: brev 1, side 57). Hun så på kjærligheten som en tilflukt som det i det store og hele er best å passere, og slik sett spiller konsekvensene som kan oppstå rundt følelsen en viktig rolle som bidrar til hennes forbehold. Hennes oppmerksomhet og fokus når det gjelder konsekvensene for kjærlighet gir et inntrykk av at samtidig som hun ser på den som mindre viktig enn Erik, lever hun med en større angst for følgende som kan komme med å gi seg hen til den. Amalie trekker på en side frem sitt eget følelsesliv når hun snakker om smerte, men gir et til eksempel på konsekvenser direkte knyttet til at hun er en kvinne i sin tid når hun oppfordrer til at Erik ikke skal dele med andre at de var sammen i Norge: «Og så er det ikke bare for min skyld, men for mine gutters som fortjener at ha'e en mor med et plettfrit rygte (...)» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 8, side 69).

Amalies ønske om å ikke gi seg hen, kan man generelt i primærmaterialet se som forsøk på selvkontroll. I det første brevet fra henne til Erik uttrykker hun forundring over at hun selv ikke skammer seg over åpenhet og ærlig utlevering. Gjennom diskusjonen mellom henne og Erik holder hun tilbake, hun tar maske på, og gir et forsøk på å kontrollere seg selv i møte med kjærlighetsfølelsen. I det hele tatt utøver hun en kamp mot seg selv. Dermed kan man se nærmere på hennes egne ord for å forsøke å kartlegge noe av hennes følelsesmessige utgangspunkt, som en del av å forstå hennes situasjon og hennes grunnlag for å forstå kjærlighetsbegrepet.

Amalies behov for en slags kontroll kommer altså tydelig fram tidlig i primærmaterialet. Videre uttrykker hun at hun må være hard mot seg selv i møtet med følelsene sine fordi ellers ville hun blitt oppslukt av dem (*Elskede Amalie*, 2002: brev 1, side 56). Når Amalie også benytter ord som

«fordummes», «forkvakles» og «forhexes» gjør hun det klinkende klart at hennes utgangspunkt, altså hennes kriterier, for å forstå grammatikken til ordet kjærlighet baserer seg på et negativt inntrykk om å transformeres til noe negativt, og å miste sin rasjonalitet. Med dette utgangspunktet blir Amalies konflikt om å ikke bli oppslukt og ikke miste kontrollen et gjentakende tema for henne, i møte med at mannen hun elsker forsøker å vinne henne tilbake.

Hun bruker videre ord som at å velge henne nok ville vært det mer «kjedelige» og «brysomme» valget (*Elskede Amalie*, 2002: brev 5, side 60). Denne trenden fortsetter hun så med i de resterende brevene på forskjellige måter. I brev 7 skriver hun at hun er «ubekvem materie» og at hun «tvang dem til at tenke på mig» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 7, side 66). Senere, beskriver hun seg selv som «formeget af en abstraction» (*Elskede Amalie*, 2002: brev 11, side 77). Når man ser uttrykk slik som dette opp mot hverandre, kan man få et inntrykk av at Amalie forsøker å frigi Erik for skyld og ansvar – det er nemlig Amalie som er feil, har tatt gale avgjørelser og som har ansvaret for at deres forhold i det hele tatt ikke kan gå. Det kan være flere årsaker til at hun gjør dette – kanskje hun ønsker å skåne Eriks følelser, å være ikke-konfronterende, men samtidig gir hun et inntrykk av å ville styre hva som foregår mellom dem. Dersom det er dette hun så gjør, bevisst eller ubevisst, tyder det igjen på at hun har et behov for en slags kontroll over situasjonen. Erik, som nevnt tidligere, blir på sett og vis minimert til en passiv aktør.

Etter flere brev med både manglende forståelse av kjærlighetens tyngde, og ikke minst manglende vilje til forståelse uteblir Eriks brev for en liten periode, og det er da Amalie skriver brevet som Erik beskriver som et med «kjærlighetsord», brev 18. Hun slipper opp på kontrollen hun forsøker å utøve mot seg selv og mot skjebnen til forholdet hun har med Erik, og gir etter for viljen til å dele ærlig av seg selv og sine følelser. Dette signaliserer også noe viktig om hvordan Amalie forstår kjærlighetsfølelsen, for åpenbart veier denne på dette punktet tyngre enn behovet for kontroll. Dermed, når hun deler hvor viktig kjærlighet føles for henne gjennom smerten ved adskillelse og avstand, signaliserer hun samtidig at hun forstår selv nå hvor viktig følelsen er. På denne måten nærmer Amalie seg Eriks forståelse av «kjærlighet», og derav grammatikken til ordet – hun har altså gjennom å kjenne på følelesspennet som kommer av kjærlighet opparbeidet egne erfaringer og kriterier til ordet som ligner de Erik har beskrevet.

5.1.3 Språkets evne til å formidle mening

Det er tydelig gjennom primærmaterialet at brevskriverne ikke bare ønsker en forståelse av deres egne ord; de vil også gjerne bli kjent med den andre, slik Erik viser i brev 6 der han ber om hennes manuskripter (*Elskede Amalie*, 2002: brev 6, side 61). Ved å lese hva Amalie har skrevet, ytrer Erik en tydelig motivasjon om at han slik kan kjenne ordene hennes, og dermed vite mer om det han reiser fra. I setningen virker det ettertrykkelig som at det er nettopp Amalie han vil lære mer om. Ved å uttrykke dette signaliserer samtidig Erik en tro på at man kan kjenne en person bedre gjennom ikke bare litteraturen de produserer, men selve ordene deres. Formodentlig vil det gi signaler om hva Amalie er opptatt av, og derav mer om henne som person.

Gjennom brevvekslingen uttrykker Erik i det hele tatt et ønske om å ville se Amalies ståsted og perspektiver. At han anerkjenner at hun er en annen person med forskjellige meninger og utgangspunkt, kommer tidlig fram når han uttrykker at han anerkjenner at hun ikke dømte lettsindig etter å ha hørt om Camilla for første gang (*Elskede Amalie*, 2002: brev 9, side 69). Han viser dermed en vilje for å se situasjonen fra Amalies side, og vil tydelig få frem at han ikke vil bagatellisere hennes tanker på noen måte.

Imidlertid tar det Amalie noe lengre tid å vise et tilsvarende ettertrykkelig ønske om å forstå Erik. Det er først i brev 20 Amalie uttrykker dette, når hun sier at hun begynner å forstå ham (*Elskede Amalie*, 2002: brev 20, side 108). Fram til dette har Amalie på sett og vis vist en pessimisme for deres forhold, og en slags skeptisk forhold til språket. Et av de tydeligste eksemplene er der hun sier i brev 7 at det ikke er mulig å si eller uttrykke seg om hva hun føler om situasjonen med Camilla, og at hun er redd han ikke skal forstå (*Elskede Amalie*, 2002: brev 7, side 63). Samtidig som Amalie benytter dette brevet til å forsøke å forklare sine følelser, kommer hun altså med et forbehold aller først der hun uttrykker en bekymring for om språket faktisk kan formidle det hun vil si. Hun sier rett ut til Erik hvordan hun ønsker at han skal lese ordene hennes, og klarer dermed ikke å stole på at ordene hennes gjør jobben selv.

Når Amalie senere i brev 15 blir irritert over at Erik trodde hun hadde skrevet «Rosen» siden dette verket er så langt fra det hun er opptatt av, viser hun en frustrasjon ovenfor Eriks manglende forståelse. Sammen med hennes uttrykk fra brev 20, der hun påstår at Erik med sin kunnskap om kvinnehjertes burde automatisk ha forstått henne enda bedre, viser Amalie i det hele tatt en forventning om at hun ikke burde trenge å si ut alt med ord. Noen ting skal Erik

kunne plukke opp gjennom en slags dypere kjennskap som ordene ikke kan, eller skal trenge, å dekke.

På denne måten minner Amalie om Rebekka fra Toril Mois tekst *Å miste troen på språket* (2009). Moi beskriver Rebekkas forhold til språk at den er noe skeptisk: «Rebekka har noe til felles med Brendel: [a]kkurat som han vil bli tilbedt uten å måtte ta seg bryet med å skrive, vil hun helst bli forstått uten å måtte bruke ord for å avsløre seg selv.» (Moi, 2009: 396). Med Amalies nølende innstilling til å ærlig kommunisere følelsene sine, og selvfølgeligheten i at Erik skulle ha forstått henne utover ordene hun deler, minner dette om Rebekkas ønske om å bli forstått uten å selv «blottstille» seg med ordene sine. På denne måten virker det som Amalie, i hvert fall innledende i brevvekslingen, gikk inn med en forventning om at Erik skulle forstå henne på egen akkord, selv om hun hadde gått inn for å ta på seg en maske.

Samtidig er det verdt å nevne at Amalie som kvinne gjerne følte en sterkere trang for dette enn Erik, som Garton kommenterer i forordet av *Elskede Amalie*:

Det å skrive brev har blitt kalt «å kle seg naken», og dette forekommer som et diskusjonsemne i brevene. Amalies uvilje mot «å kle seg naken» er ikke bare fysisk, men også mental; det kan godt være at hun følte hun hadde mer å tape enn Erik ved å være fullstendig åpen. (Garton, 2002: 28)

Amalies uvilje og tilbakeholdenhet kan komme av flere forskjellige ting; det kan hende hun ikke stolte helt på Erik eller at hun var redd tredjepersoner kunne lese brevene. Uansett årsak, følte det formodentlig for Amalie som en større risiko å utlevere seg uhemmet, noe som igjen kan påvirke hennes sterke ønske om at Erik skulle forstå henne helt og holdent *utover* ordene hun skrev.

5.2 Oppsummering

Gjennom en tett lesning av brev 1-22 mellom Erik og Amalie kommer det raskt frem at språket mellom dem blir satt på prøve. De vil skrive til hverandre, de elsker hverandre, men de har også forskjellige oppfatninger om språk, som talehandlingene deres avslører. Mest usikker er de på hva kjærlighet innebærer, hvordan de skal forstå dette ordets grammatikk.. I denne avhandlingen har jeg undersøkt ut fra et dagligspråkfilosofisk perspektiv hvordan denne forskjellen kunne oppstå mellom dem; der deres forskjellige utgangspunkt som mann og kvinne på slutten av 1800-tallet, i en periode der seksualmoral var heftig diskutert, viser seg som spesielt gjeldende. At de fortsatte å skrive, å forklare seg på forskjellige måter, komme med anklager og forsvar viser

også en gjennomgående trang til å nå hverandre med språket sitt, og oppnå gjensidig forståelse. Det vitner om en innsikt i at språk er det vi har, at vi i utgangspunktet er adskilt og har hver våre kropper, og at vi må kommunisere med språk. Dette engasjementet til Amalie og Erik er svært tydelig gjennom diskusjonen deres, og som analysen av primærmaterialet avslutningsvis har understreket, blitt en pådriver for at Amalie etter hvert klarte å uttrykke ærlig til Erik at ja – hun elsker han tross alt, og det føles for sterkt til å avvise slik hun forsøkte. Det ser ut til at hun er villig til å gi sin seksualitet en mulighet, at hun ikke lenger vil kontant utestenge den. På denne måten viser også brevsamlingen hvordan brevskriverne – og spesielt Erik – klarte med sine uttrykk og ord å endre hverandres meninger og oppfatninger om situasjonen de var i. Slik understreker brevsamlingen at brev er talehandlinger, og at det å skrive brev er en form for samhandling.

Litteraturliste

- Altman, Janet (1982) "Conclusions: The Parameters and Paradoxes of Epistolarity" I: *Epistolarity. Approaches to a Form*. Ohio State University Press, Ohio.
- Austin, John L. (1961) «A plea for excuses» I: *Philosophical papers*. Clarendon Press, Oxford.
- Bredsdorff, Elias (1974) *Den store nordiske krig om seksualmoralen*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Cavell, Stanley (1976) «Must we mean what we say?» I: Cavell (red.) *Must we mean what we say?* Cambridge University Press, Cambridge.
- Dahlerup, Pil (1987) «Efterskrift og noter» I: Skram, Erik (original 1879, utg. av 1987) *Gertrude Colbjørnsen*. Nyt Dansk Litteraturselskab, Holstebro.
- Engelstad, Irene (1981) *Amalie Skram om seg selv*. Den norske Bokklubben A/S, Oslo.
- Engelstad, Irene (1984) *Sammenbrudd og gjennombrudd: Amalie Skrams romaner om ekteskap og sinnssykdom*. Oslo: Pax Forlag
- Garton, Janet (2002) «Forord» i: *Elskede Amalie. Bind 1*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Referert som (Garton, 2002)
- Garton, Janet (2002) *Elskede Amalie. Bind 1*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Brevvekslingen, opprinnelig skrevet av Amalie og Erik Skram, referert som (*Elskede Amalie*, 2002)
- Garton, Janet (2005) *Amalie Skram: brevveksling med andre nordiske forfattere*. C.A. Reitzels Forlag, København.
- Garton, Janet (2017) *Erik Skram*. Hentet fra internett: http://adl.dk/solr_documents/skram-e-p [lastet ned: 25.10.2020]
- Halse, Engdal Marte (1993) «En saa kjønslig Bog kjender vi hidtil ikke i vor Literatur» Om resepsjonen av Amalie Skrams roman Constance Ring. *Edda 4, 1993*.

- Hamm, Christine (2006) *Medlidenhet og melodrama: Amalie Skrams litteraturkritikk og ekteskapsromaner*. Unipub forlag, Oslo.
- Krane, Borghild (1961) *Amalie Skrams dikting. Tema og variasjoner*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Køltzow, Liv (1992) *Den unge Amalie Skram: et portrett fra det nittende århundre*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- MacArthur, Elizabeth (1990) *Extravagant Narratives: Closure and Dynamics in the Epistolary Form*. Princeton University Press, Princeton.
- Moi, Toril (2009) «Å miste troen på språket: Fantasier om fullkommen kommunikasjon i *Rosmersholm*». I: *Ibsens modernisme*. Pax Forlag, Oslo.
- Moi, Toril (2018) *Revolution of the Ordinary*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Opplæringslova (1998) Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa. (LOV-199807-17-61) Hentet fra internett: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61#KAPITTEL_1 [lastet ned: 22.11.2021]
- Skram, Amalie (original 1885, 4. utg. av 1943) *Constance Ring*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Skram, Erik (1898) *Gertrude Colbjørnsen*. 2. opplag. Gyldendalske Boghandels Forlag, København
- Tjønneland, Eivind (2018) «Sakprosa» I: Anders Gullestad, Christine Hamm, Jørgen Sejersted, Eivind Tjønneland og Eirik Vassenden (red.) *Dei litterære sjangrane*. Det Norske Samlaget, Oslo. s. 182-216
- Utdanningsdirektoratet (2013) *Læreplanen i norsk (NOR1-05)* Hentet fra internett: <https://www.udir.no/kl06/NOR1-05/Hele/Formaal?lplang=http://data.udir.no/kl06/nob#> [lastet ned: 22.11.2021]

Sammendrag

Masteroppgave i nordisk litteratur

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium

Universitetet i Bergen, november 2021

Student: Mathilde Næss Hansen

Veileder: Christine Hamm

Tittel: Forhandlinger om kjærlighet og seksualitet i brevene mellom Amalie og Erik Skram

Et sentralt aspekt av dagligspråksfilosofien, slik den ble utarbeidet av den østerriksk-britiske filosofen Ludwig Wittgenstein, er at språk er noe vi deler. Vi deler forståelser om at ord har bestemte meninger i ulike kontekster, og det er ved å se ordene i setninger og uttrykk som oppstår når vi kommuniserer, at vi kan oppnå innsikt om mening. I denne avhandlingen undersøker jeg et utvalg av brevvekslingen som er bevart mellom Amalie og Erik Skram med et dagligspråksfilosofisk blikk. Der tidligere forskning i hovedsak har sett på brevene som støttelitteratur som sier noe om forfatterens publikasjoner, vil denne masteroppgaven tilby en nærgående undersøkelse av brevene i seg selv. Brevutvalget er fra de første månedene etter disse forfatterne møtte hverandre i Norge sommeren 1882, og forteller en historie om to forelskede personer som forhandler med språket sitt i møte med uenighet og forskjeller for å oppnå gjensidig forståelse og aksept. Diskusjonen som oppstår mellom dem handler i all hovedsak om kjærlighet og seksualmoral, temaer som opplevdes som helt nødvendige for dem å få avklart med hverandre.

Med metodologisk inspirasjon fra den britiske språkfilosofen J.L Austins arbeid om dagligspråksfilosofi, og hans perspektiv om at når vi kommuniserer utfører vi talehandlinger, viser jeg hvordan forhandlingene mellom Erik og Amalie fører til en konsolidering mellom dem, båret av språket deres. Ordbruksundersøkelsen viser samtidig at gjennom å diskutere kjærlighet og seksualitet, tilbyr samtalen mellom Erik og Amalie viktig innsikt i hva debatten om seksualmoral, som foregikk i siste halvdel av 1800-tallet i Norden, handlet om, og ikke minst hvordan dette kontroversielle temaet påvirket disse forfatterne personlig.

Abstract

Master thesis in Nordic Literature

Department of Linguistic, Literary and Aesthetic Studies

University of Bergen, November 2021

Student: Mathilde Næss Hansen

Tutor: Christine Hamm

Title: Conversations about love and sexuality in the letters between Amalie and Erik Skram

A central aspect of ordinary language philosophy, as it was developed by the Austrian-British philosopher Ludwig Wittgenstein, is that language is something we share. We share an understanding that words have specific meanings in different contexts, and by observing words and expressions that appear when we communicate, we can achieve insight in what we mean with what we say. In this thesis I will examine a selection of the letters that are still preserved between Amalie and Erik Skram, with perspectives offered by ordinary language philosophy. Previous research has mostly used the letters as supporting literature when looking at these authors' publications, but in this master thesis the letters themselves will be objects for examination. The letters are from the first months after Amalie and Erik met in Norway during the summer of 1882 and they tell a story of two people in love who negotiate with their words about differences and disagreements, to achieve understanding and acceptance between each other. The conversation between them is first and foremost a discussion about love and sexual morality, topics that they both felt were necessary to clarify with each other.

With methodological inspiration from the British language philosopher J. L. Austin's work about ordinary language philosophy, and his perspective that when we communicate, we are doing an action with our language, I show how the negotiations between Erik and Amalie results in a consolidation between them, carried by their use of words and expressions. Simultaneously, this examination of words shows that through discussing love and sexuality, the conversation between them offers important insights about what the debate about sexual morality, which occurred during the last half of the 19th century in the Nordics, was about – and especially how this controversial topic affected Erik and Amalie personally.

Profesjonsrelevans

Norskfaget er bygget opp av flere elementer som på ulike måter bidrar til utvikling for eleven – de skal møte et stort spekter av tekster, lære å analysere disse, og ikke minst utvikle og nyansere sitt eget språk med innsiktene og perspektivene de får (Utdanningsdirektoratet, 2013: 1). I det hele tatt bidrar norskfaget med at elevene skal kunne navigere seg i et samfunn der de møter på ulike språksituasjoner daglig. Videre, som opplæringsloven peker på i formålsparagrafen, skal elevene gjennom å utvikle kunnskap og ferdigheter kunne delta i samfunnets fellesskap og øve opp evnen til kritisk tenkning (Opplæringslova, 1998, § 1-1).

Det er ikke minst viktig hvordan det å se nyanser i språkbruk, og å forstå hva som menes med hva som sies, er helt nødvendige aspekter av å delta i samfunnet. I vårt demokrati møter vi språk i mange forskjellige kanaler der det å forstå hva som egentlig sies kan gjøre oss tryggere og mer selvstendige. For å illustrere dette, kan man se for seg at elevene skal delta i sine første valg, og finne ut hvilket parti de vil stemme på. De må i denne situasjonen orientere seg i store mengder talehandlinger, som kan vise seg som skriverinnlegg, verbale debatter, og ikke minst tilrettelagte reklamer – alt med mål om å overbevise dem om å stemme på et av partiene. Jeg mener at i møte med dette er kunnskap om språkets nyanser noe som hjelper dem til å tenke kritisk, som vil være nødvendig for at de skal kunne utøve rollen som demokratiske medborgere.

Slik jeg forstår norskfagets oppdrag er det helt sentralt at elevene opparbeider seg en høyere oppmerksomhet om språket, noe jeg mener min dagligspråksfilosofiske undersøkelse har gitt meg innsikt i. Jeg opplever at gjennom å se tett på tekst med utgangspunkt i mine egne erfaringer som språkbruker har jeg observert både viktigheten av å bli lært opp i språkets nyanser, slik norskfaget søker om å gjøre, og mulighetene som ligger i en språkbrukers perspektiver. Perspektivet til Cavell, slik det er blitt formulert av Toril Moi, om at individuelle lesere gir nye innsikter viser samtidig en holdning om at elevenes egne, selvstendige perspektiver på tekst de leser er verdifulle – uansett hvor annerledes tekstens utgangspunkt er fra deres egne erfaringsbakgrunner (Moi, 2018: 209).